АРХИМАНДРИТ ІОВ СКАКАЛЬСЬКИЙ

ПАЛОМНИЦТВО ПО СВЯТИХ МІСЦЯХ СХОДУ

Видавництво "Наша Культура"

1966

ВІННІПЕГ

diasporiana.org.ua

АРХИМАНДРИТ І. СКАКАЛЬСЬКИЙ

ПАЛОМНИЦТВО ПО СВЯТИХ МІСЦЯХ СХОДУ

Видавництво "Наша Культура"

1966

ВІННІПЕГ

ARCHIMADRITE I. SKAKALSKY

PILGRIMAGE TO HOLY PLACES OF THE EAST

WINNIPEG 1966

PUBLISHED BY "NASHA KULTURA"

PRINTED BY THE CHRISTIAN PRESS, WINNIPEG, CANADA

Canadian Archives & Museum of Ukrainian Culture
Edmonton

I

З КАНАДИ ДО КОСТЯНТИНОПОЛЯ.

ПЕРЕДМОВА.

Відвідини і поклоніння по Святих Місцях, — я планував і мріяв про них кілька років тому, та все не було від-

Архимандрит Іов (Скакальський), автор "Паломництва по Святих Місцях Сходу"

повідного часу. І ось нарешті мої плани та мрії таки здійснилися цього 1964-го року.

По-перше, — до цієї прощі спонукали мене мої друзі й приятелі-ченці та подвижники зо Св. Міста Єрусалиму, Св. Гори Афону та Середнього Сходу, з якими я був тісно пов'язаний вже довші роки.

Високопреподобні Отці дуже часто писали до мене: "Отче Іове, лишай цей марнотний світ, і приїзди до нас, бо тільки тут знайдеш правдивий спокій при найбільших Святинях цілого християнського світу!"... "Коли не можеш приїхати сюди на сталий побут, то приїзди хоч на короткий час, бо тільки тут знайдеш правдиве щастя на землі!"...

По-друге, — здається, немає на світі такого християнина, щоб не линув думками до Святого Міста Єрусалиму, до Св. Голгофи й Гробу Господнього. Не лише б линув думками, але й мріяв особисто побувати, помолитися й приложитися до найцінніших Святощів цілого світу. На жаль, не всім християнам така подорож вдається...

Ось тому я й вибрав ту подорож по Святих Місцях, а не де інде...

Ми ж християни, і нам належиться оглянути основи Християнства.

Тут хочу зазначити, що мені ніхто не поручав і не посилав мене, — це відноситься до Проводу нашої Української Православної Церкви в Канаді,

Його Блаженство, Блаженніший Іларіон, Митрополит Вінніпегу і всієї Канади

— складати візити Святішим Патріярхам, чи відвідини Святих Місць. Так само ніхто моєї подорожі не фінансував. Я сам на свої власні сили й кошти виїхав до давно наміченої мети.

Так, я звертався з проханням до нашого найвищого Ієрарха, Блаженнішого Митрополита Іларіона, щоб дав мені своє Архипастирське Благословення та вказівки на подорож по Святих Місцях. Бо так і закон велить!...

Блаженніший Владика Митрополит Іларіон не відхилив прохання, а поблагословив мою подорож на кілька місяців.

На цьому місці уважаю за свій милий обов'язок скласти свою найщирішу подяку Його Блаженству, Блаженнішому Митрополиту Іларіону, за уділення Архипастирського Благословення, за довготермінову відпуску та за моральну підтримку й різні вказівки.

ВИЛІТ.

У вівторок 14-го квітня 1964-го року, в своїй Каплиці Преп. Іларіона Блаженніший Владика Митрополит прочитав Молитву і поблагословив мене в далеку подорож.

По Молитві, о годині 12.00 дня Владика Митрополит Іларіон, Отець Іван Стус, Настоятель Собору Св. Покрови у Вінніпегу, зо своєю Панею Добродійкою Надією, відпровадили мене на летовище.

На летовищі ми вже застали Отців Прот. Михайла Юрківського, Пароха Катедри Пресвятої Тройці у Вінніпегу, Ореста Сорочука і студентів Богословського Факультету при Колегії Св. Андрія у Вінніпегу, п. п. Івана Фургаля і Степана Сліпка.

Всі присутні побажали мені щасливої дороги, а Блаженніший Владика поблагословив своїм Архипастирським Благословенням.

Надійшла година 1.20 пополудні, — і мій літак відлетів в далеку дорогу.

ДО ПАРИЖУ.

Перша моя зупинка була в м. Торонто. Прибувши до Торонта, я мусів затриматися там на короткий час, щоб полагодити всі свої формальності на дальшу подорож.

Після полагодження цих формальностей в Торонто, мій літак відлетів на Монтреал. У Монтреалі на летовищі зустрів мене п. Сотник Богдан Панчук, мій давній приятель. Тут довелося мені затриматися майже цілу добу, з невідомих мені причин, чому літак на Париж не відлетів. Увесь цей час затримки мене приютили у своєму гостинному домі Панство Панчуки.

16-го квітня пополудні, пан Панчук відвіз мене своїм автом на летовище, і того ж дня я відлетів до Парижу.

Подорож літаком була надзвичайно добра. Дійсно, треба дати признання літаковій компанії TCA і її службовцям за таку пильну й хорошу опіку

та відношення до своїх пасажирів.

До Парижу я прибув на другий день рано. На летовищі мене зустрів мій давній друг і приятель п. Олег Штуль. Він мене забрав до свого дому, і заопікувався мною, як рідний брат... У п. Штуля я пробув цілий день і там же переночував, а другого дня, цебто в суботу 18-го квітня по обіді Олег Штуль своїм автом відвіз мене на паризьке летовище, з якого в годині 1.40 я вже відлетів до Костянтинополя.

Хочу тут згадати про погоду, — при відлеті з Вінніпегу ще була зима, всюди сніг і сильний холод з вітрами. А на сході Канади вже ніде снігу не було, але й тепла також не відчувалося. Прибув до Парижу і побачив, що вже всюди дерева зазеленіли й кругом зацвіли весняні квіти.

II.

У КОСТЯНТИНОПОЛІ І В ПАТРІЯРХІЇ.

У КОСТЯНТИНОПОЛІ.

Перша моя зупинка з Парижу була в Атенах, столиці Греції. Літак до Атен прилетів зовсім увечері, вже темніло. Літак на летовищі затримався більше години часу, а тому я мав нагоду вийти з літака, і хоч здалека подивитися на чудову грецьку природу. Весна в повнім розцвіті, всі дерева вже давно розвинулися, повітря насичене запахом чудових розквітлих рож. Спів пташок, наших милих солов'їв... О, як багато приходить милих спогадів тут на чужині про свою многостраждальну Батьківщину — Україну!...

Через рупор — голосника оголошують всідати до літака, що відлітає на Істамбул — Туреччина. Всідаю до свого літака, і найперше зауважую, що вже нема тих пасажирів, які були до Афін. На ввесь літак є всього біля десяти пасажирів: кілька німців, кілька турків, два араби... Чомусь маю настрій неприємний... Гнітучий...

За годину прилітаємо до "Істамбулу" — цебто Костянтинополя.

До Костянтинополя літак прилетів увечері, десь біля години 9.30. Темна

ніч... Летовище мало освітлене електрикою, всюди темно.... Яка тут велика різниця від усіх тих прехороших канадійських летовищ і летовищ европейських, хоч і Костянтинополь — Европи довговікова столиця!...

Коли я вийшов із літака, то потемку почув якийсь жіночий голос, який гукав: "Скакавски"... Це — турецька стюардеса шукала мене... Їй було поручено бути моїм провідником, представником Іллінського Скиту на Афоні, щоб мене віднайшла на летовищі, і після всіх урядових формальностей привела до авта, яке має відвезти на місце помешкання в Костянтинополі.

Я зголосився на голос цієї стюардеси, але вона говорила тільки турецькою мовою і я її зовсім не розумів... Але вона мене так не позоставила, — повела до еміграційних урядників, а пізніше до митних урядників. По закінченні всіх формальностей доручила мене моєму провідникові...

Коли я вперше побачив усе устаткування й урядників на летовищі, — це все так вплинуло на мене, що мені відразу видалося, що я повернувся назад життям на двісті років... Про це видовище не хочу більше навіть згадувати, бо воно не заслуговує на милий спомин...

Покінчивши зо всіма урядовими формальностями, я зустрівся зо своїм провідником, який вже мав для мене заздалегідь замовлене авто. Всіли ми до авта, шофер був турок, нічого

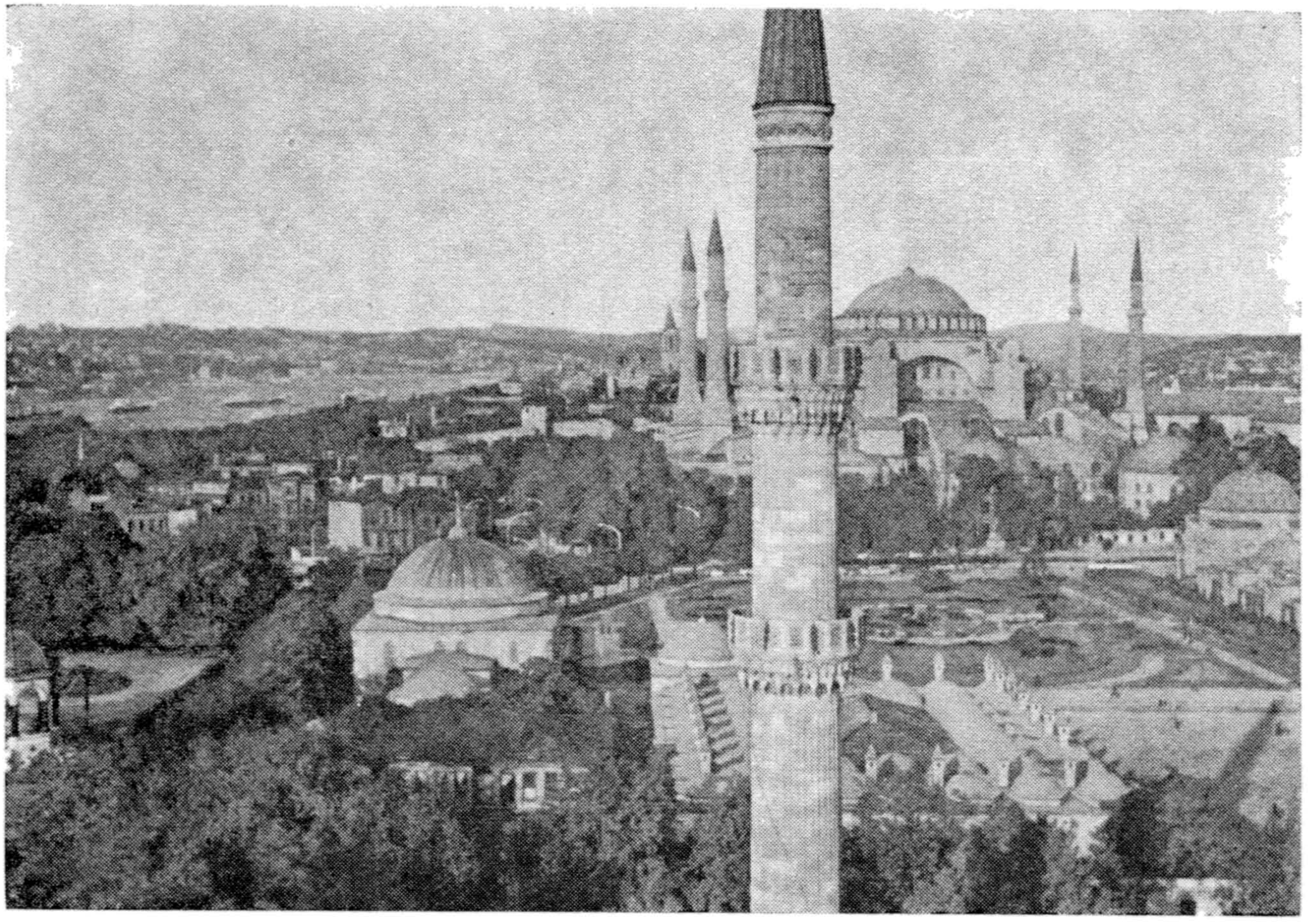

Загальний вид Костянтинополя

не розумів, про що саме ми обидва говорили. А мій провідник почав мені читати "літанію", — "пощо я приїхав сюди, цебто в Туреччину в такий невідповідний час?"... Стан тут справді воєнний, православних греків переслідують, Вселенська Патріярхія в небезпеці, так само й Святіший Патріярх Атанагорас... І багато, багато такого іншого наговорив мені провідник, їдучи автом на своє помешкання.

Летовище від міста далеко. Їзда автом на призначене помешкання забрала більше години часу. Під час тієї подорожі я сам побачив, більшменш, той стан, про який говорив мій провідник. По всіх вулицях Костянтинополя патрулює військо, озброєне у різних видах, піхотне й змоторизоване. Цивільної особи ніде не видно... Світла мало... Вид зовсім неприємний...

На помешкання прибули ми досить пізно. Провідник показав мені мою кімнату, яка вже заздалегідь була приготовлена для мене. На скору руку випили по горнятку чаю і я пішов спати...

У ВСЕЛЕНСЬКІЙ ПАТРІЯРХІЇ.

Неділя 19-го квітня. Вставши рано, наскоро зібрався, бож після канадських обставин виходило, що я опинився десь в якійсь пустині або попав у неволю... Комфорту ніякого... Кажучи просто, обставини такі, як було сто років тому...

Уповноважений зо своєю дружиною запросили мене до себе на чай. Під час снідання почали радитися, що́ саме нам робити? Чи їхати на острів Халки, чи раніш піти в Патріярхію, і там на місці розвідатися, як попасти на авдієнцію до Святішого Патріярха, бо в цей день Патріярха в Костянтинополі не було. По Костянтинополі кружляли різні чутки, ніби Патріярх під домашнім арештом, ніби хворий, і знаходиться на острові Халки. Але вдійсності ніхто нічого конкретного не знав. Після спільних нарад провідник і я вирішили відплисти кораблем на острів Халки і там побачитися з Патріярхом...

Ми з провідником вирушили в дорогу на острів Халки. Вийшовши на вулицю, побачили відчинену грецьку православну Церкву, отож рішили зайти до неї за інформаціями, бо при Церкві мешкає один грецький Єпископ, який займає високе становище в Патріярхії.

Зайшли ми обидва в Церкву. Мій провідник запитав одного чоловкіа — грека, а вони вже добре знайомі, де тепер перебуває Патріярх, і чи можна його легко відвідати?

Цей грек відповів нам: "Їдьте скоро в Патріярхію, і там зустрінетеся з Патріярхом, бо він сьогодні прибув до Костянтинополя, і відправляє Службу Божу в Патріяршому Храмі. І там з ним зустрінетеся"... Той самий грек також нас поінформував,

Зовнішній вид Патріяршої Церкви Св. Юрія

щоб ми, а особливо я, все поховав, що маю з духовної одежі, бо можу мати великі неприємности від турків. Турки сильно переслідують духовних — православних...

Отже, ми негайно попрямували до Патріярхії. Патріярхія знаходиться досить далеко від Іллінського "Подворія", піхотою не скоро й не легко зайти. Якраз на наше щастя, в тому напрямку до Патріярхії плив малий кораблик, і ми всіли на нього. За яку годину вже були при брамі Патріярхії. У брамі вдень і вночі стоїть варта. Ми зголосилися до вартового, а мій провідник пояснив йому, хто я й чого йду в Патріярхію.

Сторож нас пропустив, і сказав, що Патріярх якраз відправляє Службу Божу. Ми зайшли до Патріяршої Цер-

кви, ще застали на кінець Богослужения. В Церкві було всього з десять чоловіка, але й ті чужинці, бо місцеві греки бояться йти до Церкви, їх сильно переслідують турки. Православних греків є в Костянтинополі біля 50 тисяч. Після нас прибули до Церкви

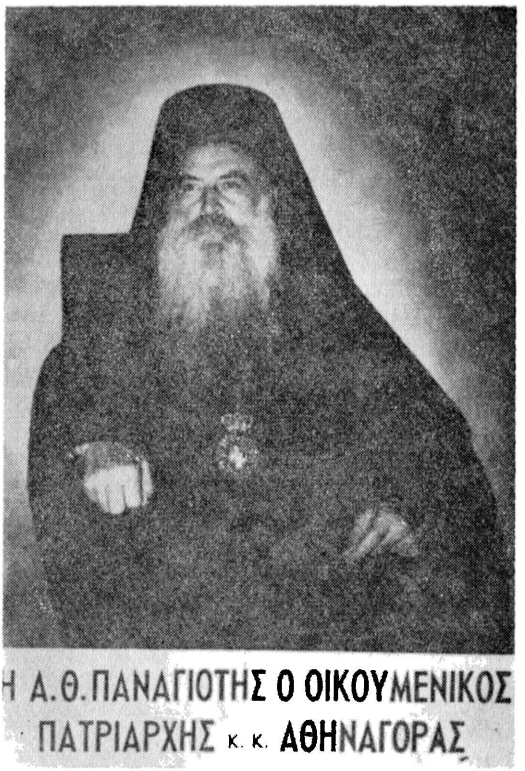

Його Святість, Святіший Вселенський Патріярх Атенагорас І

шість студентів богословів, римокатоликів, по національності німців, що прибули як туристи з Німеччини.

ЗУСТРІЧ З ВСЕЛЕНСЬКИМ ПАТРІЯРХОМ.

Коли я прийшов у Патріярхію, негайно переодягнувся в духовну одежу, щоб зустрітися з Святішим Патріярхом. Про моє прибуття так само негайно вже був повідомлений Патріярх ще під час Богослуження.

Хочу при тому згадати, що увесь персонал Патріярхії, як духовний так і світський, дуже гарно до мене поставилися.

Після Богослуження Святіший Патріярх розоблачився, до нього підійшли під Благословення всі присутні, які були в Церкві. Дехто з присутніх коротенько розмовляли з Патріярхом.

ПРИВІТ ВСЕЛЕНСЬКОМУ ПАТРІЯРХОВІ ВІД МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА І ВРУЧЕННЯ ЙОМУ НОВОЇ БІБЛІЇ.

Коли Патріярх прийшов у свої покої, то негайно мене покликали в приймальню, і туди зайшов і Патріярх. В першу чергу я передав найщиріший привіт Патріярхові від Блаженнішого Митрополита Іларіона, і вручив Св. Біблію, перекладу Митрополита Іларіона. За все це Патріярх щиро дякував, а Біблію добре оглянув і положив у себе на почетному місці свого бюрка.

Перед офіційною розмовою мене прийняли кавою й солодощами, а

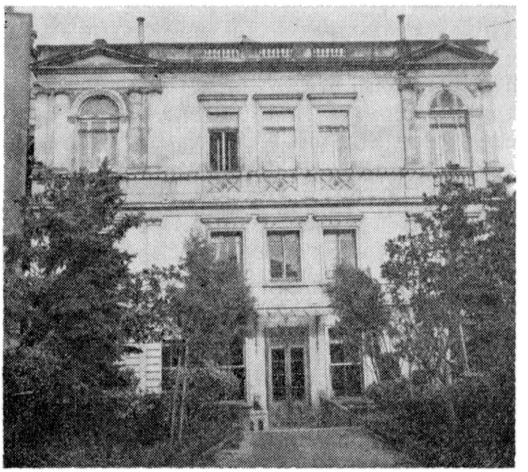

Патріярша Палата

тоді почав розмову Святіший Патріярх. Розпитував про здоров'я Владики Митрополита Іларіона, про стан нашої Української Православної Церкви в Канаді, про життя й розвиток Церкви та про наші культурно-церковні надбання. З розмови вийшло, що Патріярх дуже добре поінформований про життя й діяльність нашої Церкви та Блаженнішого Митрополита Іларіона..

Після офіційної візити Патріярх запросив мене до себе на обід в понеділок на годину 1-шу пополудні. На цьому візита скінчилася...

ОБІД У ПАТРІЯРХІЇ.

Понеділок 20-го квітня. Рано пішов хоч трохи оглянути Істамбул. Саме міс-

то дуже велике, сильно розкидане, повно кругом заток до Чорного моря. По середині міста в затоках сила сиділення різних закордонних і турецьких кораблів. Кругом панує брудота, хаос і нечистота. В повітрі сморід, просто немає чим дихати... Сильна спекота, а гігієнічної чистоти зовсім ніякої... А тому ввесь цей бруд розкладається від спекоти.

Населення дуже бідно вдягнене, хоч склепи й ринки завалені різними товарами. Але є дільниці дуже багаті й хороші. В тих дільницях зовсім не видно того обдертого й брудного населення, що в інших. Ці прекрасні дільниці, на вигляд туриста, — це інший світ, інші люди, якби не Туреччина... Але про це пізніше ще буде мова.

Наближається 1-ша година, прямую до Патріярхії на обід, на який запросив мене Патріярх.

Я прибув точно на означений час, і мене відразу запровадили до кабінету Патріярха. Святіший Патріярх розпитався мене, як я почуваюся в Костянтинополі, і яке здоров'я після далекої подорожі. По короткій розмові, Патріярх взяв мене за руку, як малу дитину, і повів в їдальню. Там уже сиділи всі Єпископи, члени Патріяршого Синоду. Патріярх представив мене всім членам Синоду, познайомив зо всіма, і тоді всі разом сіли за обід. Обід був пісний, бож був Великий Піст.

Повного складу членів Священного Синоду не було, бо двох Єпископів турки виселили з Туреччини. Якраз тоді, коли я прибув в Костянтинополь, турки виселювали двох православних Єпископів. Така висилка робилася дуже не по-культурному. По всіх турецьких часописах помістили знімки тих Єпископів. Брали з них

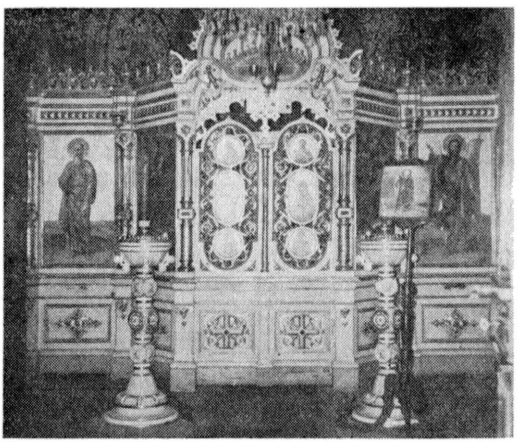

Патріярша домашня Каплиця Св. Апостола Андрея

відтиски з пальців, як з якихось криміналістів. У газетах писали про них всяку неправду і нісенітницю. Заборонили їм взяти навіть свої речі. Назагал поводження турків з тими Єрархами було некультурне та дике. Це робилося тому, щоб ту дику турецьку масу наставити вороже проти греків і Православія...

По закінченні обіду я щиро подякував Патріярхові і всім присутнім Єрархам за щире й миле прийняття. Знову ж таки Патріярх запросив мене прийти і на другий день на годину 10-ту ранку в Патріярхію.

Між іншим хочу тут сказати, що всі дні, скільки я був у Патріярхії, все заставав повно народу, які чекали на чергу, щоб побачитися з Патріярхом. Це все мешканці Костянтинополя, всі в більшості греки-православні, які боялися про завтрішнє своє майбутнє... Всі загрожені в своїм житті... І вони шукали поради й порятунку у найвищого достойника Ієрарха, Вселенського Патріярха.

Але й сам Патріярх не в найкращому положенні, бо й його життя та існування загрожене. Лише одно хвилево його рятує, що турецький уряд поставив відділ своєї поліції, яка й охороняє Патріярхію на всякий випадок від нападу звироднілої дикої турецької товпи.

Увесь християнський світ знає про це все, дивиться і мовчить... Виходить, що дозволяє жорстоким вандалам знущатися над колискою Православія і християнською культурою...

Хіба ж таке може діятися у XX-му столітті?...

СЛАВНИЙ БОСФОР.

Після обіду і візити в Патріярха я зо своїм приятелем поїхали оглянути славетний Босфор. Босфор — коли тільки глянеш на нього, тут перед

очима стає тобі вся наша славна історія козацьких походів... Яка чудова вода, голуба-голуба, аж очі вбирає! Які прекрасні береги Босфору!... Вітер подуває з Чорного моря, нашого українського моря... Скільки тут полягло нашого славного козацтва? Скільки тут лежить костей нашого брата в неволі?... Скільки тут було славетних наших подій? Над усім цим знущаються й тепер безвірні магометани-турки...

Коли так глянеш на Босфор, на ту красу, то так відразу насувається питання: чого такий бідний цей народ, коли він має такий славний Босфор?... Відповідь проста: бо нездарам попав у руки... Бо коли б цей Босфор мав культурний народ, то б

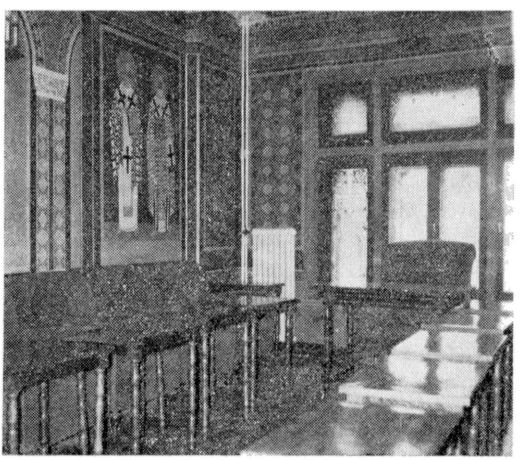

Синодальна Палата

він із самого Босфору жив би в повних достатках. При теперішньому розвої людського життя Босфор був би найкращим курортним осередком цілого світу, бо такої краси й таких вод ніде нема в світі!

Але Босфор стоїть пусткою, бо господарі-ледащиці не вміють його використати... На берегах Босфору живуть де-не-де чужинці з інших країн, і живуть, як великі капіталісти, а місцеві мешканці, ті ж таки магометани служать у них рабами...

ТРЕТІЙ ПОБУТ У ПАТРІЯРХІЇ.

Вівторок 21-го квітня. Знову ж прийшов до Патріярхії на годину 10-ту ранку, і негайно був прийнятий у Патріярха на авдієнцію. Патріярх дуже гарно до мене віднісся. Ще більше — розпитав про нашу Українську Церкву в Канаді, і дуже багато дечого сказав про життя й розвій сам, таки Патріярх, мені. Я був тим дуже заскочений... Виходить, що постороннні особи, чужинці, таки добре приглядаються до нашого церковного життя, інформлють Вселенську Патріярхію...

При цій зустрічі я мав нагоду познайомитися з молодим Ієромонахом Николаєм, драгоманом Патріярхії. Отець Николай надзвичайно мила людина, сам по національності німець, православний. Має закінчену вищу Богословську академію, знає докладно коло семи мов, і ними дуже доб-

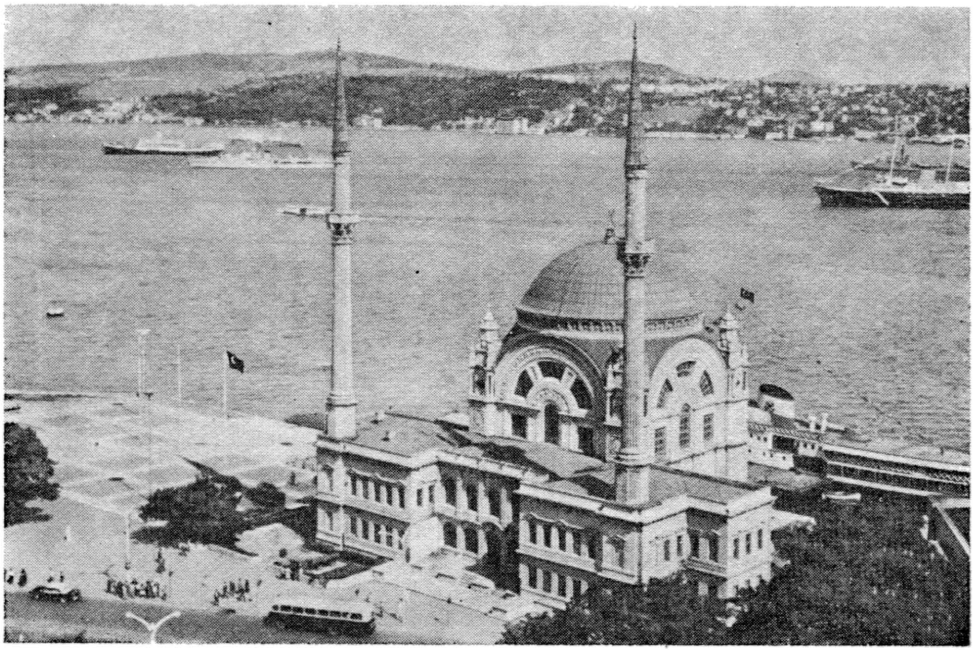

Краєвид з берега Босфору

ре володіє. Дуже багато знає про життя інших національних православних Церков, включно й про нашу Церкву. Коли я з ним запізнався, то відразу й здружився. І він таки мною заопікувався. При цій нагоді О. Николай багато дечого доброго підказав про нашу Церкву, — в Патріярхії про неї знають і її шанують.

При закінченні моєї візити у Патріярха, Святіший Патріярх вручив мені дарунки, і два вірчих листи. Один до Святішого Патріярха Венедикта І в Єрусалимі, а другий до Протату на Св. Гору Афон. Коли я вже відходив, то Патріярх сказав, щоб перед своїм виїздом з Костянтинополя ще раз прийти.

Якраз тоді, коли я закінчив свою візиту в Святішого Патріярха, і вийшов на коридор Патріярхії, мене повідомили, що зараз відбудеться в патріяршому Храмі вибір нового кандидата на Єпископа і його наречення. Запрошують і мене бути присутнім на тій врочистості, і я побачив, як це відбувається. Я дуже радо погодився на цю пропозицію і пішов негайно у Патріярший Храм.

Про вибір нового кандидата на Єпископа і його наречення тут більше не згадую, бо це не відноситься до цієї теми...

ОГЛЯД КОСТЯНТИНОПОЛЯ.

Того ж самого дня мав ще багато вільного часу, пішов звідувати Кос-

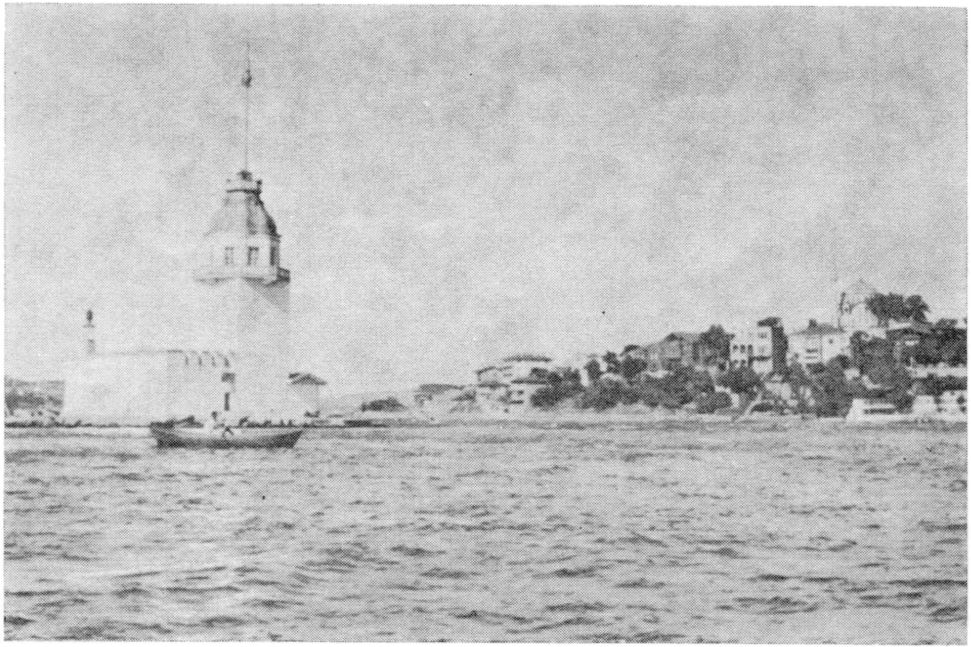

Морський сигнал на березі Босфору

тянтинополь та зробити собі деякі покупки, конче потрібні.

Заходив і відвідував різні більші й менші склепи. Цікавився цінами. Ціни не високі, на американські доляри можна все купити, дешевше як у Канаді чи в Америці. Склепи й різні магазини переповнені товарами. В багатьох дільницях міста дуже гарно влаштовані й освічені різні магазини, ресторани й кофейні. Тут ніде не побачите обдертої й брудної налізі. На вулицях маса народу, всі гарно одіті, чемне захованння... Цілком інший світ!... В багатьох дільницях переважно живуть приїжджі чужинці, як з Франції, Німеччини, Італії та інших европейських країн, а також з американського континенту...

ОГЛЯД ВЛАХЕРНСЬКОЇ СВЯТИНІ.

Середа 22-го квітня. Уперше в цей день із самого ранку пішов відвідати історичну знану Влахернську Церкву. Сама собою Влахернська Церква — це історична Церква для всього православного світу. З цієї Церкви постало в нас Свято Покрови. В цій Церкві явилася Божа Мати з Омофором на руках. Це вікова Церква. Перед Церквою величезне подвір'я, все засаджене квітами. Квіти всі якраз розцвіли, і вигляд такий, ніби в Раю... Церква сама собою маленька, має Живоносне Джерело. Ікони і ввесь церковний Посуд дуже старинні, але дуже гарно збережені. Коли я ввійшов

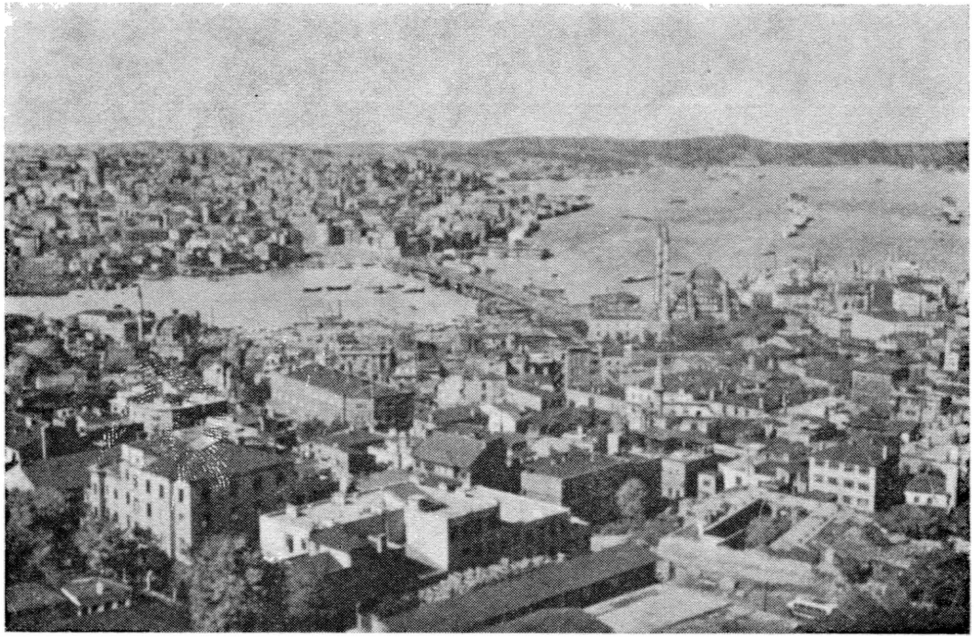

Загальний вид Костянтинополя

у Церкву, мене нараз обійняв страх, бо це ж велика Святиня для нас, усіх православних... Там же я познайомився з дуже милим о. Василієм, Настоятелем цього найсвятішого Храму. Він мене підвів до Чудотворного Образу Божої Матері, хоч коротко, я відпочивав душею й тілом. Багато розповідав мені о. Василій про життя та існування цієї Святої Церкви і її парафіян. При Церкві існує школа для грецьких дітей, але тепер вона майже не чинна через переслідування турками греків...

В 1956-му році, коли турки-вандали вчинили погром на православних греків в Костянтинополі, то сильно ушкодили вікову Влахернську Церкву, а також і Каплицю, яка стоїть на церковному подвір'ї. Після погрому парафіяни відремонтували Влахернську Церкву, а Каплиця ще й досі стоїть поруйнована, бо парафіяни не мають сил і фондів відремонтувати Каплиці. А тепер прийшов дуже тяжкий час для греків-православних, то й немає мови про відбудову цієї маленької Церковці...*

Отець Василій прийняв мене і мого приятеля кавою, і багато розповідав про тяжке минуле, пережите. А тепер знову насунулася страшна чорна хмара, і всі парафіяни очікують чогось

---

* Див. М. Іларіон: Канонізація Святих, ст. 145-149.

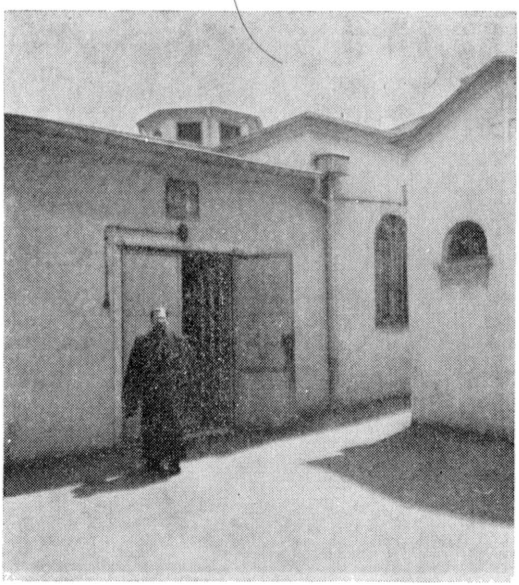

Влахернська Церква, в якій явилася Божа Мати з Омофором в руках

найстрашнішого від темних некультурних магометанів...

Прощаючись з о. Настоятелем, я ще раз споглянув на ту велику Святиню, Влахернську Церкву, і мені мимоволі сльози потекли з очей та огорнув великий сум та печаль... Так мені відразу пригадалося, як наш український народ шанує Свято Покрови Божої Матері, як наше запорозьке військо почитало Святу Покрову і Її Образ, скільки в нашому народі пов'язано традицій і обичаїв зо Святою

Покровою, а скільки зложено пісень на день Покрови?... А ця ж Свята Покрова якраз і походить із цієї славної маленької Церковці Влахерни, де я тепер стою. Так як тоді мешканці славного Костянтинополя були в великій небезпеці, і їх оборонила Своїм Чесним Омофором Пречиста Божа Мати, так увесь наш народ вірить, що в найкоротшому часі прийде та велика і славна хвилина, коли Пречиста Божа Мати покриє Своїм Омофором наш знедолений народ, і визволить його від вічних мук!...

А сьогодні у великій небезпеці знаходиться й сама Влахернська Церква, Чудотворний Образ Божої Матері і Її вірні діти!...

ВСЕЛЕНСЬКА КАТЕДРА — СВ. СОФІЯ.

Після оглядин цієї Великої Святині, я пішов оглянути ще більшу Святиню, — Катедру Святої Софії. Свята Софія — це колиска славної православної грецької культури! Свята Софія — це центр Вселенського Православія! Скільки у тій Святині приносилось Безкровної Жертви за ввесь православний народ у всьому світі!... Скільки тут відбувалося славних подій!... А як багато вийшло із Святої Софії славних мужів, Святителів, Учителів Церкви й Угодників Божих!...

Прийшов тяжкий час, і безвірні турки-магометани 1453 р. заволоділи тією Святинею. Тепер — це музей... Хрести зо Святої Софії поздіймали, Ікони

Зовнішній вигляд Вселенської Катедри — Св. Софії

на стінах позамальовували... Але вся та фарба зо Святих Ікон облітає, і всетаки хоч частинно видно колишню славну культуру. Видно чудові Ікони та фрески. Хоч як дикі варвари пильнують затерти сліди славного Православія, але їм це не вдається!...

Не легко описати Святу Софію, і я до цього не беруся... Але кожний православний християнин, коли прийде відвідати Святу Софію, то він гордий тим, що бачить. Хоча Свята Софія у неволі, понівечена дикими басурманами, перетворена на нікчемний музей, але кожний відчуває душею і серцем цю величну Премудрість Божу! І ніколи не будуть мати сил та спроможности дикі басурмани-турки стерти з лиця землі Святу Софію!...

Після Святої Софії я пішов відвідати й голубу мечеть. І так на відвідинах історичних місць пройшов мені цілий день.

МЕНЕ АРЕШТОВАНО...

Четвер 23-го квітня. Раненько поїхав зо своїм провідником до бюра летунської компанії Пан-Америкен замовити собі місце в літаку на виїзд до Святої Землі, Єрусалиму.

В летунському бюрі дуже скоро полагодив усі справи. Надворі сильна спекота. Я зо своїм приятелем зайшли до кофейні, щоб випити холодної води, і там мені стався несподіваний випадок.

Мій приятель, мешканець Костянтинополя по фаху адвокат (прізвища його не подаю з певних причин), багато мені допомагав, а я не мав чим йому віддячитися. Якраз коли ми пили зельтерську воду, я мав при собі пачку канадійських сигарок "Експорт", — я ці сигаретки подав як дарунок моєму приятелеві. А збоку стояв молодий турок, і дуже дивився на мене. Потім підійшов і сказав, що я арештований, і просить іти з ним на поліцію...

Мій приятель відразу став в обороні мене, але на поліцію таки ми мусіли піти... Там цей же молодий осібняк (а він виявився тайний поліцай) оскаржив мене, що я грецький шпіон і пропагандист. Розповсюжую грецькі сигаретки... По короткій перемові все вияснилося, хто я і які сигаретки давав моєму приятелеві. Комісар поліції змусив свого підлеглого урядника перепросити мене з поцілунком руки, за турецьким звичаєм...

ПРОЩАННЯ З СВЯТІШИМ ПАТРІЯРХОМ.

Перед обідом я знову пішов в Патріярхію, щоб попрощатися з Святішим Патріярхом, бо вже узавтра відлітаю до Святої Землі... У Патріярхії мене дуже гарно прийняли. Сам Святіший Патріярх побажав мені щасливої подорожі, і на моє прохання поблагословив мені пляшку Святого Мира. Під час розмови виявилось, що ввесь Єпископат нашої Православної Церкви в Канаді є канонічний, бо

Владика Митрополит Іларіон є цілком повно канонічний. З розмови видно було, що Вселенська Патріярхія дуже поважно й добре ставиться до Проводу і всієї нашої Церкви в Канаді!...

Так само я провів цей день дуже мило й щиро по-приятельськи зо своїм другом — Драгоманом Патріярхії — Отцем Николаєм. Сам не знаю, як О. Николай заімпонував мені: він же чужинець, але щира душа, щирий друг і милий приятель. Він мною сильно опікувався, може більше, як рідним братом... На цьому місці складаю йому свою найщирішу подяку за все те, що́ він зробив для мене! Нехай Господь Милосердний стократно винагородить йому!...

Він же багато розповів мені про церковні справи взагалі.

У БЕЙРУТІ.

П'ятниця 24-го квітня. Рано починаю пакувати свої речі, і збиратися в дорогу до Святої Землі, — до Святого міста Єрусалиму.

Перша година пополудні, виїзджаю автом на летовище. Тішуся, що за дві години залишу цей "славний" Істанбул... А він таки мені добре вбився в пам'ять... Морально почуваюся добре, але фізично цілком розбитий і хворий. Очевидно, тут далася відчути зміна клімату, всякі інші умовини включно з гігієнічними... А до того ще й права рука сильно стала боліти та терп-

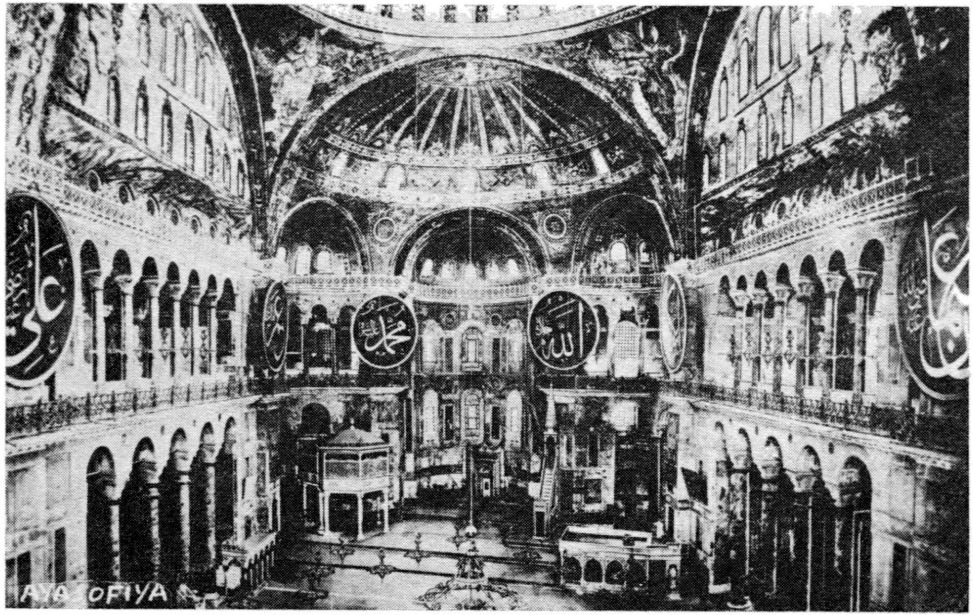

Внутрішній вигляд Катедри Св. Софії

нути так, що нічого не можу взяти в праву руку...

З Костянтинополя літак відлетів до Бейруту — Середній Схід — о годині третій пополудні. З полегшею зідхнув, коли літак піднявся в повітря і помчався від турецької землі...

До Бейруту прибув за одну годину. Тут треба було затриматися на цілу добу, бо не було літаків до Єрусалиму. Летунська компанія Пан-Америкен улаштувала мене в одному гарному готелі на нічліг і харчування на її кошт.

На вигляд Бейрут гарне місто, красується своїми гарними будинками й чудовими тропічними деревами, але до безтями брудний... Все місто засипане різними листівками, проклямаціями. Всі стіни домів і телефонічні стовпи обліплені різними фотографіями. Це була якраз передвиборча кампанія на членів уряду...

Улаштувавшись в готелі, зараз же нав'язав контакт зо своїми знайомими друзями сирійцями, які допомогли мені більше оглянути Бейрут та погостили смачною кавою...

Пізньої ночі пішов відпочивати, але заснути ніяк не міг, бо сильний автовий рух у місті, а ще до того кожне авто трубить на всі голоси... Отже, галас і крик серед ночі просто невимовні... Десь біля години 2-ої вночі почали в місті співати півні... Це для мене було великим дивом... Як це може бути так, щоб у центрі та-

кого великого міста мешкали ще й кури?... Але це було не диво, а таки дійсність...

ЗУСТРІЧ З КАНАДІЙСЬКИМИ ВОЯКАМИ. ДО ЄРУСАЛИМУ!

Субота 25-го квітня. Раненько встав, а правду сказавши, зовсім не спав, змучений до безтями... Надворі спекота...

Після сніданку поїхав на летовище, щоб докладно розвідатися, коли саме, цебто о котрій годині відлітає літак до Єрусалиму. Летовище в Бейруті дуже гарне й велике. Щохвилини прилітають літаки з різних кінців світу. Маса різного народу. І ось там на летовищі я зустрівся з канадійськими вояками, які перебувають в Єгипті і на Кипрі. Сам я до них підійшов, познайомився... Вони були дуже здивовані мною, а я ними... І справді, ми тут зустрілися, як рідні брати... Їх було вісім, в більшості зо Східньої Канади, — вони мали службову подорож своїм власним канадійським літаком. В їх товаристві я пробув кілька годин.

Наблизився час відлітати на місце свого постою моїм канадійським землякам... Ми щиро й сердечно попрощалися... Вони мені побажали щасливої дороги та добрих успіхів, так само й я їм... Канадські вояки всіли до свого маленького воєнного літака, і — ніби птиця — піднялися в небесні простори...

А за одну годину пізніше я також всів до літака арабської компанії і відлетів до Святої Землі, до моєї духовної мрії — Єрусалиму!

III.

В ЄРУСАЛИМІ.

ЄРУСАЛИМ.

В суботу 25-го квітня, о годині 3-ій по полудні, я відлетів з Бейруту до Єрусалиму. Був туман і не можна було багато побачити з літака, а все ж таки ми бачили природу, над якою летіли. Бачили бідні оселі, скелі, випечені сонцем, гори й долини. Все це дуже бідне й далеко не може порівнятися з Европою чи з Америкою. Але і в тій природі є своя краса, своєрідність, яка дечим приваблює до себе чужинця.

За годину літак наш почав опускатися нижче й приземлився на єрусалимському летовищі в Йорданії. Там я довідався, що старе місто Єрусалим лежить звідси яких сім-вісім миль. На серці в мене якесь дивне почуття, — я ж в Єрусалимі!

Полагодивши на летовищі всі потрібні еміграційні формальності, я довідався, що всі мої речі не прибули разом зо мною з Бейруту. Чомусь почав непокоїтись, але урядовці мене запевнили, що вони напевно прибудуть наступним літаком, і казали мені бути спокійним. Я послухався їх і став чекати. Прилетів з Бейруту другий літак, — дивлюся, стежу, питаюся,

але виявляється, що речей моїх він також не привіз...

Довелося чекати довше, виглядати ще одного літака, а тут уже й вечоріє. Нарешті прилітає останній сьогодні літак, і на ньому були всі мої речі! Позбирав я те, що віз з собою, взяв таксівку і поїхав до Єрусалиму. Надворі вже пізній вечір, але я напружую свій зір і намагаюся дорогою побачити все, біля чого ми проїздимо. Крізь відчинене вікно нашого авта вривається теплий вітер, і мені здається, що він вітає мене на Святій Землі. Надворі тепло, зоряно, і я мимоволі чомусь згадав далеку свою Канаду, де на той час ще напевно стоять морози і лежать сніги.

Але ось і Єрусалим! Серце сповнене милим почуттям і подякою Богові, що Він допоміг мені аж до цього часу. Висідаю з авта біля Дамаских Воріт, а звідси треба йти піхотою аж до місця мого призначення, бо туди немає вже жодної транспортації. У мене є адреса, куди мені йти, але надворі темно і я дороги не знаю. На щастя, мене вирятували молоді арабські хлопці носильщики, які тільки й стежать по всьому місті за чужинцями, щоб щось заробити. Вони підбігли до мене, подивилися на адресу, і поки я розглянувся, вони схопили мої речі з рук і чимскоріш побігли передо мною... Я залишився сам, і знову немало потурбувався за своїми речами...

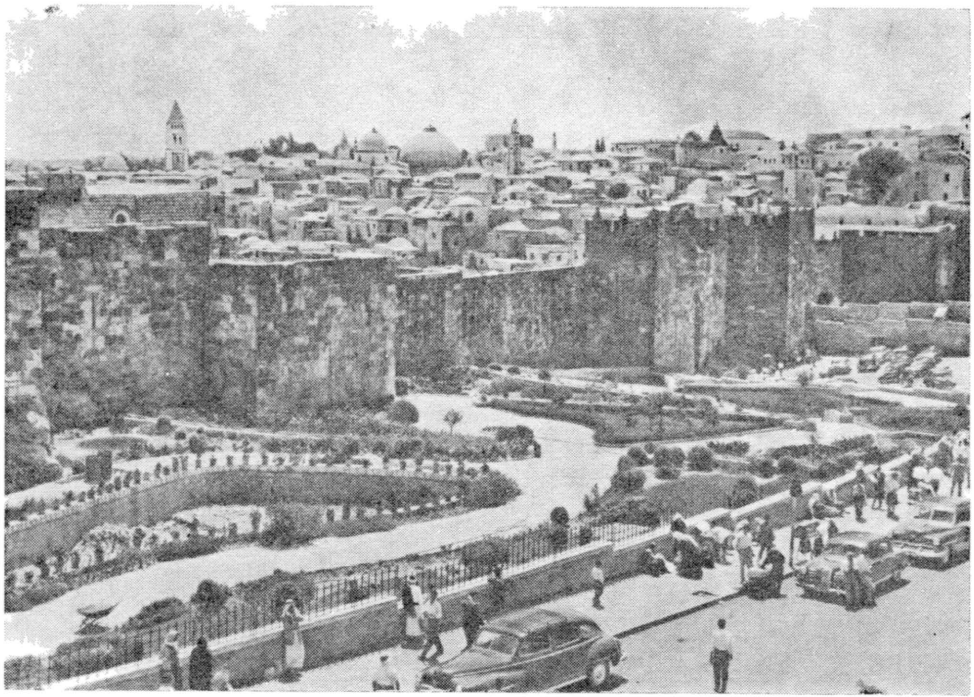

Загальний вид старого міста Єрусалиму

Йду вузенькою вуличкою по адресі, яку майже вивчив напам'ять, а навколо мене повно різного люду. Інколи в тій вуличці так тісно, що немає де повернутися, бо це ж пора перед Великоднем, і народ заповнив всі вулиці міста. Тут не тільки паломники зо всього християнського світу, але також безліч різних торгівців, що саме тепер думають найкраще продати свій крам. Дорога, якою я йду, провадить через місце, де відбувається справжній наш крайовий ярмарок, з тією тільки різницею, що тут більше галасу й крику, як у нас було. Над самою вуличкою стоять старі похилені крамниці, а в них все, чого хто бажає. Не тільки мертві речі, але й живі, бо ось тут продаються вівці, там далі кози, осли... А до того всього навколо крик, гамір, тіснота, що й пропхатися годі. Різні тут нації, різні обличчя, різні вбрання, різні мови. Але помимо мови й нації всіх тих людей єднає те, за чим більшість з них сюди прийшли, — єднає велике Свято, яке ось тут в Єрусалимі буде врочисто святкуватися за тиждень — Воскресення Христове. Але сьогодні ще субота перед Вербною Неділею, а тому всі ті люди, що заповнили вузькі єрусалимські вулички, тримають в руках галузки пальм. Для мене цікаво було й це побачити, бо звичай свячення лози був не тільки в Україні, але він практикується по всьому світі, а найважливіше, що глибоко практикується на тому міс-

ці, де й постало Християнство, цебто в Єрусалимі.

Вулички, якими я йду до місця мого призначення, так положені, що найвищий церковний достойник чи король, якщо він бажає добратися до Гробу Господнього, то мусить ось сюдою йти піхотою. Іншої дороги нема. Колись тут може були на дорозі гострі каміння, груди, але тепер вулички рівні, асфальтові. Йдучи отак, протискаючись крісь натовп, я переносився моїми схвильованими думками в минуле біля двох тисяч років тому. Колись тут ходив Господь наш Ісус Христос, тут також ходили Його Учні, Його Свята Мати. Тому в мене дивне почуття, не таке, як від вулиць Істамбулу, Парижу чи Лондону. Тут кожен закрут вулиці про щось нагадує, кожен крок пройденої дороги залишає в душі незатерті сліди!...

Але ось і місце мого призначення, дім, до якого я відбував таку далеку дорогу. Під домом, бачу, лежать усі мої речі, а біля них сидять і відпочивають молоді арабські хлопці. Вони чекають своєї заплати, й вдоволено сміються очима. Я був направду здивований їхньою чесністю, що вони на місце доставили мої речі, які могли б занести хто знає куди, і я не знайшов би на них жодного права. І такої чесности треба від тих арабів було б навчатися багатьом європейським носильникам.

Довго мені довелося чекати на на-

стоятельку цього гостинного дому, яка була в Храмі Господньому на Всенішній. Але чекати мені не надокучило, бо зо мною також сиділи молоді араби-носильники, які потім навіть принесли мені кави, не взявши за це ні цента. Вони знали англійську мову і ми могли про багато чого поговорити.

Ніч була прекрасна й погідна, на Небі миготіли ясні зорі, пахли квіти з недалекого саду, а з вуличок, якими я тількищо проходив, долітав невгаваючий гамір.

Пізно вночі прийшла управителька, старша віком монахиня. Вона заздалегідь знала про мій приїзд, а тому була рада, що я вже тут і показала мені мою кімнату. Потім попросила ще на горня чаю, бо вечеряти було вже пізно і все навколо спало. Я опинився в маленькій моїй кімнаті й якось утруджено сів на стілець. Згадав пройдену, проїхану й пролетену довгу дорогу з Канади аж сюди і в душі дякував Богові за все.

Потім пішов спати, але сон далеко відлетів від моїх очей... Згадав чомусь далекий свій рідний край, проведені в ньому мої молоді роки. Як багато, бувало, з України ходило паломників до Святої Землі, і в мойому серці десь глибоко інколи жевріла іскра бажання побачити ту Землю, місця, по яких ходив Христос, де зійшло для світу Сонце Правди. І коли б мені тоді був хтось сказав, що я в житті таки побачу Єрусалим своїми очима, в ме-

не в це не було б віри. Але сталося те, чого я не сподівався, те, про що не смів і мріяти: я в Єрусалимі! Тому не можу довго заснути, даю волю моїм думкам, блукаю ними по далеких пройдених життєвих дорогах, рахую крізь вікно зорі на нічному небі, і думаю-думаю...

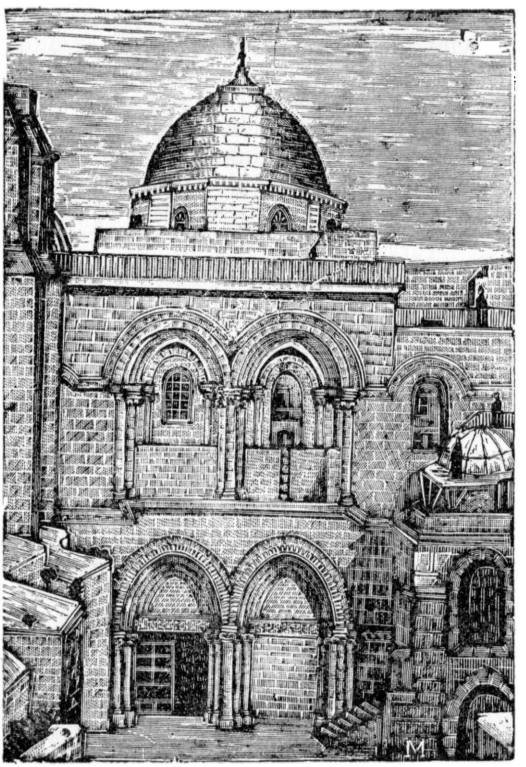

Зовнішній вид Храму Воскресення

ВЕРБНА НЕДІЛЯ В ЄРУСАЛИМІ.

Недільний ранок був соняшний і свіжий. Я миттю встав, спішно зібрався й пішов до Храму Воскре́сення Христового, щоб можна було зазда-легідь увійти до Вівтаря й зайняти там якесь місце. Це мені порадила також добра управителька, бо якщо я спізнюся, то потім не можна буде втиснутися до Храму.

Всі вулиці аж до самого Храму наповнені народом. Тут паломники не тільки з усього Близького Сходу, але також з усієї Европи, з Америки та інших країн. Немає тільки з нашої поневоленої України, а тому чути тут мови всіх народів світу, тільки нащої мови почути не можна. А були колись часи, що з України прибували тисячі паломників до Єрусалиму на Вербну Неділю, на цілий Страсний Тиждень, на Пасху і аж до Неділі Фоминої. Багато наших побожних людей в минулому ось тут ходили, молилися тут щиро Богові, але тепер їх немає, бо безбожний окупант нікого не випускає з тяжкої неволі!...

Навколо Храму, а також у самому Храмі така тіснота людей, що неможливо нікуди пройти. Всі вони говорять своїми мовами й нічого не можна розібрати. Іноді не здається, що вони в Храмі, але ніби на вулиці, деякі навіть вголос розмовляють між собою, а через те в Храмі сильний гамір... Майже кожна особа тримає пальмову галузку зо свічкою.

Храм Гробу Господнього величний не тільки своєю давністю, своєю історією, але це справді велична будова з боку архітектури. І з певністю можна сказати, що жоден Храм у світі не шанується так християнами, як власне цей величний Храм Гробу Господнього. В середині його багато інших менших Храмів, — тут і Голгофа, місце, де був розп'ятий Христос, тут також місце триденного упокоєння Спасителя. Кожне тут місце, яке пов'язане з життям Ісуса Христа, тепер прикрашене безліччю лямпад, на яких довгими віками не перестають ні вдень ні вночі горіти свічки. Все тут блищить у золоті й перлах, а це все дарунки різних королів та князів, які завжди особливо пам'ятали про Храм Воскре́сення Христового, намагаючись чим можна прикрасити його.

Наближається велична хвилина, — відправа Святої Літургії. До Храму приводять зо всією славою Святішого Венедикта І, Патріярха Єрусалиму і всієї Палестини. У Храмі відбувається дуже врочиста зустріч Патріярха з повними належними йому почестями. Патріярхові сослужать багато Архиєреїв, велике число Архимандритів, Ігуменів, Ієромонахів та Ієродияконів. Уся Служба Божа відправляється по-грецьки за православним Чином, дуже врочисто й велично. Все навколо сяє від безлічі свічок, лямпад, а запашний дим кадил підноситься догори, ніби одна спільна Молитва всіх, тут присутніх!...

Чудово співав чоловічий хор, який складався з найменших віком хлопчиків до найстарших мужчин. Усі вони одягнені в ряси і камілавки. Найбільше там учнів з Духовної Православної Семінарії, яка існує при Єрусалимській Патріярхії. Найбільше греків, але також є й араби.

По Відправі Святої Літургії відбулася Процесія й посвячення пальм. Одне таке посвячення відбулося вчора ввечері, але тому, що паломників прибуло знову багато, які вчора не могли тут бути, тому друге посвячення пальм відбулося тепер. По всьому відпровадили Патріярха до його резиденції. Усе те, що я бачив і на Богослуженні і при Відправі Патріярха, справило на мене дуже глибоке враження...

По обох боках вулиці довгими рядами стояла арабська поліція, охороняючи Патріярха від ентузіястичного святочного натовпу. Патріярх ішов поволі зо своїм почотом, але народ загороджував йому дорогу: одні обсипали Патріярха свіжими пелюстками пахучих рож, інші обливали його пахучою розовою водою... Кожний намагався чим-будь виявити до Патріярха свою відданість і пошану. Кожен намагався, якщо можна, то хоча торкнутися одежі свойого великого духовного Провідника. А через те поліція пильно відгороджувала Патріярха від натовпу і супроводила його аж до резиденції.

При тому хочу зазначити, що під

час Святої Літургії, яку відправляють православні греки в Храмі Воскресення Христового і по інших місцях Храму Гробу Господнього, також правлять свої Богослуження інші Віроісповідання. Для того кожне Віроісповідання має призначене своє місце, і всі ці місця щільно набиті народом. І тому галас, спів, Молитви тут не стихають ніколи!...

Православна Служба Божа закінчилася в годині 10.30 ранку, і я повернувся з Храму Воскресення Христового до своєї тихої кімнати. По обіді я пішов до Гробу Господнього, щоб приложитися до найбільшої християнської Святині. На жаль, до Гробу Господнього я доступити не зміг, бо навколо нього товпилися тисячі паломників, які прибули раніше. Кожний з них приїхав сюди з тим самим бажанням, що й я, а таких — тисячі. Тому була тут така тіснота, що люди просто душили одні одних. І я побачив і ще раз переконався, що на світі є ще багато людей, які не стратили Віри. Вони витрачають великі суми грошей, наражаються на дорожні невигоди, але щороку спішать сюди, щоб поклонитися Святим Місцям!...

ГЕФСИМАНІЯ.

Увечері я пішов по т. зв. Хресній Дорозі аж до Гефсиманії. Треба було йти кілька миль, і за той час я мав нагоду придивитися до Єрусалиму ближче, побачити його тісні вулички,

маленькі й бідні доми. Разом зо мною йшли православні паломники з Парижу, деякі з них говорили по-російськи і ми могли з собою порозумітися й поділитися своїми враженнями.

Гефсиманія знана всім християнам з того, що там Христос збирався зо Своїми Учнями, там Він був зраджений Юдою, там Він молився про Чашу (долю), яка чекала Його. Розуміється, тепер Гефсиманія не така, як колись, але вона щороку притягає до себе тисячі паломників. Стоїть там чудова православна Церква Св. Марії Магдалини, а також є там гарний старовинний манастир, якого обслуговують монашки росіянки й арабки, бо манастир жіночий. В Церкві Св. Марії Магдалини якраз відправлялася Вечірня, яку я побожно з найбільшою увагою й пошаною вислухав. Дуже гарно й милозвучно співав жіночий монаший хор.

Усі Богослужби там відправляються церковно-слов'янською мовою. В самій церкві найбільший взірцевий порядок, а богослужбові напіви і взагалі обряди дуже нагадували мені рідний край. Здавалося, що я не в Єрусалимі, а в Почаєві, що я на рідній землі. Мимоволі я поглянув навколо себе, але ніде не побачив ні одного знайомого обличчя, ні однієї своєї людини... На моє серце впав якийсь смуток, але я щиро дякував Богові за те, що я хоча й на далекій чужині, але оце стою в Божому Храмі, слухаю мелодійний спів чудового

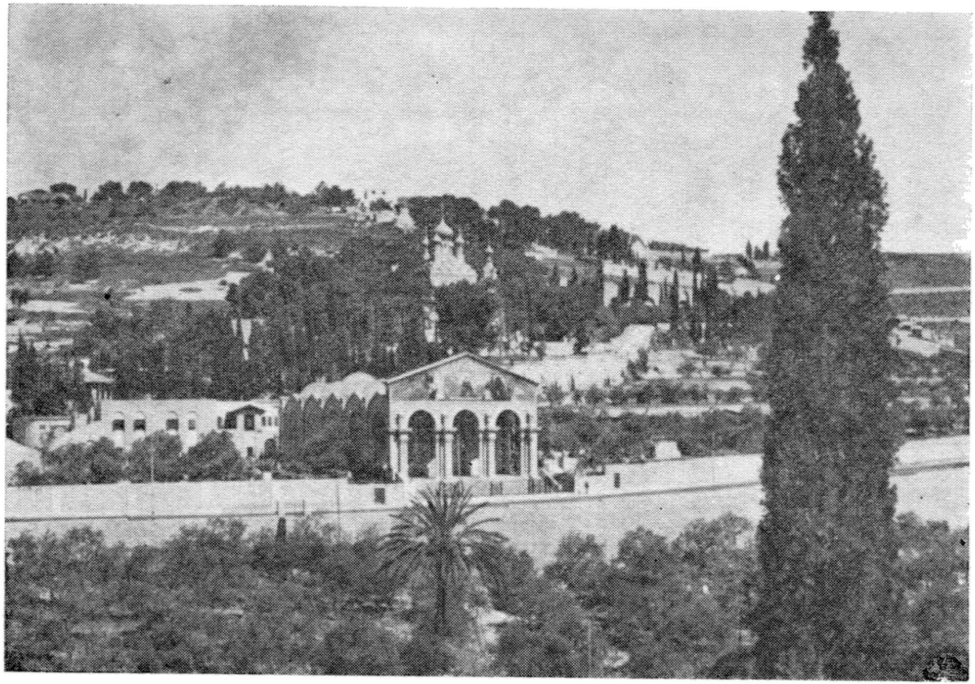

Гефсиманський Сад

хору, і моя душа солодко відпочиває...

Пізно ввечері я повернувся до свого помешкання і приніс з собою з Гефсиманії повно незатертих чудових вражінь. З тими враженнями я й пішов на мій солодкий відпочинок.

У понеділок 27-го квітня раненько я поспішив до Гробу Господнього й до Святої Голгофи, щоб, поки почнуть сходитися люди, я міг помолитися, а також міг побути на Святій Літургії Раніш Освячених Дарів. Святу Літургію відправляли православні греки на Голгофі.

У ПАТРІЯРХА ЄРУСАЛИМСЬКОГО.

По Святій Літургії я пішов з візитою до Святішого Єрусалимського Патріярха. Не мав з собою жодного провідника, але пішов з надією, що Патріярх мене прийме і я зможу з ним таки якоюсь мовою розговоритися.

Резиденція Патріярха подібна до всіх інших будинків Єрусалиму, але в середині — це справжній музей Християнства. Всі стіни рясно прикрашені дорогими портретами та Іконами й роблять на кожного відвідувача сильне враження. А кожна картина стоїть на свойому місці, кожна про щось нагадує і говорить. У брамі стоїть патріярша охорона, яка затримує кожного, хто входить в Патріярхію. Коли ж я сказав охороні, що я з Канади, мене відразу завели до

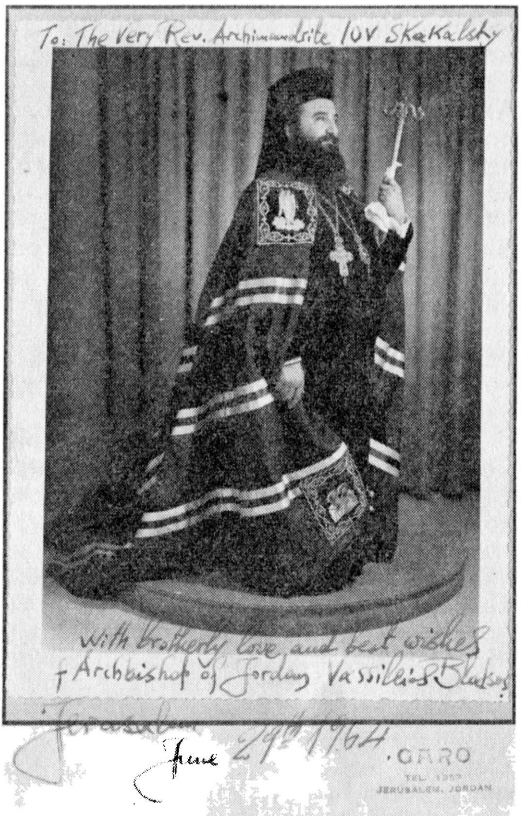

Архиєпископ Василій, Секретар Патріярхії

секретаря Патріярхії, Архиєпископа Василія, грека. Архиєп. Василій мене гарно зустрів й відразу по-російськи запитався:

— "Как ваше самочувствие?"

Думаючи, що він знає російську мову, я подякував йому за питання, і по-російськи щось сказав і йому. Але виявилося, що він тільки всього по-російськи і знав, що спитався мене. Але ми могли з ним далі розговоритися по-англійськи, бо тією мовою він чудово володів. Дуже скоро ми з ним познайомилися. Виявилося, що він знає багатьох наших українських Владик на еміграції, а особливо розпитувався мене про Митрополита Іларіона, з яким, як казав він, особисто незнайомий, але багато про нього чув.

Архиєпископ Василій негайно завів мене до кабінету Патріярха Венедикта І. Широка й ясна кімната — просто розкіш! Багато картин, багато також квітів і сонця. Там якраз було якихось двох Митрополитів, а також кількох світських осіб. Вони про щось розмовляли з Патріярхом, який сидів за своїм столом. Коли я представився, що я з Канади, Патріярх мило всміхнувся і запросив мене ближче.

Він дуже гарно поставився до моєї візити, але не встиг я щось більше сказати, як тут зараз із сусідньої кімнати подали всім гостям по маленькому горняткові кави. Це вже тут такий звичай глибокої східньої гостинности.

Потім я передав для Патріярха привіт від Митрополита Іларіона, а також вручив йому спеціяльно оправлену Біблію від Митрополита Іларіо-

на, його перекладу. Патріярх був дуже вдоволений тим дарунком, довго переглядав Біблію, потім поставив її між іншими книжками біля свого стола й сказав: "Вона лежатиме в мене на дуже почесному місці!"...

Після того Патріярх довго розпитував мене про Митрополита Іларіона, він знає його й шанує, як великого Ієрарха. Розпитувався також про Українську Православну Церкву в Канаді, а з дальшої моєї розмови з Патріярхом я побачив, що він дуже докладно знає про розвій нашої Церкви, і сильно цікавиться нею!...

Патріярх Венедикт І — старша вже людина, але, не зважаючи на свої літа, він енергійний, поважний і дуже симпатичний. Ми довго розмовляли про різні церковні справи, і так у розмові мене застали інші гості, - якраз приїхали з Греції кілька Єпископів на якісь важливі наради з Патріярхом. Патріярх познайомив мене з прибулими Єпископами, а вони дуже просили, що коли я буду вертатися до Канади через Грецію, щоб вступити до них. Я так і зробив, але про це буде мова далі.

Патріярх просив мене прийти до нього ще взавтра для вирішення моїх справ, і з тим я пішов до свого помешкання. Мені другого дня не дуже зручно було йти до Патріярха, не маючи з собою жодного перекладача, але я знав, що там завжди хтось є, хто знає якусь слов'янську мову. При тому я давав собі всюди раду і

послуговувався польською, російською, німецькою та іншими мовами. Тут повний інтернаціональний збір народів, а тому можна завжди порозумітися. Тому я спокійно чекаю завтрашнього дня, щоб знову піти з візитою до Патріярха.

АВДІЄНЦІЯ У СВЯТІШОГО ЄРУСАЛИМСЬКОГО ПАТРІЯРХА.

28-го квітня — Страсний Вівторок. Уранці я пішов до Гробу Господнього, а на годину 10-ту була визначена авдієнція в Патріярха. Отже, наперед було видно, що ввесь сьогоднішній день буде в мене зайнятий, і до того я був приготований.

Патріярх знову прийняв мене мило й сердечно. Ставив мені різні питання, на які я — по своїй змозі — давав йому вичерпуючі відомості. Патріярх же зо свого боку виявив найбільше зацікавлення церковним життям нашого народу в Канаді, а з того я виніс глибоке переконання, що він людина щира, глибоко релігійна, якій на душі лежить добро православних людей не тільки його Палестини, але й далекої Канади. Патріярх на тій авдієнції видав мені спеціяльну Грамоту, яка давала мені право служення в самому Єрусалимі, а також по всій Палестині, в часі мого там перебування. Видача мені цієї Грамоти була для мене великою несподіванкою, а одночасно великою радістю. В часі мого перебування в Костянтинополі мене запевняли, що такої Грамоти я

Його Святість, Святіший Вендикт I, Патріярх Єрусалиму і всієї Палестини

в жодному разі не отримаю, бо Патріярх майже нікому з приїзджих до Палестини Духовників її не дає. Тому в мене був великий сумнів таку Грамоту отримати, але цей сумнів розві-

явся тоді, коли така Грамота була в моїх руках.

На тій самій Патріяршій авдієнції Архиєпископ Василій, секретар Патріярхії, відразу призначив мене на 12-ту годину вночі служити Службу Божу на Голгофі. Для того в мене не було відповідного Облачення, але Архиєпископ Василій сказав, щоб тим не турбуватися, бо там все є, що треба. З високим піднесенням на дусі я вийшов від Патріярха, пішов до свого помешкання і решту того дня провів у себе, приготовляючись до Служби Божої вночі.

Радісно було мені, бо я глибоко переконався, що Єрусалимський Патріярх мою Церкву в Канаді добре знає, а її Первоієрарха Митрополита Іларіона — щиро шанує.

СВ. СЛУЖБА НА ГОЛГОТІ.

На 12-ту годину вночі я вже був у Храмі Воскре́сення. Без найменшого спізнення прибув туди також Архиєпископ Василій, а з ним прийшли інші Архимандрити. Всі ми отримали належне Облачення, приготовилися до Служби і з Храму Воскре́сення пішли на Голгофу. Розпочалася Свята Літургія Ранішеосвячених Дарів. Народу було повно, він зайняв усі найменші проходи й місця, а Служба продовжувалася побожно й велично. Свята Літургія служилася по-грецьки, я ж робив виголошення по-церковнослов'янському. Високо, під саме склепіння Храму підносився дим ла-

дану, сяяли вогнями безліч свічок, і для мене, далекого паломника, ця хвилина була високо врочистою і незабутньою. І сподіваюся, що не тільки для мене, але для багатьох людей, що там були й побожно стояли перед Богом. Літургія закінчилася в годині 3-ій ранку, і звідти я пішов

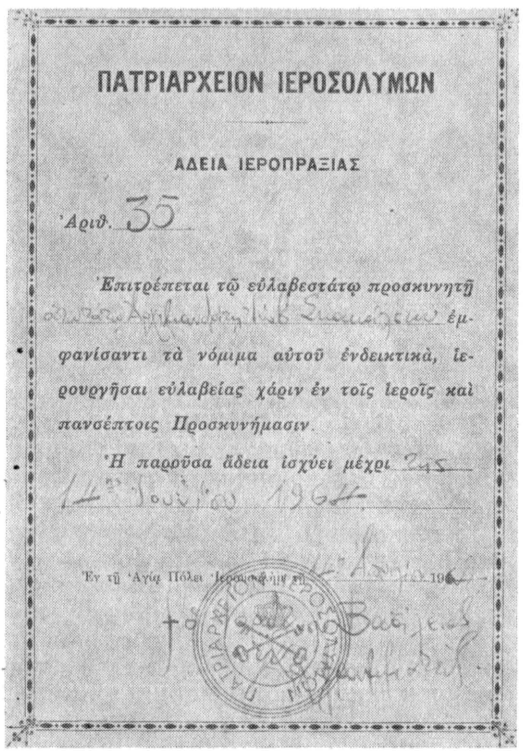

ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ

ΑΔΕΙΑ ΙΕΡΟΠΡΑΞΙΑΣ

Ἀριθ. 35

Ἐπιτρέπεται τῷ εὐλαβεστάτῳ προσκυνητῇ [illegible] ἐμφανίσαντι τὰ νόμιμα αὐτοῦ ἐνδεικτικὰ, ἱερουργῆσαι εὐλαβείας χάριν ἐν τοῖς ἱεροῖς καὶ πανσέπτοις Προσκυνήμασιν.

Ἡ παροῦσα ἄδεια ἰσχύει μέχρι 245 14ᵒ Ἰουλίου 1964

Ἐν τῇ Ἁγίᾳ Πόλει Ἱερουσαλὴμ τῇ 14ᵒ Ἀρχίου 196[illegible]

Грамота — дозвіл на служіння Богослужень в Єрусалимі

просто на своє помешкання. Над Єрусалимом стояла тепла ніч, але для мене її дуже мало вже залишилося. Я поклався для відпочинку, та ще довго не міг заснути від пережитих вражень, а тут ось і новий ранок. Я знову на ногах. Нашвидко приготовляюся до нового дня, до нових відвідин, і певний, що й сьогодні в мене буде чимало приємних хвилин.

ОГЛЯД ЄРУСАЛИМУ.

Насамперед я відвідав того дня О. Анатолія, Архимандрита, який живе в Єрусалимі понад 30 років. Сам він волиняк, з Горохівщини, мало знає про події на рідній Волині і мало ними вже й цікавиться. Своє життя він віддав на службу Богові й відірвався не тільки від своєї Волині, але відійшов взагалі від світу, щоб у Святій Землі провести життя своє і тут його й закінчити. Він прийняв мене щиро, по-дружньому, а потім запросив мене на обід, який відбувається там у трапезній. Було на тому обіді біля 15 монахів і Священиків. З багатьма з них я мав нагоду познайомитися, а особливо цікаво мені було побачити їхнє життя не тільки в Храмі, але й у трапезній, при обіді. Вся обстановка трапезної, поводження в ній тих, що там живуть і працюють, зробили на мене глибоке враження. Всюди тут видно взірцевий порядок, рівність, братерство і любов. Обід був дуже скромний, бо це ж був піст, але він був дуже смачний, а також, думаю, що здоровий і поживний, бо складав-

Автор зо своїм земляком Архим. Анатолієм перед Голгофою

ся з фасолевої зупи, а потім був ще овочевий компот.

З трапезної я пішов трохи огляну-ти місто. Маленькими й вузенькими вулицями я дійшов недалеко кордо-ну, який розділяє Єрусалим на Ізра-їль та Йорданію. Здалека можна по-дивитися на кордон, але близько до нього підійти нікому не дозволяєть-ся, а особливо небезпечно це робити

туристам. Біля кордону завжди стоїть варта з обох боків, яка пильно слідкує кожна за своєю частиною міста. Колись, як відомо, Єрусалим не був поділений, і паломники могли вільно подорожувати по всьому місту, але тепер справа не така. Інколи паломникам, а особливо якщо вони не подорожують великою організованою групою, дуже тяжко, а навіть неможливо отримати візу перейти з Ізраїля до Йорданії, чи навпаки. А Святі місця, пов'язані з життям Ісуса Христа, є і в Ізраїлі, і в Йорданії. І кожному паломникові, безперечно, бажається їх побачити, торкнутися до них своїми руками.

МАСЛОСВЯТТЯ В СТРАСНУ СЕРЕДУ.

Побувши трохи біля кордону, повертаюся назад на своє помешкання, а звідти поспішаю до Храму Воскресення, щоб побачити дорогу для мене хвилину, коли там буде відбуватиться Таїнство Єлеопомазання для великого числа зібраного з усього світу народу. В Єрусалимі віддавна існує звичай, що в страсну середу і в середу перед Різдвом це Таїнство відбувається дуже врочисто й велично. Тому було б непростимим для мене не бачити його й не пережити разом зо всіма вірними приємних і хвилюючих моментів.

Початок Маслосвяття був якраз в годині 2-ій по полудні і на ту пору я вже був у Храмі. Чин Таїнства відправляли 4 Архимандрити і три Єро-

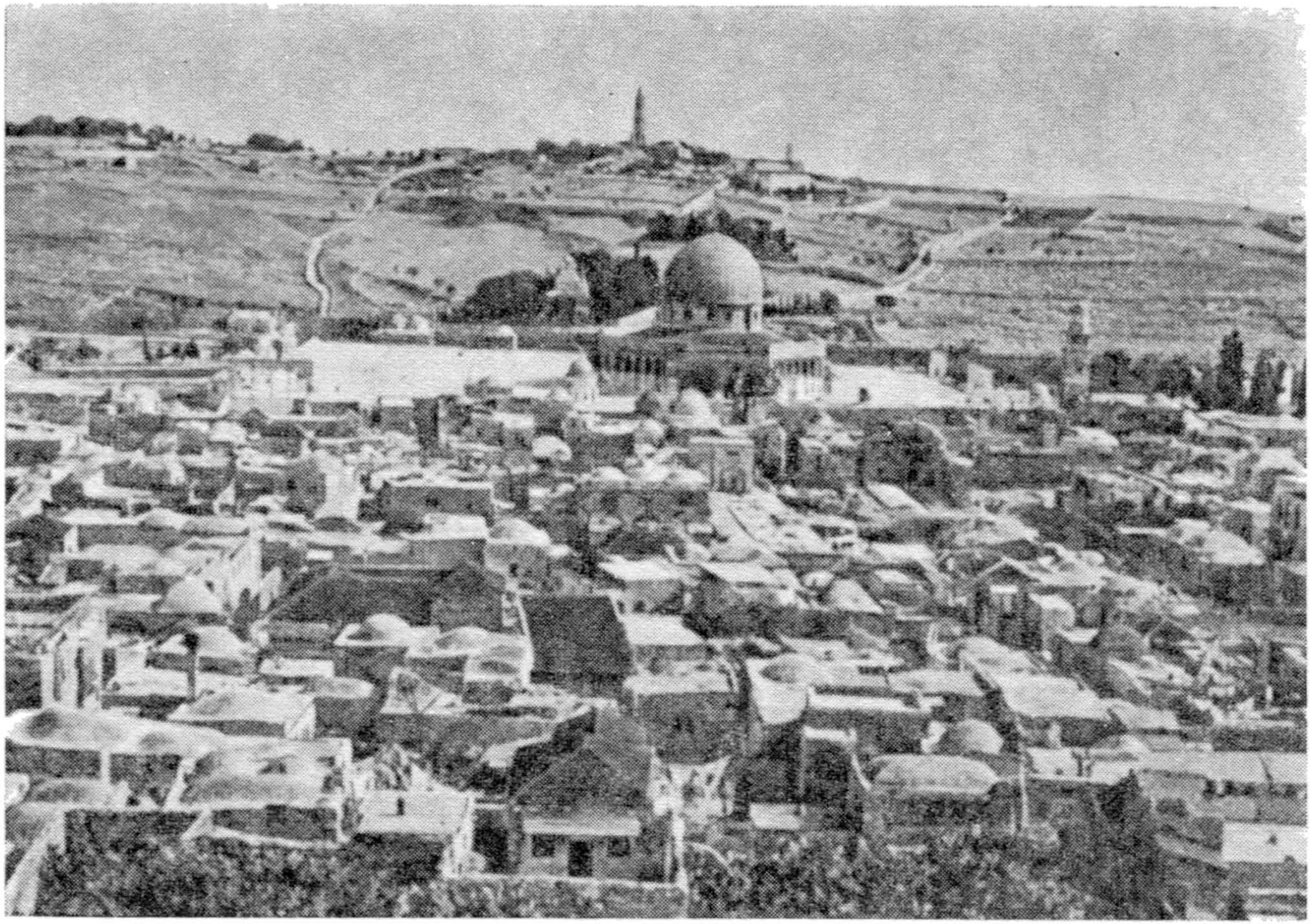

Загальний вид Єрусалиму

монахи. Людей, як і треба було сподіватися, повен Храм. Усі уважно слухають Відправи, чекаючи моменту, коли вони зможуть отримати Масло-свяття і для себе. По закінченні Чину правлячі Архимандрити й Єромонахи помазують один одного Миром, а потім це саме чинять над вірними, хто того бажає. І пригадав я собі, що в інших країнах, а також у багатьох Церквах цей Чин звершається над старшими віком людьми або над хворими, але ось в Єрусалимі приймають його молоді і старші віком вірні.

НА ГРОБІ ГОСПОДНЬОМУ.

З Храму Воскре́сення поспішаю знову на своє помешкання, щоб хоча трохи відпочити, бо ж на годину 12-ту вночі треба бути біля Гробу Господнього і служити там Службу Божу. Але на помешканні відпочити багато не міг, бо пережите все і бачене цього дня наповнювало мою душу якимось приємним хвильованням. Сьогодні страсна середа, я був уже на Гробі Господньому й пережив там хвилюючі моменти.

Стояв у задумі на цьому Святому Місці й поставив там свічки за мою дорогу й поневолену Україну, за Український Православний Єпископат у Канаді, за розцвіт Української Православної Церкви в розсіянні, за моїх рідних і за моїх друзів. Помолився там щиро за всіх до Господа Бога, і душа моя була в великому духовному піднесенні. Слава за все Богові нехай буде!

Зовнішній вигляд Храму Пречистої Діви Марії, в якому знаходиться її Гріб

Потім я таки трохи передрімав, але під вечір уже був на ногах і спішив знову до Гробу Господнього. Застав там, як звичайно, багато різного люду. Розпочалася Служба Божа, до якої стало багато високопоставлених духовних осіб. Служба відправлялася високо врочисто, і вона навіки залишилася в моєму серці. Закінчилася вона аж о годині третій ранку. Надворі стояла трохи прохладна палестинська ніч. Я спішив до свого затишного помешкання, сповнений великого душевного вдоволення й святого передвеликоднього спокою.

СТРАСНИЙ ЧЕТВЕР, — ЧИН УМИВАННЯ НІГ.

Але тієї ночі мені, як і перед тим, довелося відпочивати мало. В годині 10-ій ранку я вже був на ногах і спішив знову до Храму Гробу Господнього. Сьогодні передвеликодній четвер і там має відбутися подія, якої я ще ніколи не бачив, — кожного року того дня на подвір'ї Храму відбувається Чин умивання ніг. Чину того довершує завжди сам Святіший Патріярх, довершить його він і цього року. Тому якраз на годину десяту ранку я вже був там.

Народу, як і на кожній Службі Божій перед тим, багато-багато. Різні мови, різні обличчя, різні вбрання... На подвір'ї зроблене спеціяльне підвищення, а на ньому рядком стоїть 12 крісел. Посередині стоїть стіл, а на столі — дзбан з водою, рушник і свіжі пахучі рожі. Люди стоять у ве-

ликому напруженні й невимовній побожності, чекаючи приходу Патріярха. Навколо панує тиша і якась невимовна врочистість сповнює серце.

Але ось натовпом проходить якесь схвильовання, помітне зворушення, й очі всіх обертаються в один бік. На підвищення виходить Святіший Патріярх Венедикт І, а за ним ідуть 12 Архимандритів. Потім один з Архимандритів читає Євангелію, те місце, де Христос перед Своїм стражданням умив Учням ноги, а Патріярх, згідно з прочитаним, виконує все те, що́ робив Христос. Наливає до великої миски води, обходить всіх Архимандритів, кожному обмиває ноги... Маси людей обступили все підвищення, а ті, що не могли тут вміститися, повилазили на дерева, ніби колись Закхей на дорозі до Єрихону, щоб побачити Ісуса...

Після того високоврочистого Чину Патріярха ведуть зо всією славою до його покоїв, а дорогу перед ним знову обсипають пахучими квітами, свіжими листочками рож. В патріярших покоях є простора зала, де Патріярх після прибуття від Гробу Господнього, складає всім там присутнім побажання провести Свято, передвеликодні дні, і достойно зустрінути Великдень. Розуміється, Патріярх говорить по-грецьки, без перекладача, але тут, видно, більшість його розуміє. Після всім присутнім дають по горнятку кави, а після того розходяться до своїх домів.

Прийшовши на своє помешкання, пробував задрімати, але сон далеко відлетів. Пробував щось почитати, також не міг, бо вся моя істота була приємно схвильована пережитим і баченим, а воно відбирало думки, казало, що відпочиватиму тоді, коли повернусь до своєї Канади, а тут треба багато-чого побачити, багато чого пережити, щоб усе те запам'яталося на все життя. Тому я знову ходив сам по рухливих єрусалимських вулицях і думав про те, що оце саме тут писалася й творилася славна й Свята історія Нового Заповіту.

Увечері — Страсті. Все тут відбувається так само, як і в нас удома. Я пішов до Храму Воскресення. Був вечір, але в Храмі повно світла, повно запаху воску, повно народу. Служба розпочалася о годині 8, а скінчилася о 1-ій вночі. Всі найменші куточки в Храмі заповнені людьми, всі вони тримають запалені свічки, а ті свічки освітлюють їхні побожно задумані обличчя, ніби на Похороні. І справді сьогодні всі ті люди прийшли сюди, щоб пригадати Великий Похорон Ісуса Христа, що відбувався тут ось уже буде дві тисячі років тому. І хоча ті обличчя сьогодні всі сумні, але за три дні вони будуть опромінені великою радістю, бо Христос воскресне.

У ПРЕТОРІЇ.

У п'ятницю вранці всі паломники йдуть до Преторії, місця, де був суджений Христос. Це буде біля півтори

Перед входом до Гробу Господнього
Автор зо своїм земляком Арх. Анатоліем

милі від Храму Гробу Господнього. На годину 8-му вранці там уже товпляться незлічимі юрби паломників. Усі дороги заповнені, всі вулички, що прилягають до того Святого місця, обернені сьогодні ніби в один величний Храм.

Разом зо всіма паломниками я та-

кож прибув до Преторії. Душа сповнена невисловлених почувань, але я тут тільки сам і немає з ким тими почуваннями поділитися, немає до кого заговорити своєю рідною мовою... Бо хоча тут тисячі паломників зо всього християнського світу, з нашої дорогої Батьківщини немає нікого...

Преторій, як я сказав вище, це місце, де судили Христа. Недалеко т. зв. Овечих Воріт, якими вдавнину водили овець для Жертвоприношення, проходить маленька вуличка, яка веде до Пилатового двору. Тією дорогою колись вели окривавленого Спасителя на суд до Пилата. Тепер на тому місці, де судили Христа, віддавна стоїть Храм. Сюди й тепер прибуло багато народу, щоб поклонитися Богові, щоб пригадати собі велику Жертву Христову, яку Він приніс за ввесь людський рід.

ХРЕСНА ДОРОГА

В Храмі відправляється Молебень, в часі якого ввесь час стояв спеціяльно приготовлений Хрест такої самої величини, якого ніс Христос на Голгофу. Хреста спочатку освятили, а потім один із найстарших віком присутніх тут Архиєреїв узяв Хреста на плечі й поніс його тією самою дорогою, якою Христос ніс Свого Хреста. Хрест цей був великий і тяжкий, а тому Архиєрееві допомагали інші духовні особи, а також різні світські люди. Процесія йшла т. зв. Хресною Дорогою, а на кожному завороті тієї дороги, де колись Христос

знемагав і падав під Своїм Хрестом, тепер побудовані Каплички, в яких відправляються Літії. Особливо чудова Капличка стоїть на тому самому місці, де Симон з Киринеї допоміг Христові нести Хреста. Там завжди палають свічки, а люди навколішках моляться.

В середині Гробу Господнього

Коли Процесія дійшла до т. зв. розкопок на Хресній Дорозі, до мене підійшов грецький Архимандрит, який керував Процесією, і сказав, щоб я тут виголосив Літію за мій український народ. Для мене це було великою приємністю, що я міг на тому Святому місці, де є тисячі різного люду, вголос згадати і свій народ!...

Похід врочисто проходив аж до місця, де був розп'ятий Христос. Перед Храмом Гробу Господнього він затримався. Тоді один Єпископ з Кипру виголосив глибоку промову грецькою мовою, яка своїм змістом захопила всіх присутніч людей. Повного змісту його промови я не зрозумів, бо він говорив по-грецьки, але я бачив, що всі люди плакали. По цій промові Хреста занесли й поставили в Храмі якраз на тому самому місці, де був розп'ятий Христос. А по Великодні, як я потім довідався, греки забрали того Хреста і завезли на Кипр, як символ страждання й терпіння свого народу. Зараз по тому, як поставлять Хреста, починають відправляти Царські Часи. Відправлялися вони й тепер, і відправлялися високо врочисто.

ВИНОС ПЛАЩАНИЦІ.

Того самого дня в Храмі Воскресення Христового правилася Вечірня й винос Плащаниці. Я пішов туди і брав участь у виносі разом з багатьма високопоставленими духовними особами. Самий винос Плащаниці

звершається тут так, як і по всіх інших Православних Церквах, але тут ця подія чомусь глибше відчувається, як десь інде. Плащаницю виносили з Вівтаря на Гріб Господній, а море народу з великою побожністю стояли по обох боках великого Храму. Цей чин також справив на мене велике враження і залишив на душі нестертий слід приємних переживань...

ЄРУСАЛИМСЬКА УТРЕНЯ.

Увечері в годині 8-ій відправляється в Храмі Воскресення Господнього т. зв. Єрусалимська Утреня. Вона починається в Храмі Воскресення Господнього, а закінчується на Гробі Господньому. Вона має свій окремий Устав тільки для Єрусалиму і продовжується аж до години 12-ої вночі. Для мене було великою приємністю побувати вперше в моєму житті на

Коло плити, яка накривала Гріб Господній

тій величній Єрусалимській Утрені і побачити всю красу і чар тієї Відправи.

Після Утрені я пішов на своє затишне помешкання, але так як і перед тим, не багато міг відпочити, бо другого дня вранці треба було бути в Патріярхії.

ВЕЛИКА СУБОТА.

Ось і Велика Субота. О годині десятій ранку все православне Духовенство зібралося в Патріярхії. Туди прибуло також дев'ять осіб Московської Патріярхії, а між ними були Архимандрити, Протоєрей, один Диякон, кілька світських осіб, професори й студенти Московської й Ленінградської Духовної Академії. Все прибуле Духовенство, цебто Митрополити, Архиєпископи, Єпископи і всі інші по своєму духовному стану взяли Благословення в Святішого Патріярха Венедикта, а потім усі з Процесією пішли до Храму Воскресення Христового. У Вівтарі всі Архиєреї облачилися в світле Облачення, а Священики облачилися в Єпітрахілі та Фелоні. В такому повному порядку вони обійшли Процесією три рази навколо Гробу Господнього, співаючи відповідних Пісень на честь тієї врочистої хвилини. Народ усюди стояв непрохідною масою, що й голці не було де впасти. Багато людей не могли приміститися в Храмі чи в якомусь іншому вигіднішому місці, то повилазили

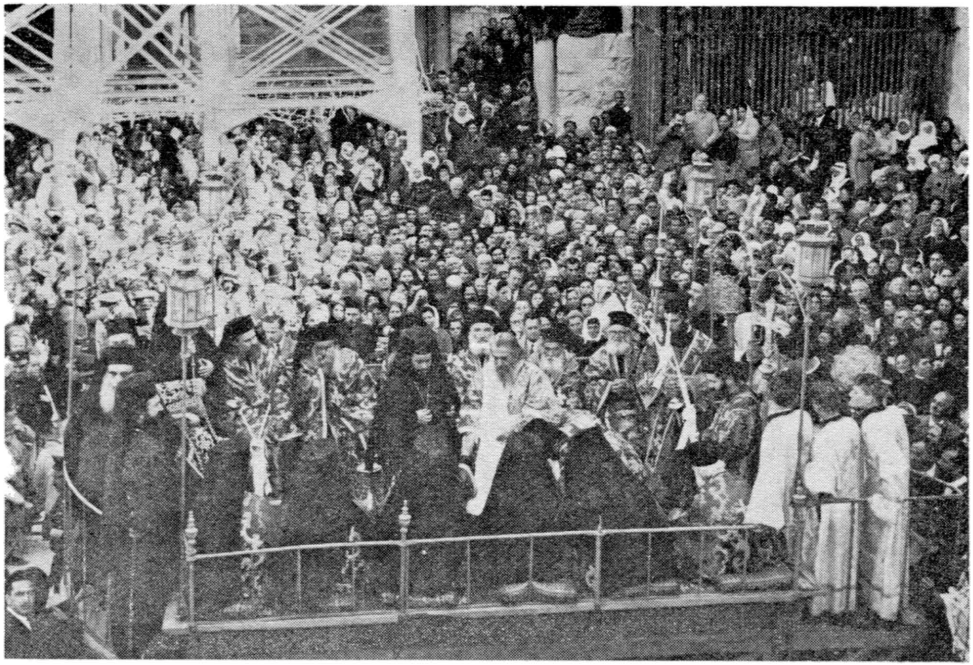

Чин умивання ніг у Великий Четвер. Чин звершує сам Святіший Патріярх Венедикт I на площі перед входом до Храму Воскресення

на карнізи поверху Храму. Всі тримали пучки незапалених свічок, і з сильним напруженням, з найбільшою повагою й святістю чекали найсвятішої хвилини того дня, — Благодатного Вогню.

БЛАГОДАТНИЙ ВОГОНЬ.

В годині першій дня зійшов Благодатний Вогонь. Це найсвятіша хвилина, найбільша радість для християн не тільки тих, що були тоді в Храмі, але для всіх християн по всьому світі. Цієї події, яку я вперше бачив, немає можливости описати пером, немає можливости передати її якимибудь словами, чи змалювати якими фарбами... Її треба самому бачити й самому пережити. І я пережив, побачив те, що сильно зміцнило мою Віру. Ця подія навіки залишиться в моїй пам'яті і в моїй душі, і за неї я справді щиро вдячний Богові!...

Після Благодатного Вогню у Храмі Воскре́сення Господнього відправляється Св. Літургія Василія Великого, як положено в Уставі Церковному в Велику Суботу.

ВЕЛИКДЕНЬ.

Ось і Великдень 3-го травня. Ранок був чудовий, дійсно великодній ранок, і в повітрі розпливалися приємні запахи квітів. Великодні Богослуження тут завжди розпочинаються в годині 12-ій вночі, і тепер також роз-

З'явлення Благодатного Вогню у Велику Суботу

почалися пунктуально в тій порі. Величну Процесію й Світлу Заутреню очолює сам Святіший Патріярх. Навколо нього багато Архиєреїв, багато Митрополитів, Єпископів та інших Духовних високопоставлених осіб, а також багато різного народу, переважно паломників, які зо всього світу прибули на Великдень до Єрусалиму. Якщо тих паломників було багато на деяких Богослужбах протягом Страсного Тижня, то сьогодні їх подесятерилося, бо кожний спішить, щоб таки конче бути тут на самий Великдень. Між тими паломниками і я, може одинокий паломник, який з тисячами різних тут людей молиться за воскресення свого рідного народу і свого краю, — України...

На Великдень усі великодні Відправи відбуваються на Гробі Господньому, у Храмі Воскресення Христового, а також на Голгофі. Першого дня відправляється дуже врочисто Вечірня в 12-ій годині дня. Вечірню служить Святіший Патріярх в сослуженні чисельного Духовенства. На тій Вечірні читається Євангелія різними мовами, а по закінченні Відправи Патріярх христосується зо всім присутнім тут Духовенством, а також зо всіма вірними.

ІНШІ ДНІ СВЯТОГО ТИЖНЯ.

У Світлий Понеділок Св. Літургія відправляється рано, а в годині 10-ій все православне Духовенство йде ві-

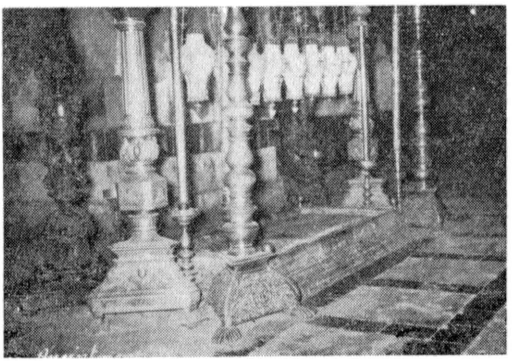

Бічний вид Камення Миропомазання

тати Патріярха із Святом Воскре́сення Христового. Після Духовенства йдуть до нього також з привітом представники різних неправославних віроісповідань. А після того приходить вітати ввесь дипломатичний корпус. Відбувається це дуже врочисто, а при тому дуже просто, поважно й сердечно. Патріярх усіх приймає, ніби рідний батько, і в цьому прийнятті захована велика стародавня традиція. Зо всією певністю можна сказати, що Єрусалимський Патріярх хіба єдиний православний Ієрарх у світі під сучасну пору, який має таку велику пошану від усіх людей. Таке саме привітання, оповідали мені, відбувається також на Різдво, яке тут святкується за старим стилем.

Інші дні Світлого Тижня проходили в мене звичайно. Деякі були багатші на враження, інші менше. Але

кожного дня я десь був, щось бачив, щось пережив, над чимсь новим для мене роздумував. Рано або вночі завжди бував на Богослужбах, а вдень відвідував різні місця в Єрусалимі. Найбільше ходив сам, а інколи зо своїми тут знайомими. В Єрусалимі, як відомо, кожному паломникові є що́ оглянути, бо це ж місто, якого знає ввесь світ і на яке звернені очі всього Християнства!...

Дуже хотів би подати докладний опис всіх святих місць Єрусалиму, але це забрало б у мене багато місця. Зрештою, чимало різних паломників уже описували свою подорож до Святої Землі, а більшість і наших читачів ті подорожі читали.

ВИФЛЕЄМ.

У середу 6-го травня я домовився зо своїм земляком, Архимандритом Анатолієм, що поїдемо разом до Вифлеєму. Мені хотілось побачити не тільки те місце, де Христос страждав і умер, а також воскрес, цебто Єрусалим, але також місто, де Він народився. Отець Архимандрит дуже радо погодився на мою пропозицію, і ми, не гаячи часу, вибралися в дорогу.

Місто Вифлеєм віддалене від Єрусалиму біля 18 кілометрів, а їхати туди можна або таксівкою, або автобусом, який ходить кожної години. І ми вирішили поїхати автобусом. Прийшли на маленьку автобусову станцію і від-

разу знайшли автобуса, що йшов до Вифлеєму. Довго не треба було чекати, і він відразу від'їхав.

Дорога з Єрусалиму до Вифлеєму проходить поміж скалистими горами і ми маємо чудову нагоду крізь вікно автобуса на все довкілля надивитися. В долинах зеленіють горóди й оливкові сади, а на схилках гір купочками порозкидалися невеличкі села. Все тут виглядає дуже бідно, але історично, — яка ж це багата країна на все те, що тут колись відбувалося!...

Думки пливуть у минуле не тільки дві тисячі років тому, але і в історію Старого Заповіту. Ось тут, недалеко Гінону, Священик Садок і Пророк Натанаїл помазали Соломона на царя,

При Камені Миропомазання

тут також недалеко простягнулося поле Вооза, на якому Рута збирала колоски. Ті поля й сьогодні тут врожайні, а особливо навколо самого Вифлеєму, бо ж Вифлеєм і називається "домом хліба". Отець Анатолій, який прожив усе своє життя в Єрусалимі, знає кожну стежечку, кожний куточок Святої Землі, а тепер залюбки розповідає мені про все, що тут колись було. Це ж цими ось дорогами, якими котиться наш автобус, колись ходив Господь наш Ісус Христос, ходили Святі Апостоли, тут також подвизалося багато Преподобних Отців. Усі ці важливіші місця, пов'язані з життям Ісуса Христа, тепер чимсь відзначені. В одному місці стоїть Церква, в іншому — Каплиця, де побожні паломники моляться Богові.

Їдучи цією пам'ятною дорогою і слухаючи розповідей свого земляка, Отця Архимандрита Анатолія, на мою душу спадав невидимий дивний спокій. Я вважав себе надзвичайно щасливим, що міг ходити цими Святими місцями, якими ходив колись Спаситель світу, міг своїми грішними руками торкнутися до найсвятіших місць, які тут є. І від свого земляка я отримав найточніші відомості про Святу Землю, яких не можна знайти в жодних книжках, бо ж ця Земля для нього — рідна батьківщина.

Але ось і Вифлеєм. Місто невелике, старе, але має також багато нових будинків. Вифлеєм нараховував перед

першою Світовою Війною біля 11 тисяч мешканців, переважно християн різних Віровизнань. Перше враження від міста неприємне, бо кожний європеєць знає більші й кращі міста, а тому у Вифлеємі немає чому його вражати. Але якщо паломник подумає про те, щó тут сталося дві тисячі років тому, то Вифлеєм стає для нього рідним і близьким містом!

Ми завертаємо в вузеньку вулицю. Старий мур оточує якесь подвір'я з криницею царя Давида. Звідси три герої, про яких розповідає друга Книга Самуїлова, приносили воду для Давида, коли він боровся на рівнині Рефаїм з филистимлянами.

Потім ми пішли до Храму Різдва Христового, який стоїть у східній частині міста й відзначається своєю стародавньою архітектурною привабливістю. Згідно християнського переданння, цей Храм стоїть якраз на тому місці, де народився Христос. У Храмі панувала незвичайна тиша. Де-не-де блимають у лямпадах свічки. Із хор ведуть подвійні сходи півколом вдолину до напівтемної Каплиці. Ми стаємо перед Золотою Зорею біля якої видніється напис латинською мовою: "Тут від Діви Марії народився Ісус Христос".

Серце моє огортає якесь невимовне глибоке враження... Це ж місце, куди кожного Різдва звернені очі всіх побожних християн, це ж місце, на честь якого кожного Різдва дзвонять дзво-

Загальний вид Вифлеєму

ни всіх Церков світу, запалюється по всьому світі безліч ялинок, і Вифлеєм тоді на устах у всіх християн! І ось я, далекий паломник, тепер стою на тому святому місці... Стою і роздумую, а серце й душа огорнені дивним і святим почуттям...

Після того ми пішли ще відвідати римокатолицького манастиря, який побудований недалеко Храму Народження Христового. Подвір'я цього манастиря має надзвичайно гарний вигляд, а сам манастир визначається високою архітектурою. Навколо манастиря дуже багато квітів, пальм та іншої рослинности.

Оглянувши докладно всі пам'ятні місця Вифлеєму, ми з великим душевним задоволенням повертались назад до Єрусалиму. Для мойого земляка, Отця Архимандрита Анатолія, дорога до Вифлеєму, а також саме місто може не робили сильного враження, бо ж він тут безліч разів уже побував, але на мене місце, де народився Ісус Христос, на все життя залишило нестертий слід... Тому, сидячи тепер в автобусі, я майже слова не промовив до свого земляка.

Мої думки пливли до далеких минулих років в Україні, коли всі наші люди врочисто приготовлялися до святкування Різдва Христового. Як багато було тоді радости, справжнього родинного тепла на розстеленій на долівці соломі! Як запашно пахло сіно на столі, а свічки як ясно блимали

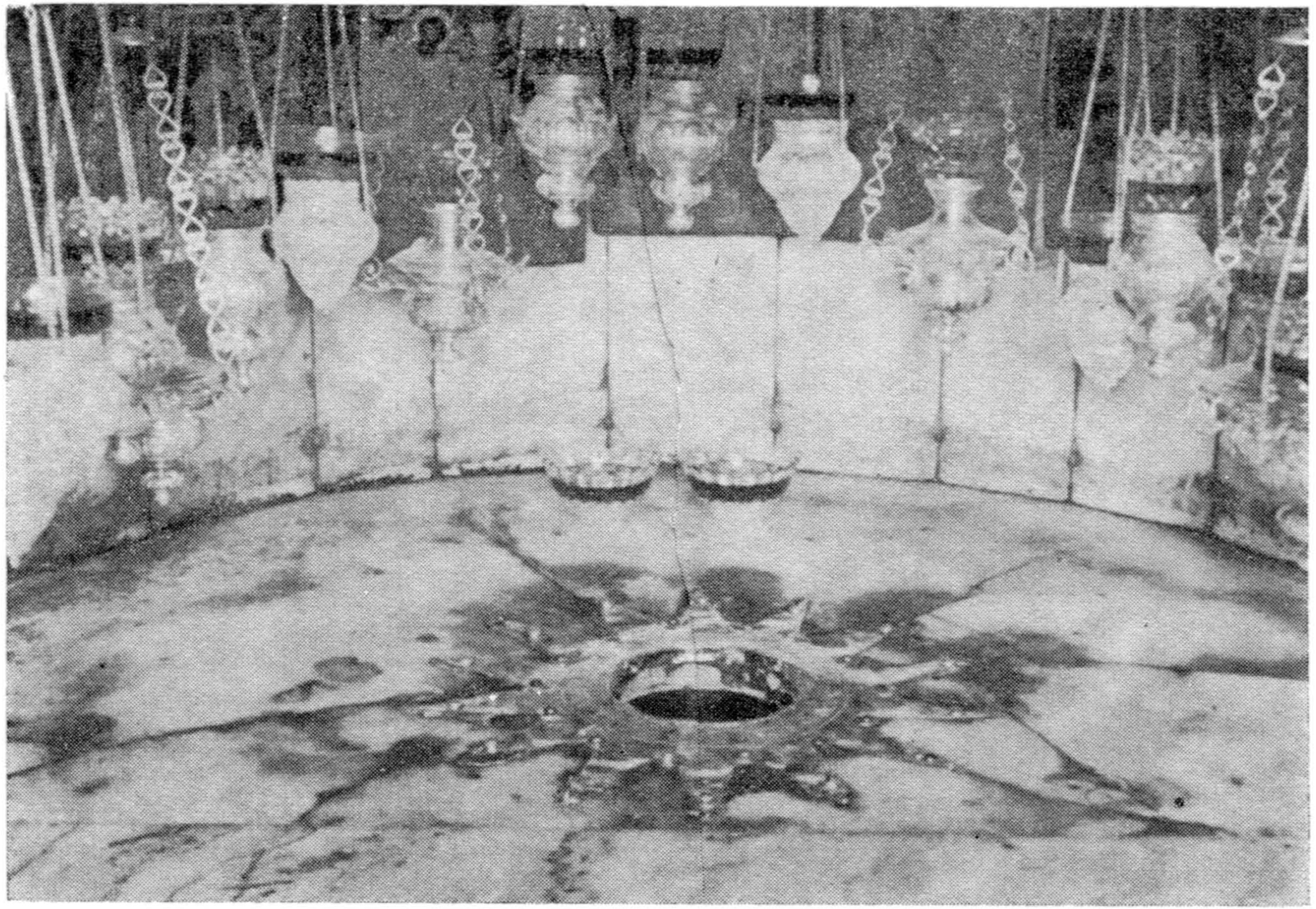

Місце народження Ісуса Христа. На тому місці, де були ясла, лежить тепер оздоблена зоря

і в хаті, і на ясному нічному небі! Ніколи я тоді не думав, що матиму в житті від Бога таку ласку, і побачу ще колись те саме місце, де народився Христос...

Отець Анатолій дивився у вікно, він ніби відчув моє роздумування, і не заважав мені. А я ходив стомленими думками минулими шляхами свого пройденого життя. Бачив своєю уявою дорогу свою матір, яка, бувало, пильнувала, щоб ми найбільш врочисто святкували Різдво. А коли, — пригадую, — на Небі запалювалася перша зірка, мама приводила мене, малого, до вікна, показувала на Небо й казала:

— Дивись, дитино, — оце Вифлеємська Зірка!...

Я напружував зір, протирав посивіле від морозу вікно і дивився на ясне Небо. І здавалося мені, що та Зірка дуже близько від землі, що вона кліпає ясним вогнем і всміхається до мене... А сьогодні я сам у Вифлеємі. О, як багато я міг би розповісти своїй дорогій мамі про те, що́ я бачив у тому Святому Місті, і що́ пережив! Але ба! Немає можливости їй про те сказати, вона навіть не знає, що її син оце подорожує по далеких світах...

В доброму здоров'ї, з погідною душею я повернувся до Єрусалиму, до свого тихого помешкання.

Усі інші дні мого побуту в Єрусалимі були майже такі самі. Щодня я відправляв Богослуження, щодня та-

кож відвідував різні місця Єрусалиму, а також його околиці. Тепер багато легше можна було скрізь доступити, все вільніше оглянути, бо більшість паломників після Великодня роз'їхалися додому.

Вночі перед Фоминою Неділею я служив Службу на Голгофі. Служба ця відправлялася соборно: О. Архимандрит Даниїл, — грек, я, один Ієромонах і один Ієродиякон, — обидва греки. Літургія була закінчена о годині 3-й вночі.

Після Служби Божої я пішов до свого помешкання, трохи відпочив, а раненько вже був на ногах. Сьогодні ми з О. Архимандритом Анатолієм вирішили поїхати автобусом до міста Єрихону, над ріку Йордан і до Мертвого моря.

ЄРИХОН, ЙОРДАН І МЕРТВЕ МОРЕ.

На кожного туриста Палестина робить дуже сумне враження. Всюди тут гори, скелі, каміння, — правдива пустиня. Тільки по долинах де-не-де зеленіють маленькі кущики та дерева. На горах нічого немає, лише саме каміння, а по тому камінні ходять невеликі отари овець, шукаючи якоїсь поживи. Тут я побачив дивну картину, що пастух іде впереді, а вівці — за ним. Якраз так, як сказав Христос: "А як вижене всі свої вівці, він іде перед ними, і вівці слідом за ним ідуть, бо знають голос його" (Івана 10. 4). Щó ті вівці знаходять там, на

тих скелях, годі сказати, але, видно, що чимсь вони там кормляться...

Хоча Палестина й дуже бідний край, але з іншого боку він найбагатший за всі країни світу, бо всього того духовного багатства, яке має Палестина, не можна купити за всі скарби світу. Палестина — це Свята Земля. В ній народився Сам Творець Неба і землі, Господь наш Ісус Христос. Як Богочоловік, Він прожив тут Свій недовгий молодий вік, тут Він творив Свої чуда, навчав людей, і тут був розп'ятий за гріхи всього світу. Ось тими дорогами, по яких тепер ходимо ми, ходив колись Він зо Своїми Учнями, зо Своєю Матір'ю Марією. Через це вся Палестина, цебто теперішня Йорданія та Ізраїль, безмежно дорогі всім християнам!

Наш автобус вирушив до Єрихону, який віддалений від Єрусалиму яких 45 кілометрів. Дорога знову, ніби довгий і безконечний вуж, в'ється поміж горами та скелями. І їдучи тією

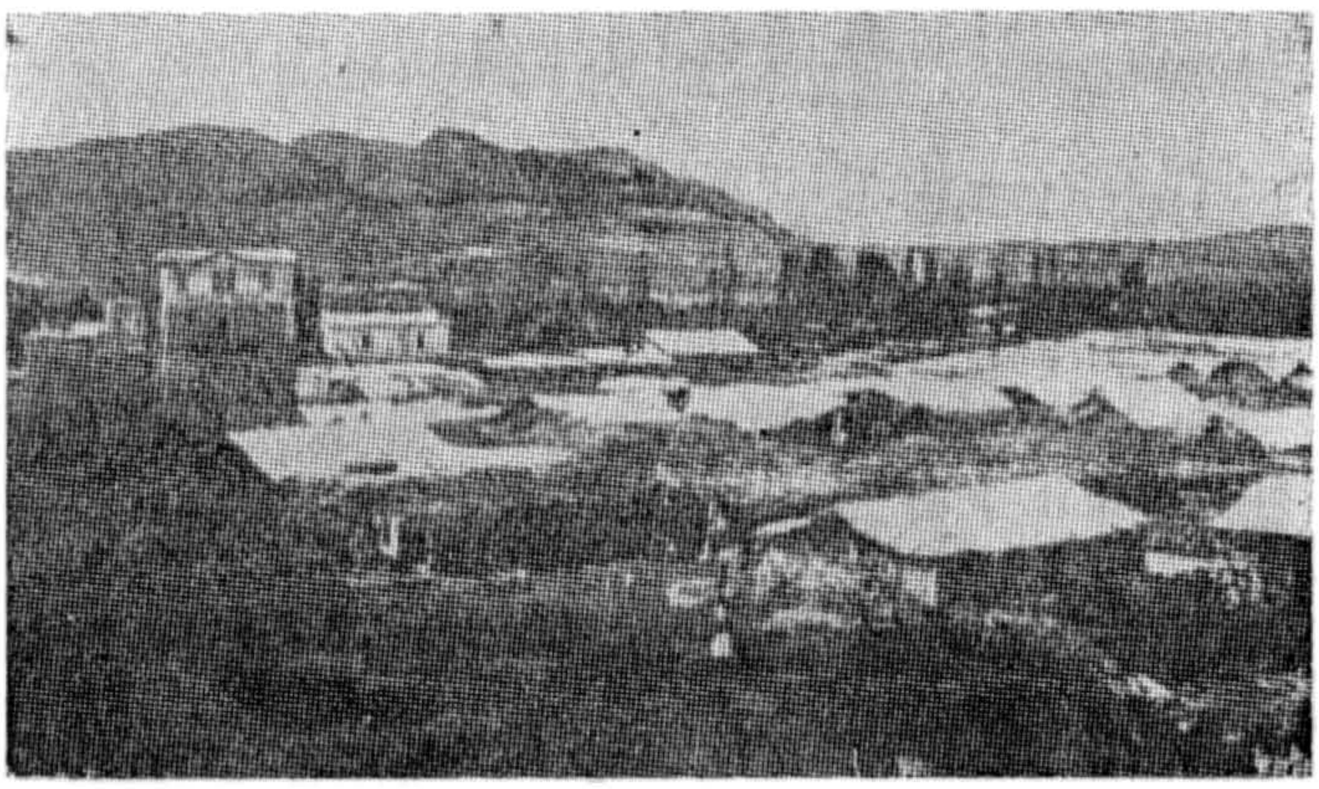

Місто Єрихон

дорогою, мимоволі пригадалося мені євангельське оповідання про те, як колись книжники та фарисеї докоряли Христові, що Його Учні в суботу зривали колоски, витирали зерно та їли. І я собі думав: "Де ж тут та пшениця, коли тут і травички зеленої немає?" Але коли ми приїхали ближче до т. зв. Єрихонської долини, то побачили іншу картину. Було багато зелені, росла й пшениця!

Не доїжджаючи до Єрихону, я побачив страшну картину людського життя, терпіння й муки. Довгі милі стоять нужденні хатки, а також наметі, а в них живуть ті араби, які врятувалися від жидів у часі їхнього переслідування. Цих арабів багато тисяч, вони живуть у тяжких обставинах, переживають справжній голод і всякі недуги, які приходять від недоїдання та від страшного примітивного життя. Тут, у тих наметах вони родяться, живуть, і тут умирають, але широкий світ мало про це знає. Це ті араби, які втекли з Ізраїля і яких жиди не встигли вимордувати...

Дивлячись на ту страшну картину. мимоволі пригадалися мені всі протести, які підписуються по всій Америці проти переслідування жидів, наприклад в СССР, але ніде я не читав протестів, щоб виступив хтось в обороні ось цих бідних арабів. А це ж також люди, які мають право на існування!...

Поминувши скелисті гори, наш ав-

Архимандрит Анатолій набирає води з ріки Йордану

тобус в'їхав на Єрихонську долину. Тут повно зелені, багато пшениці, і тепер якраз жнива. Повно також різних дерев, які аж вгинаються від овочів. Я пильно до всього придивляюся й бачу тут грушки, сливки, банани, виноград, яблука. Справді, яка чудова й багата країна!

Саме місто Єрихон невелике, але дуже гарне, бо все просто тоне в чудовій зелені. Над вулицями в місті ростут великі пальми, під якими приємно знайти прохолоду в часі літньої спеки. Особливо тут багато чудових пахучих рож, а всі хати оточені садами.

Місто Єрихон має багато рослинности тому, що з гір спливає вода, яка й орошує все місто, і не тільки саме місто, але й всю єрихонську околицю.

З Єрихону до ріки Йордану 8 кілометрів. Автобуси туди не йдуть, а тому ми найняли таксівку. З обох боків дороги, якою ми їхали, простягалися поля з пшеницею та іншими рослинами. Можна було бачити зрідка бідні хати, якісь загороди, але коли ми наближалися до самої ріки, то побачили невеликі Каплички, Церкви, а навіть манастирі. На самому березі Йорда́ну також стоїть кілька манастирів та Церков різних Віровизнань, які ми мали нагоду оглянути. Тут також є Церкви і манастирі православні.

Над річкою Йорда́ном ми застали багато різних паломників. Усі вони в побожному настрої, з глибокою пошаною до тієї події, яка тут колись звершалася. Одні стоять на березі й моляться, інші набирають з Йорда́ну до пляшок води, інші, ввійшовши біля берега до води, миють своє обличчя, — усі намагаються чимсь відзначити ту хвилину, що вони стоять над святою рікою Йорда́ном!

Береги Йорда́ну невисокі, порослі густими кущами верби, лози, лепехою. Сама ріка не глибока, вузька, а вода мутна, аж сива. Але береги ріки показують, що Йорда́н колись був багато ширший і глибший.

Прибувши над Йордан, ми відправили Молебень, освятили воду, про-

мили святою водою очі, а я набрав собі води додому в велику пляшку. Вода була мутна, але коли постояла в пляшці через ніч, то стала чиста, як сльоза. Таку чисту йорданську воду я привіз з собою аж до Канади, як пам'ятку і згадку про те, що й я був над Йорда́ном! Також узяв собі трошки землі з дна ріки і привіз до Канади, і також привіз землі з Гробу Господнього.

В околицях Йордану й Єрихону клімат гарячіший, ніж в Єрусалимі. Можна сказати, що правдива спекота. Дуже бажалося не тільки взяти з собою йорданської води до Канади,

Ріка Йордан

але й хотілося ось так увійти до ріки й сховатися від тяжкої спеки, але того зробити було не можна, бо ріка в тому місці була така мілка, що води було тільки трохи на самому дні.

Від Йорда́ну ми поїхали таксівкою над Мертве море. Воно має 45 кілометрів довжини і один кілометр ширини. Лежить воно між горами, вітерець повіває з води, а тому сьогодні тут спеки силыної не відчувається. Навпаки, людина приємно відпочиває від морської прохолоди і насолоджується всім, що́ тут бачить. Пахне тут сіркою, якої дуже багато є в морі. Мертвим воно називається тому, що в ньому немає нічого живого. Навіть береги моря навколо мертві, без найменшої рослинности, бо сірка, випаровуючи з моря, все навколо спалює. Тут є побудований готель для туристів, в якому можна дістати все, але дуже дорого коштує. Сюди приїздять не тільки туристи, але багато людей приїздять сюди на лікування.

Місцеві мешканці розповідають, що колись біля Мертвого моря було кілька фабрик, жила якась індустрія, але в часі арабсько-жидівської війни все було знищене, і тепер і знаку немає, де ті фабрики стояли. Біля самого Мертвого моря немає ні одного села, ні одного міста, ні найменшого якогось людського житла, а тільки одна випечена сонцесм пустиня... Є тільки т. зв. військовий полігон, де перебуває військо.

СОРОКДЕННА ГОРА.

Від Мертвого моря ми з Отцем Архимандритом поїхали просто до гори, яка називається Сорокденною. Це гора, на якій перебував Ісус Христос і постив там сорок день і сорок ночей. Вона лежить недалеко міста Єрихону, і, як кожне місце, пов'язане з життям Спасителя, притягає до себе багато побожних паломників. Дорога до тієї гори ввесь час проходить поміж горами, інколи по-

Мертве море

критими кущами, інколи деревами. Під самою горою стоїть православний манастир, де можна оглядати різні старовинні пам'ятки.

На самий верх Сорокденної гори ми не пішли, бо були сильно помучені. До того спека була така сильна, що просто не було чим дихати. При тому хочу зазначити, що в усій Палестині взагалі вдень сильна спека, а

Сорокденна Гора, на якій Христос постив сорок день і сорок ночей

вночі — холодно.

Повернувшись з Сорокденної гори, ми знайшли нашого автобуса, яким і поїхали в поворотну дорогу до Єрусалиму. Я прибув до свого помешкання вже зовсім пізно ввечері, був дуже втомлений, але не жалів проїханої сьогодні дороги, бо вона наділила мене багатьма новими враженнями.

Хотілося мені помитися гарною холодною водою після дороги, але, на жаль, того зробити тут не можна, бо це не Европа чи Америка, а це Палестина. В самому Єрусалимі під цю пору відчувався такий великий брак води, що навіть не було чим вмитися. Тому часто, йдучи до Церкви, я мився трохи колонською водою, яку мав з собою з Канади. А про купання в ванні тут і мови не може бути!

12-го травня вночі я відправляв Богослуження, а вдень полагоджував різні особисті справи, готуючись до виїзду з Єрусалиму в дальшу дорогу.

МОЯ НЕДУГА.

У вівторок в часі Богослуження я почував себе фізично дуже зле. Несподівано охопив мене холод, і я дрижав усім тілом... Я подумав, що це тимчасове, —можливо в Храмі Гробу Господнього, де саме відбувається ремонт, мене провіяв вітер, бо там справді через постійно відкриті двері бувають сильні протяги. Але озноб мій не проходив, а побільшувався...

Насилу я докінчив Святу Літургію

і пішов на відпочинок, з надією, що до ранку все буде добре. Але так не сталося. До ранку я зовсім був безсилий і сильно хворий. Надворі зійшло сонце, потепліло, і я звернувся до монахині-настоятельки цього будинку за порадою. Вона подивилася на мене і сказала, що в мене місцева "лихорадка", яку часто дістають приїжджі люли. Вона наказала своїй помічниці негайно зварити сильного чаю, дала мені якісь пігулки, які я прийняв, запивши їх чаєм. До моєї кімнати поназносили ковдр, якими я накрився і мусив лежати цілий день без їжі. Потім мені знову принесли таких самих пігулок, а також такого самого сильного чаю.

Після того лікування ввечері я почувся краще, а на ранок ще краще. А все ж таки цю хворобу я потім ще протягом двох тижнів дошкульно відчував. Настоятелька мені потім сказала, що добре, що я відразу зголосився до неї, бо потім могло б бути багато гірше. Постійні мешканці Палестини дуже добре знають цю хворобу і вміють її лікувати без лікаря.

Завдяки добрій настоятельці другого дня я вже настільки був здоровий, що міг знову відправляти Службу Божу. Тому на тому місці, якщо мої спогади дійдуть до неї, то нехай вона знає, що я дуже їй вдячний за все добре, зроблене мені. Дякую щиро самій настоятельці, сестрі Валентині, а також її помічниці, сестрі Єлисаве-

ті. Благаю Милосердного Господа, щоб нагородив їх сторицею за все їхнє добро, виявлене до далекого недужого паломника.

МУСУЛЬМАНСЬКИЙ НОВИЙ РІК.

У середу 13-го травня був мусульманський Новий Рік. З самого ранку вже почався великий святковий рух. Скрізь на будинках були розвішені державні прапори Йорданії. Державні установи і банки були зачинені, але приватні крамниці торгували, а тому все можна було купити.

Десь біля 10-ої години ранку почалися в місті різні паради з оркестрами, до Єрусалиму прибув король Йорданії. Він якраз повернувся зо своєї подорожі з Европи на Новий Рік, а тому населення Єрусалиму радісно вітало свого короля. Треба при тому зазначити, що араби дуже врочисто святкують свій Новий Рік. Розуміється, що це святкування далеко не таке, як в Европі чи в Америці, але й життя тут зовсім відмінне в усьому.

В ПАТРІЯРХІЇ. НА ГОЛГОТІ.

Того самого дня я пішов до Патріярхії, щоб подякувати Святішому Патріярхові Венедиктові за таку милу гостину і прийняття, а також за дозвіл відправляти Служби Божі в Єрусалимі, а особливо в Храмі Гробу Господнього. На жаль, самого Патріярха я не застав, бо він якраз виїхав

до своєї літньої резиденції. Тоді я зайшов до секретаря Патріярхії, Архиєпископа Василія. Владика Василій щиро й любовно прийняв мене, вгостив кавою, а в розмові сказав:

— Ми ще сьогодні прощатися не будемо. Узавтра я буду служити Св. Літургію на Голгофі, прошу прийти ще востаннє і будемо служити разом. І спільно помолимося Господеві за вашу щасливу дальшу подорож...

Я був приємно вражений таким милим ставленням до мене Владики Василія й обіцяв узавтра прийти на Голгофу. Але коли я залишав Патріярхію, Архиєпископ Василій доручив деякі подарунки для мене, а решту подарунків обіцяв дати взавтра, коли ми ще спільно закінчимо Службу Божу.

Другого дня раненько я вже був на Голгофі. Владиці Василію сослужили три Священики, між якими був і я, а також два Диякони. Наприкінці нашої Св. Літургії на Голгофу прибуло ще три Єпископи, а також багато Архимандритів та Ігуменів, усі греки й араби.

Зараз по Літургії відправлялася соборна Панахида по якомусь визначному арабському достойникові. Правилася вона по-грецьки і по-арабськи.

По закінченні всіх Богослужб, Владика Василій доручив мені ще кілька цінних Священних дарунків від Патріярхії. Всі присутні тут Архиєреї, а

В Каплиці при Храмі Воскресення. Зліва направо — Іеродиякон Николай, Архимандрит Анатолій і автор цієї праці

також Священики й Диякони, щиро попрощалися зо мною і побажали мені щасливої дороги. А Високопреосвященніший Владика Василій на прощання сказав:

— Пишіть до нас, а якщо вам буде треба від нас чогось, завжди зробимо і поможемо!

Ця Богослужба, як і всі попередні,

залишиться назавжди в моїй душі. Особливо залишиться тим, що хоча я тут і далекий чужинець, їхав сюди з різними думками й хвилюванням, як то мене тут приймуть, але тепер був мило схвильований від сердечного прийняття, а також від такого теплого, сердечного й милого прощання в Святій Землі.

ПРОЩАННЯ З ЄРУСАЛИМОМ.

Решту того дня я провів за полагодженням усіх своїх подорожніх справ. Також ходив востаннє відвідати знайомих і попрощатися з ними. Таких знайомих за короткий час мого побуту в Єрусалимі знайшлося вже чимало. Кожному з них хотілося ще сказати щось на прощання, кожному було за щось подякувати. І на це все пішло решту дня.

У п'ятницю 15-го травня вранці я востаннє відвідав ще всі Святині, помолився щиро і приложився до Святого. Хто знає, як пройде дорога решти мого життя, чи доведеться ще колись бути тут, чи ні, а тому тепер на прощання хотілося всього тут ще торкнутися своєю рукою, все тут бачене навіки запам'ятати, винести звідси серце, сповнене найкращими враженнями, найвищими почуваннями!...

Попрощався зо всіма Святинями, а також зо всією братією Гробу Господнього, яку я щиро полюбив за час короткого мого знайомства з ними. Пізніше зайшов до келії Отця Архимандрита Анатолія, щоб і з ним по-

прощатися. Ми ще востанне щиро поговорили про багато справ, а особливо справ релігійних, і він, як добрий і досвідчений старець, дав мені багато цінних порад. Потім прочитав Молитву на мою щасливу подорож, і ми щиро попрощалися. На моєму серці ліг якийсь смуток, бо ж Отець Архимандрит Анатолій вже старша людина, мій близький земляк, і чи доведеться нам ще коли побачитися?...

Після обіду, який монахині спеціяльно приготовили з нагоди мого

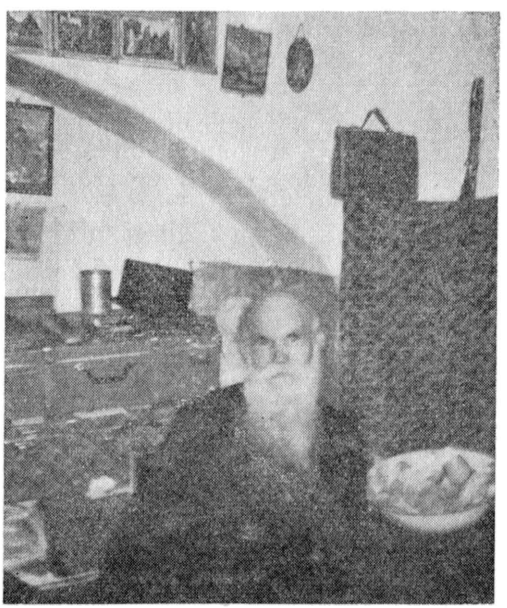

Отець Архимандрит Анатолій-волиняк у своїй келії

від'їзду, я також попрощався зо своїми добрими й гостинними господарями, цебто з сестрами Валентиною й Єлизаветою. Тут ще востаннє був і О. Анатолій, який провів мене аж до самої таксівки й пильно дивився, поки вона не сховалася на завороті вулиці.

Востаннє я їхав вулицями Єрусалиму, востаннє бачив старі низенькі будинки, востаннє відчував глибоко, що я на Святій Землі. На душі моїй було сумно і тяжко... Шкода було лишати Святині, в яких я відправляв Богослужби, шкода було залишати нових друзів, але моя дорога кликала мене далі.

На летовищі негайно полагодив усі формальності, а в годині 5-ій ввечері наш літак здійнявся над єрусалимським летовищем. Внизу блимали вогні Святого Міста, а ми підіймалися вище та вище. Я пильно дивився у вікно, перебирав своїми думками і спогадами, і закрив очі, щоб нікого біля себе не бачити, щоб тільки думати про одне, — про солодке й приємне, яке я пережив в Єрусалимі... Чи буду ще коли тут, чи ні, але тепер з глибини душі моєї кажу тобі, Свята Земле, моє гаряче:

— До побачення!...

IV.

В ГРЕЦІЇ.

У БЕЙРУТІ.

За годину часу наш літак приземлився на летовищі в Бейруті. Тут мене вже чекала урядничка французької літакової компанії, а також двоє моїх приятелів монахів. Після полагодження всіх урядових формальностей, урядничка запровадила мене з моїми приятелями до авта і ми поїхали до готелю. Там спільно повечеряли, порозмовляли зо своїми друзями, а потім вони пішли на свою нічну Відправу до манастиря, а я пішов на свій бажаний відпочинок. І по багатьох днях тут у Бейруті я міг нарешті мати чудову ванну. Це було щось дуже радісне і щасливе в моєму житті...

Останній день мого перебування в Єрусалимі був дуже багатий на враження, на турботи й на різні переживання. Треба було зо всіма попрощатися, скрізь побувати. Тому тепер я чувся фізично втомленим і вичерпаним з сил. І в Бейруті сподівався знайти добрий відпочинок, але так не сталося. Після моєї ванни я й тоді не міг заснути, бо тут дуже великий вуличний гамір. На вулиці сильний автовий рух, кожне авто трубить по-

своєму, а через те тут заснути новій людині не можна. Окрім того тут рух однаковий як удень, так і вночі. Через те я майже не спав, ще більше втомився, як учора, але вранці вже треба було вставати і приготовлятися до дальшої подорожі. Звідси моя дорога лежала до Греції.

Субота, 16-го травня. В бейрутському готелі з самого ранку гамір і рух. В тому русі і я, ніби якась маленька шрубка в великій машині. Дають усім добрий сніданок, а після сніданку мені дають спеціяльне авто, яке везе мене далеко за місто на летовище. Переїзджаючи вулицями Бейруту, я побачив, що вони не такі занечищені, як були тоді, коли я був тут три тижні тому. Заметені, помиті і всюди пахне свіжістю теплого ранку.

Виходить так, що закінчилися вибори, закінчилася вся пропагандивна машина, а з тим усім закінчилися всі непорядки і бруди. Скрізь цвітуть різні-прерізні квіти, буйні зелені дерева махають розкішним віттям, і ніби вітають наше авто, ніби вони також прощають мене, далекого чужинця...

На летовищі народу — ніби бджіл у вулику. Можна там бачити різні вбрання, можна чути різні мови, бо тут великий центр всіх літакових компаній. Сюди прилітають літаки з усього світу, звідси також розлітаються по всьому світі, а тому тут на

летовищі завжди стоїть гамір, ніби на торговиці.

Перейшовши всі потрібні дорожні формальності, які тут зобов'язують кожного пасажира, нарешті всідаю до розкішного джетового літака французької летунської компанії. В літаку немає ні одного незайнятого місця, а летить він до Парижу через Афіни, столицю Греції.

В АФІНАХ.

Пунктуально о годині 9.30 вранці наш літак піднявся в повітря і взяв свій курс до Афін. Я мав нагоду сидіти біля самого вікна, але літак піднявся високо понад хмари, тому не можна було бачити тих різних краєвидів, над якими ми летіли. До того хмари були дуже густі, і ми ввесь час були ніби в тумані. Але свідомість того, що я лечу до Европи, окрилювала мене якоюсь надією і радістю. Чудова для мене була Палестина, надзвичайно близький моєму серцю став за короткий час мого там перебування Святий Єрусалим, але кожний европеєць інстинктивно відчуває, що його рідний дім таки Европа. Тому я з погідним настроєм тепер вертався назад до Европи...

Літак робить якийсь круг, легко здригається і ми відчуваємо, як він спускається на землю. Він востаннє здригнувся, торкнувся землі і став. Ми в Афінах, в столиці славної й колись

найкультурнішої Греції. Була якраз година 11.30 дня.

Летовище в Афінах чисте, европейське, надворі погода хороша й тепла. Людей всюди багато, але все мені тут чуже і я для всіх чужий. Тому ходжу сам по великій ясній почекальні, оглядаю якісь мапи, якісь картини, шукаю там дорогої України, яка звідси вже недалеко, шукаю на мапі моєї нової батьківщини Канади. А час швидко минає, летить, а автобусів, які возять пасажирів до міста, чомусь досі немає.

Нарешті вони приходять, і ми займаємо в них наші місця і їдемо до Афін, цебто до центру міста. Дорога йде над самим морем. Крізь відчинене вікно до автобусу влітає запах весни і прохолода моря. Все побережжя забудоване пречудовими будинками, обсаджене квітами, які саме розцвілися і ніби творять один великий пахучий букет. Ті квіти махають пелюстками, і мені здається, що вони вітають мене, самотнього паломника. Хотілося б зійти з автобусу, зірвати оту пречудову рожу, але автобус тут не стає, а швидко женеться далі й далі.

В Афінах я мав заздалегідь замовлене помешкання в т. зв. "Принц Ніколавс Гом". Це пенсіон для старших віком людей, в якому і я знайшов тимчасовий притулок. Але добратися мені до того пенсіону було не легко. Від центру міста він досить далеко, а з шоферів, на жаль, ніхто не міг знай-

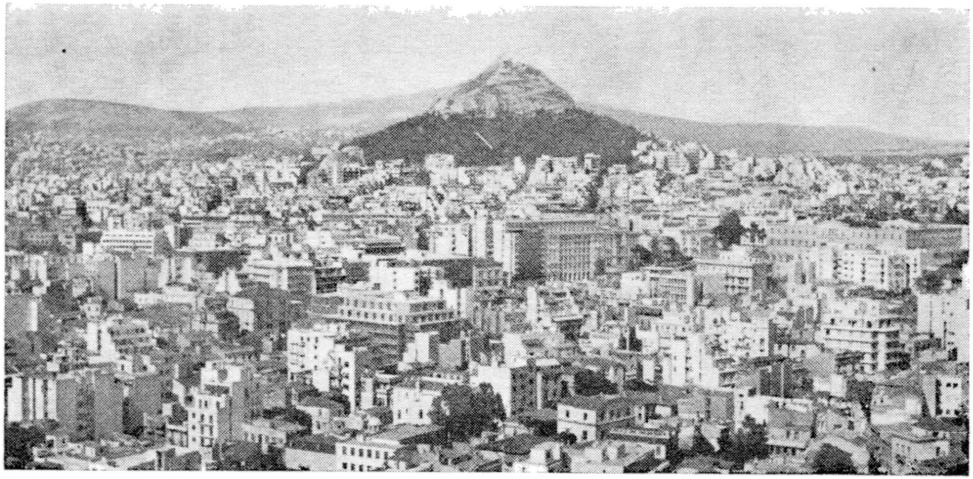

Загальний вид Афін, столиці Греції

ти його адреси. По довшому часі один шофер, розпитуючи перехожих, таки довідався, дé він, і щасливо мене туди завіз.

Але, як каже наша поговірка, що немає нічого злого, щóб на добе не вийшло, так і тут було зо мною. Через те, що шофер не знав, куди мене везти, він розпитувався людей, а при тому возив мене по всьому місту. Тоді якраз я мав чудову нагоду добре придивитися до Афін, а також до його людей, що густо наповнили вулиці своєї столиці. Їдучи перед тим понад море, я бачив чудові доми, гарні квіти, сади, вілли, але тут в середмісті, побачив зовсім іншу картину. Будинки малі, обдерті, нужденні, поломані. Такі самі і люди, що ходять вулицями. Але це мене не дуже вразило, бо ж таке явище можна побачити по всьому світі, навіть у тих країнах, які купаються в матеріяльному добробуті.

Приїхавши на місце свого перебування, я побачив велике подвір'я, густо обсаджене квітами, а також два хороших великих будинки, а збоку невелику православну Церкву. Від тієї Церковці відразу повіяло на мене якимось дивним і святим спокоєм.

При брамі мене зустрів якийсь старший чоловік, мешканець цього пенсіонату. Він забрав мої речі до почекальні, а мене запровадив до управительки цього пенсіонату, яка щиро мене привітала. Сама вона греки-

ня, старша й дуже інтелігентна жінка, яка сама започаткувала цей пенсіонат, сама ним опікується, сама його й утримує при помочі добрих людей в Афінах.

Управителька дуже мило поставилася до мене, гарно прийняла і зараз таки розпорядилася, щоб мене від-

Автор іде на Всенощну зо свого помешкання в Афінах

провадити до помешкання, що вже мене чекало. Це окремий невеликий будинок, який стоїть осторонь усіх інших будинків, але модерний і зо всіма люксусами й вигодами. Там ніхто не мешкає і призначений він тільки для гостей, а тому тут і я знайшов собі місце та відпочинок.

До Афін я прибув у суботу. Користаючи з мого там побуту, управителька пенсіонату запропонувала мені відправити сьогодні ввечері в Церкві Всенічну, а взавтра Св. Літургію. Безперечно, на таку пропозицію я радо погодився, знаючи, що й тут є люди, а особливо старші віком, які прагнуть помолитися Богові разом зо мною.

Увечері в год. 6-ій я пішов до Церкви на Всенічну. Увійшовши до тієї знадвору незначної і маленької Церковці, я був сильно здивований її внутрішньою красою і пишністю. Всюди тут була така чистота, якої мало де можна помітити. Іконостас ввесь сяяв золотом, прикрашений багатьма Іконами, які також сяяли золотими рамами. Облачення для Священиків є подостатку, і все воно дуже дороге, все золоте, парчеве. Всі Богослужбові Книги також визначаються своєю красою, дорогою оправою. Всю цю церковну утвар, як я потім довідався, пожертвували для тієї Церкви Афонські манастирі.

Я відправив Всенічну, на якій були тільки мешканці пенсіонату. А дру-

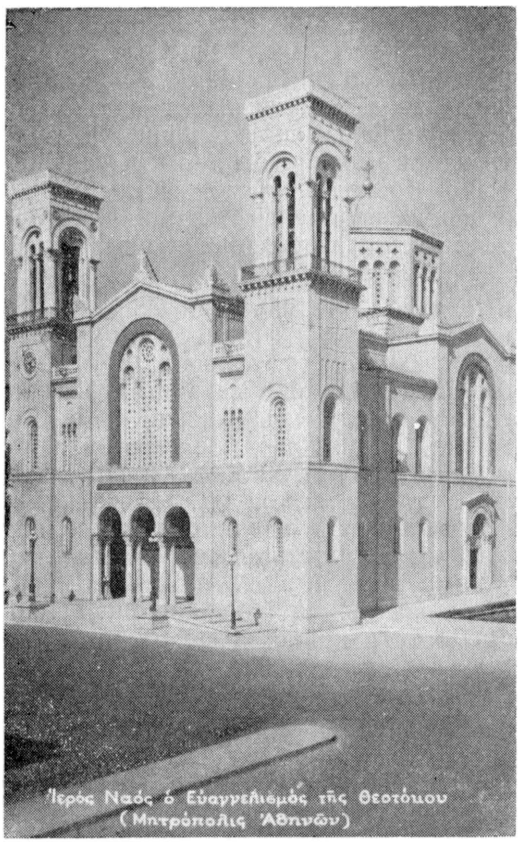

Головна Православна Катедра в Афінах

гого дня, цебто в неділю, відправив також Св. Літургію. Любувався тут гарним співом київського напіву, й думками моїми линув на рідну землю...

По Службі Божій в неділю я був вільний і мав нагоду ще раз самому побачити місто. Греція — країна православна, а тому в неділю тут скрізь все зачинене і щось більше побачити немає можливости. А оглядати тут є що, бо ж Афіни може більше, ніж яка інша европейська столиця, мають у собі багато історичних пам'яток.

Здоров'я моє знову похитнулося і я відчував, що палестинська хвороба мене повністю не лишила. Крутилася голова, боліло все тіло і замість мати бажання десь піти на місто, в мене було найбільше бажання піти до ліжка на відпочинок. Але таке бажання я всіма силами намагався від себе відганяти, бо ж я не вдома, а в подорожі. Тут треба використати кожну вільну хвилину, щоб щось побачити, з кимсь познайомитися і набрати нових вражінь. А найголовніше, мені треба бути конче здоровим, бо ж за кілька днів виїжджаю на Святу Гору Афон.

У понеділок раненько я поїхав до міста полагодити деякі свої справи, а найперше треба було мені купити Хреста і дві Панагії для Блаженнішого Митрополита Іларіона. Також треба було вистаратися авдієнції в Високопреосвященнішого Архиепископа Хризостома, Голови Грецької Православної Церкви, і дістати у Міністерстві Внутрішніх Справ дозвіл поїхати на Святу Гору Афон. Усі ці справи зайняли трохи часу, мені вдалося

швидко їх полагодити, але дозволу на в'їзд до Св. Афону я не отримав. На цю справу в міністерстві є призначені спеціяльні дні, і мені довелося кілька днів чекати.

Між тим я припадково довідався, що тут, в Афінах живе десь Єпископ Анатолій, колишній Митрополит Канади, і в мене постало глибоке бажання відвідати його. Я зателефонував до нього й договорився прийти на годину 5-ту ввечері. А до вечора кілька годин лишалося мені вільними. І ті вільні години я вирішив використати на те, щоб оглянути дещо в Афінах.

Насамперед я відвідав славний музей іконографії. Застав там дуже багато туристів, які ходили з провідниками по музею і пильно все оглядали. А оглянути там справді є що. Наприклад, там є багато чудових Ікон ще з перших віків Християнства, які пильно зберігаються й показуються туристам. Є Ікони віків пізніших, деякі справді неоцінимої вартости, і можливо, що це одинокий музей іконографії, найбільший в Европі.

Наближалася 5-та година вечора і я поїхав на умовлений час до Владики Анатолія. Не тяжко мені було його знайти, бо мав докладну адресу і шофер дуже скоро мене завіз на місце. Я знову мав чудову нагоду трохи подивитися на місто передвечірньою порою і побачив, що хоча воно може і бідніше своїм виглядом

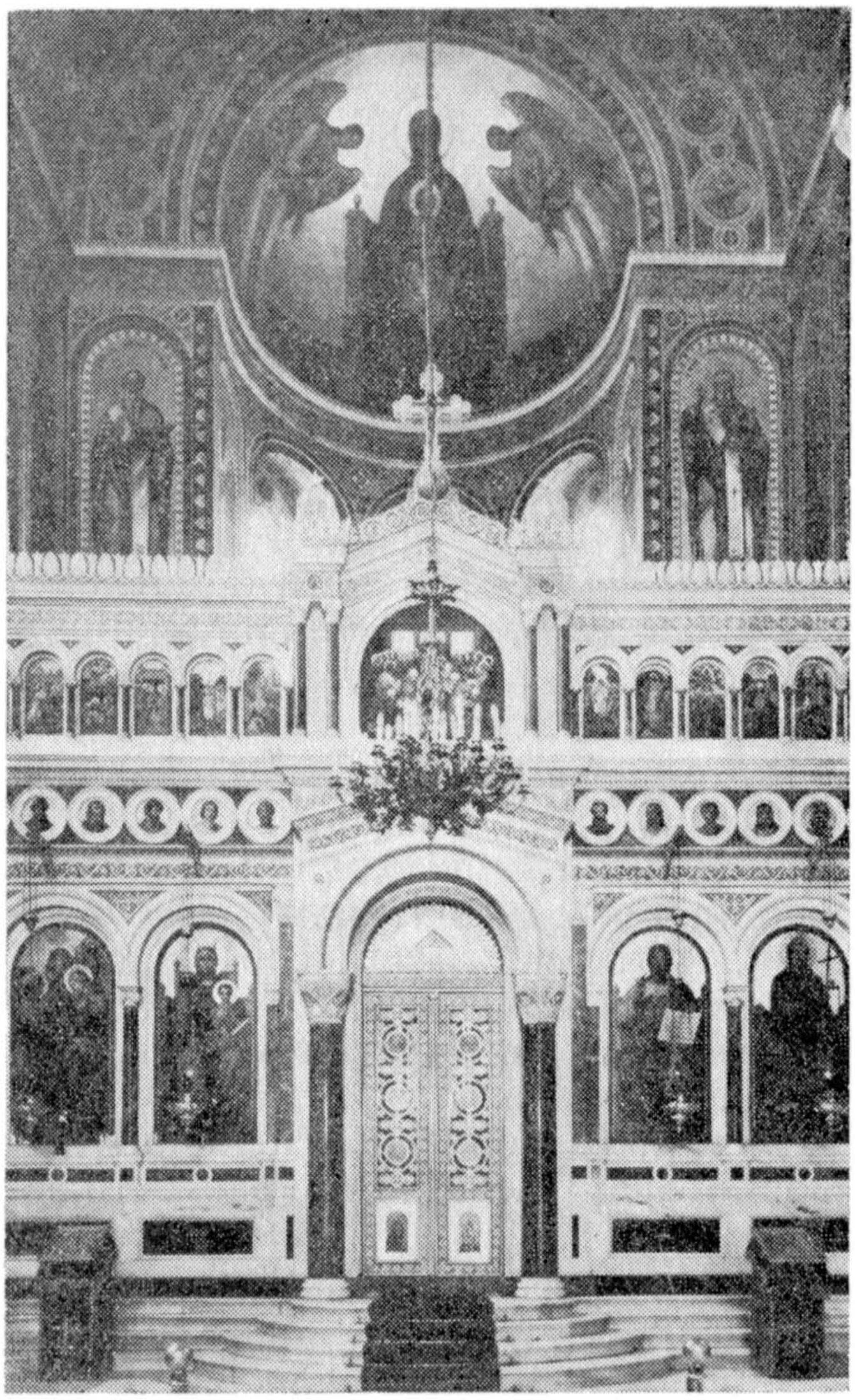

Іконостас Головної Катедри

від інших европейських столиць, але воно дуже гарне й багате своєю славною минулою історією. Особливо гарне воно тоді, коли надворі вечоріє й чудова прохолода, яка тут

постійно відчувається з моря, розпливається над Афінами.

Владика Анатолій прийняв мене дуже мило і був радий моїй візиті. З нашої розмови я довідався, що Владика Анатолій був у Канаді, але не довго. Він мав титула Митрополита Канадського, який і досі залишився за ним. Як старша віком людина, він тепер живе на пенсії, але там, де треба, він ще виконує єпископські обов'язки, які йому доручує Священний Синод Грецької Православної Церкви.

Моя авдієнція у Владики Анатолія була довга, і за той час ми переговорили про багато чого, а особливо про стан Православної Церкви у світі. Владика аж надто добре обізнаний із життям усіх автокефальних Православних Церков, а зокрема з нашою Українською Греко - Православною Церквою в Канаді. Він дуже нею цікавиться, а тому був незмірно радий, що багато-чого я міг йому розповісти. Перед моїм відходом Владика просив конче ще вступити до нього, коли я буду залишати Афіни.

Другого дня я знову поїхав до Міністерства Внутрішніх Справ. Без усяких перешкод я отримав там право виїхати на Святу Гору Афон на повних три тижні, а коли б був бажав отримати на довше, то також отримав би.

МОЯ ВІЗИТА В ГОЛОВИ ГРЕЦЬКОЇ ЦЕРКВИ.

У середу вранці на годину 10-ту я мав призначену авдієнцію в Архиєпископа Хризостома, Голови Священного Синоду Грецької Православної Церкви. Прибувши туди, я відразу зголосився до Протосингела, який мене запровадив до Архиєпископа Хризостома. Ми йшли обидва широким гарним коридором і несподівано зустрілися з Митрополитом Дамаскином, з яким я вже був знайомий, бо зустрічалися в Єрусалимі в Святішого Патріярха Венедикта І. Митрополит Дамаскин був приємно вражений нашою зустріччю, а я також. Він мене щиро привітав і вже не пішов своєю дорогою, а вернувся зо мною до Архиєпископа Хризостома. Він представив мене Голові Грецької Православної Церкви, добре розповів, хто я і звідки, зазначивши при тому, що зустрівся був зо мною в Єрусалимі.

Архиєпископ Хризостом, вже старший віком Ієрарх, на перший погляд видається дуже суворим. Але це тільки так на початку здається, бо він справді дуже мила й симпатична людина, в розмові щирий, приязний, а при тому дуже зацікавлений православним церковним життям на американському континенті. Поза грецькою мовою він говорить добре по-французьки, а тому нам тяжко було з ним договоритися.

Тоді Архиєпископ Хризостом по-

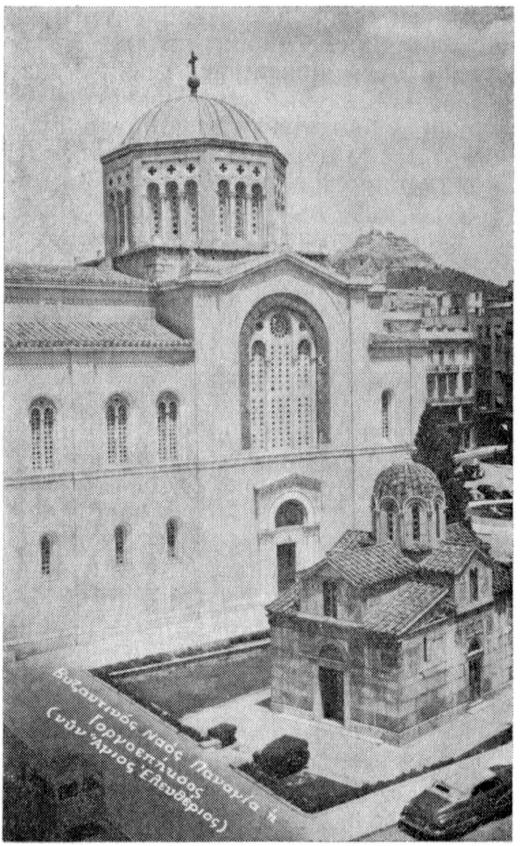

Біля Головної Катедри стоїть старовинна Церква

кликав свого асистента, Єпископа Пантелеймона, який дуже добре говорить по-англійськи, а також знає багато інших европейських мов. Тоді

ми могли були добре порозумітися, про все переговорити. Обидва ті Ієрархи дуже цікавилися розвоєм нашої Української Греко-Православної Церкви в Канаді і були щиро вдоволені тим, що я їм міг розповісти.

Архиєпископ Хризостом розпитався мене, звідки я родом, коли приймав монашество, де саме і ким був рукоположений в сан Ієромонаха, яким чином опинився в Канаді та все інше. Коли я йому вичерпуюче відповів на всі ці питання, тоді всі три присутні Ієрархи односердно заявили, що в них немає жодних сумнівів щодо канонічности, і що я маю повні права канонічного православного Священика і від початку, і досі.

При закінченні цієї авдієнції, всі три Владики дали мені свої адреси і просили конче висилати їм всі видання нашої Церкви у Канаді. А Єпископ Пантелеймон, асистент Архиєпископа Хризостома, сказав, що про мою візиту буде подано в їхньому церковному органі.

На цьому моя візита в Голови Грецької Православної Церкви була закінчена, і вона продовжувалася годину і п'ятнадцять хвилин. Виходячи від Архиєпископа Хризостома, я попросив у всіх трьох Владик Архипастирського Благословення й подякував їм за прийняття у їхніх гарних покоях.

ПЕРЕШКОДИ ДО ВИЇЗДУ НА АФОН.

Після візити Священному Синодові

я пішов на пошту, щоб вислати до Канади невеликий пакунок. І після гарної візити в Архиєпископа Хризостома, на пошті я зустрівся з великими прикростями. Щоб з Греції вислати за кордон якийсь пакунок, треба пройти багато різних митарств, і я думаю, що такий тяжкий поштовий закон існує хіба тільки в самій Греції. Треба виповнити безліч яких ось форм, ходити по десятках урядовців, і той бідний пакунок того всього не вартий...

Разом зо мною там було багато закордонних туристів, які також щобудь хотіли послати додому і мусіли проходити разом зо мною всі дошкульні митарства. Тому вони нарікали, пробували сперечатися з поштовими урядниками, але це нічого не помогло, бо такі в Греції поштові закони і всі мусять їх триматися. Та висилка маленького пакунка до Канади забрала мені кілька годин, але нарешті я його таки послав і ніби який камінь спав з мого серця. Легко зітхнув, ще раз подивився на тих бідних урядників, що мучаться зо своїми законами, і пішов до свого помешкання. Було вже пізно. Я мав сьогодні чимало різних вражень, а тому солодкий був мій відпочинок після всього того.

Другого дня вранці, цебто 21-го травня я вже хотів виїхати до Салонік, а звідти на Афон, але з моєї поїздки нічого не вийшло. Мені треба

було заздалегідь замовити в потязі місце, викупити квитки, але я цього не зробив, а тому сьогодні не міг виїхати, бо не було місця. Довідавшись про таке, я зараз же на двірці викупив собі квитки, замовив місце у вагоні на завтра і спокійно вернувся до свого помешкання.

ОГЛЯД АФІН.

Проходячи вулицями Афін, я побачив, що там було дуже багато святково одягнених людей, усі вулиці були прикрашені національними грецькими прапорами. На деяких вулицях у святково-парадних уніформах стояли густі ряди війська. Вся святково одягнена столиця Греції святкує сьогодні за новим стилем Святих Рівноапостольних Костянтина й Єлени, тому й сьогодні в Греції день імянин грецького короля Костянтина. Мені цікаво побачити все, що тут буде відбуватися, а тому я затримуюся на вулиці й до всього пильно придивляюся. Увесь грецький народ дуже шанує свого короля, і через те вулиці повінця наповнені народом.

Звичайно, щороку тут святковий парад відбувається дуже врочисто, розпочинається він Молебнем у Катедрі, на якому завжди буває присутній сам король, увесь грецький уряд, а також закордонні дипломатичні представники. Але цього року короля в столиці не було, і його заступав прем'єр уряду. Після святкового Мо-

лебна, ввесь народ вийшов на вулиці. Почулися стріли з гармат, а потім прем'єр уряду приймав парад війська, а також різних цивільних установ. На ту пору в Греції завжди тепло, гарно, і Афіни залиті ясним промінням сонця.

Того самого дня в місцевій Церкві, де я спинився на коротке перебування, я відправив Всенічну, а другого дня було Свято перенесення Мощів Св. Миколая Чудотворця, і я відправив Св. Літургію. А по полудні почав поволі збиратися в дорогу — на Святу Гору Афон.

V.

З ГРЕЦІЇ НА АФОН.

ГРЕЦЬКІ ПОЛЯ.

У п'ятницю 22-го травня ввечері я виїхав на станцію, бо тоді якраз відходив потяг до Салонік. Маючи заздалегідь куплений квиток, а також місце в вагоні для спання, я відразу пішов на перон, знайшов свого вагона і зайняв місце. В потязі дуже багато людей, але моє місце вільне, і я маю де покласти свої речі і вигідно сісти біля вікна. Після довгої подорожі літаком в потязі мені видалось якось спокійніше, приємніше, бо все ж таки він їде по землі і людина не потребує про щось страшне думати. А також потяг їхатиме різними місцями чудової Греції, і я матиму нагоду на багато-що надивитися.

В годині 8.45 вечора наш потяг шарпнувся й рушив у дорогу. За вікном ніч, глибока темрява, і я мало що можу бачити. Але видно, що ми проїздимо між горами, поміж скелями, поміж якимось кущами, що заслоняють інколи собою зоряне небо. Потяг гойдається, відчуваю в тілі якусь утому, а тому вирішую покластися спати з тією думкою, що вранці обов'язково встану перед сходом сонця, щоб надивитися на північну Грецію.

Уранці, коли сонце тількищо показувалося з-за гори, я вже був на ногах. Вийшовши на коридор потягу, я знайшов дуже вигідне місце біля вікна і залюбки оглядав чудові краєвиди північної Греції. Вона справді чудова, ніби вся вбралася на якесь велике Свято. Як тільки може далеко глянути око, краєвид всюди гористо-хвилястий, на якому гойдається збіжжя, як хвилі на морі. Поля всі пильно оброблені, так і видно, що мають добрих господарів. Рослинність усюди буйна, всюди багато овочевих дерев, а села просто тонуть у зелені. На полях повно людей, що вийшли до праці, поки немає денної спекоти. Вітерець повіває, і збіжжя хвилюється, вгинається, а потім знову випростовується, ніби його хтось невидимий гладить рукою по колосках. Всюди неописана краса, від якої не можна відірвати очей! Тому я на все довкілля дивився, милувався тією природою і не жалів того, що так рано встав.

Потяг наш гойдається, робить круті звороти, і на кожному звороті інша картина, інший краєвид, один від одного кращий і зеленіший. Всюди повно квітів, садів, повно також людей, що працюють. Як я потім довідався, то тут такий звичай, що люди встають раненько до сходу сонця, а вполудне відпочивають, бо велика спека. Під вечір знову виходять на роботу.

Добре приглянувшись до північних

краєвидів Греції, мені здавалося, що я не їду оце грецькими полями й луками, а їду полями своєї Волині, далекої й рідної України. Поля ж тут і села зовсім подібні до наших, але не до теперішніх обдертих і бідних, але до передсовєтських, коли біля кожної хати пишався садок, поля хоча й були вузькі, інколи навіть дуже вузенькі, але вони були оброблені й давали людям хліб, а сади давали різні овочі. Тепер таке є в Греції, є по всьому світі, але немає того в нашій Україні... Тому я линув і з Греції думками на рідну землю, переживав у душі її колишню красу, сумував серцем над її недолею...

Наш потяг прибув до Салонік якраз на пору, цебто на 8-му годину вранці. Я негайно поспішив на автобусову станцію, щоб не пропустити автобуса, який мав їхати в напрямку Св. Гори Афон. Якраз встиг взяти квитка і зайняти в автобусі дуже вигідне місце.

САЛОНІКИ.

Наш автобус їхав через усе місто Салоніки, і я побачив, що воно багато краще за Афіни. Тут всюди хороші й нові будинки, дороги чисті, заметені, хідники широкі, обсаджені гарними зеленими деревами. Роса блищить на деревах, ніби срібло, блищать звільжені вулиці і хідники, блищить і сяє й блакитне небо. Салоніки розтягнулися далеко над морем, і

тут завжди дихає прохолодою

За містом відразу почалися врожайні поля та сади. Десь далеко в моїй Канаді напевно дерева ще мало розвинулися, інколи віють ще північні вітри, а тут така неописана краса! Черешні саме доспіли, рясно покрили дерева і від їхнього тягару аж віття гнеться долі. Одні червоні, одні знову темно-червоні і такі великі, як каштани.

Ось скінчилися сади, скінчилися городи, і наш автобус покотився рівною дорогою між врожайними полями. Тут і пшениця, жито, ячмінь, а трохи далі — чудові плантації винограду, яким, здається, кінця немає. Дивлюся на всю цю красу Божої природи, на овочі праці людських рук, і знову мимоволі лину думками на рідні землі. Мені так хотілося б, щоб цей автобус ішов довго-довго, щоб він завіз мене туди, де такі самі квіти, таке саме прозоре небо, але... Дорога ця дуже далека і наш автобус туди покищо не йде...

Дороги, якими їде наш автобус, усі нові й дуже рівні. Пасажирів повно, але не всі вони їдуть на Афон. Багато з них висідають по різних селах і містечках, а ми їдемо далі й далі. Кінчаються поля, кінчаються сади й городи, і ми бачимо перед собою високі гори. Наш автобус зближається до них, а потім поволі їде на височезну гору. З тієї гори з'їзджає в долину, а потім знову на гору. А гори тут

високі, покриті густими лісами і нам забрало багато годин, поки ми ті гори переїхали. Між тими мальовничими горами порозкидалися всюди невеликі села, і стоять тут ніби в якійсь казці. Люди з нашого автобуса висідають по тих селах і містечках, а ми знову їдемо далі.

Нарешті ми прибули до містечка Ірісо, кінцевої мети нашої подорожі. Була десь друга година дня. Звідси треба шукати нового транспорту далі до Святої Гори Афон.

ЧОВНОМ НА АФОН.

Виявилося, що я не один був подорожній на Афон, але було таких більше, і шофер нашого автобуса погодився нас везти аж до порту Тріпіті, — це біля 9 миль від Ірісо. Було з нами 10 монахів, які поверталися з Салонік до своїх манастирів на Афон, було кілька професорів німців, як туристів, було кілька грецьких урядовців, а між ними один я слов'янин.

У Тріпіті є маленька почекальня, а також невеликий ресторан. Там можна сидіти й чекати на човни, які припливають і забирають людей, кому куди треба. Звідси ті великі човни відпливають на Афон, а також на інші острови, що їх тут дуже багато по всьому морі.

У невеликому ресторані всі наші пасажири мали обід, а по обіді не прийшлося довго вже чекати. Прибув і наш човен, і всіх пасажирів, що

пливли на Афон, забрав на свій борт. Ми випливли на чисту воду, розмістилися на покладі великого човна й мені здавалося, що це була чи не найкраща подорож в моєму житті. Навколо нас стояли гори, і це вже був початок відомих всьому світові Афонських гір. Погода була тепла, небо не мало ні однієї хмарки, над водою літали якісь білі птахи, махали крильми, ніби вітрилами, і знижувалися над самим нашим човном. А море тихе, спокійне, хвилюється тільки тоді, коли наш човен проходить по ньому, залишаючи трохи розбурхану поверхню.

Наша подорож човном продовжувалася біля 4-х годин. Ми багато затримувалися біля різних пристанів, а там деякі пасажири, переважно грецькі монахи, висідали. Інші монахи знову всідали до нашого човна і ми пливли далі. Інколи ми пливли недалеко від берега якої пристані, бачили манастирі, і мені було приємно побачити найбільшого манастиря Св. Пантелеймона, який шанується всім православними народом.

До пристані Давфні ми прибули біля години 5-ої ввечері. Мені нараз стало чомусь і лячно, і сумно, а також радісно. Я тішився, що здійснилася мрія мого життя, що я своїми очима вже здалека бачу Святу Гору Афон, що я їду біля чудових грецьких островів, але лячно і сумно було тому, що всюди вже тут видно ма-

настирі, різні старі забудови, самітні келії в горах, але все це світить пусткою, самітністю і я ніде не бачив живої людини...

Білі хмари пливуть понад високими горами, кругом ліси й ліси, а внизу безконечна поверхня прозорого моря, але людей ніде немає... Ось там далеко-далеко видніє якась Церква, але здалека її тяжко розпізнати. Я відчуваю в тілі дрож чи від радости, чи від схвильованння, — сам не можу розпізнати. Ось я незабаром стану своїми ногами на місці, про яке я мріяв з дитинства, про яке снив у моїх снах, про яке безліч разів чув і читав, — на Святій Горі Афоні!...

Віддавшись думкам і живій дійсності сповнених мрій, я навіть не зоглядівся, коли наш човен причалив до афонської пристані Давфні.

VI.

НА СВЯТІЙ ГОРІ АФОН.

СВЯТА ГОРА АФОН.

Окремої розвідки чи історії Афону я не збираюся писати, бо це не моя тема. Зрештою, про Афон написано безліч різних праць різними мовами. Я тут подаю тільки те, що́ я бачив на Афоні, з ким зустрічався, які відвідав манастирі, які пережив враження, що́ відчував, з чого радів, над чим сумував, бувши на тих Святих місцях. Бо Афон — це другий Єрусалим!

Раніше я чув про Афон багато, також багато читав, але з того всього я не мав належного поняття про нього, бо Афон зовсім не такий, як я бачив його моєю уявою. Афон — це ціле окреме місто, навіть більше, це — ціла окрема невелика монаша держава. Щоб звідати хоча б поверхово всі манастирі на Афоні і хоча трохи познайомитися з тутешнім життям, потрібно було б щонайменше пів року часу. Тому й мій опис того, що́ я бачив, не може бути повний, бо ж я був там тільки всього три тижні, а за такий короткий час, розуміється, багато бачити не можна.

Треба тут також підкреслити ту особливість Афону, що сюди не вільно заходити жінкам, навіть не вільно

їм висідати з човна на пристані в Давфні. Тому перед тим я немало був здивований тим, що в нашому човні їхали самі тільки мужчини.

ПРИСТАНЬ ДАВФНІ.

До пристані Давфні я прибув десь біля години 5-ої ввечері. Це невелике грецьке містечко з гарними будинками, кількома ресторанами й кількома крамницями. Тут треба було проходити ті самі закони, як в кожній державі при переході кордону. Насамперед державні урядовці переглянули мої документи, а особливо дозвіл в'їзду на Св. Гору. Прибили там належні печатки і дозволили мені йти до автобусу.

Недалеко будинку, в якому ми проходили всі формальності, вже стояв автобус, який відвозив людей до центру Афону — Кареї. Я зайняв в автобусі своє місце і відчував, що моє серце чомусь заспокоюється. Недавні хвилювання минули, я маю право вступу на Афон і оце тепер вже їду туди... Дякую Тобі, Боже, за це!

До 1963-го року на всьому Афоні не було ніякої моторизованої комунікації, а все відбувалося мулами. Всі відвідувачі Афону, висідаючи в пристані Давфні, пересідали на мули і їхали на Афон. Але тепер не таж. Року 1963-го славний Афон святкував своє 1000-ліття, і тоді тут відбувалися великі ювілейні врочистості. На те свято прибуло багато високих до-

стойників і світських і духовних зо всього світу. Були тоді на тому ювілеї також східні Патріярхи або їхні представники, був також грецький король. Отже, не випадало таким високим достойникам їхати мулами, а тому тоді й запровадили на Афоні автобусне сполучення, яке там існує й досі. Автобуси тепер завжди ходять від пристані Давфні до Кареї і тим самим автобусом тепер їду я.

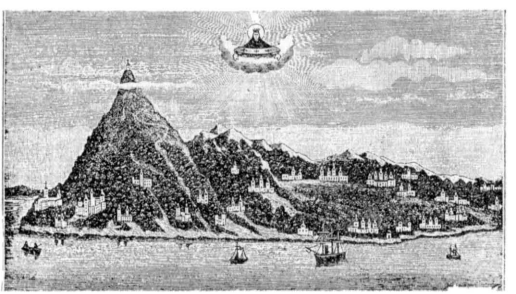

Загальний вид Святої Гори Афону

Треба також знати, що раніше, коли люди тут їздили мулами, то треба було їхати з Давфні до Кареї дуже довго, бо мул не спішиться ніколи, а дороги тут круті, звиваються поміж скелями й різними проваллями і подорожні мусіли і намучитися, і стратити багато часу. Тепер автобус завозить подорожніх від пристані до Кареї за 45 хвилин!

Наш автобус рушив у дорогу. Мені було надзвичайно цікаво до всього тут придивлятися, а тому я все навко-

ло просто їв моїми очима. Дорога, якою ми їхали, була дуже страшна, навіть небезпечна. Вона проходить над самим морем, робить круті закрути над страшними проваллями і при таких закрутах здається, що автобус ось-ось злетить до провалля. Але шофери там добрі, знають свої дороги, а це дає пасажирам спокій і надію, що нічого поганого не станеться.

АДМІНІСТРАТИВНИЙ ЦЕНТР АФОНУ — КАРЕЯ.

Після 45-тихвилинної подорожі ми нарешті прибули до міста Карéї. Це маленьке монаше містечко, центр всього Афону. В Кареї приміщується все світське й духовне управління Святої Гори. В центрі міста стоїть старовинний Успінський Собор, що замість купола має плаский дах, подібний до багатьох будов на Сході. В ньому є старовинна Чудотворна Ікона Божої Матері "Достойно есть". Цей Собор належить не тільки Кареї, але всьому Афону під керівництвом Прота́та. Служби Божі в ньому виконуються причтом, який також на утриманні Протата. А Прота́т — це духовне самоуправління Св. Гори.

По головній вулиці Кареї простягаються крамниці з різними товарами, які тут неодмінно потрібні монахам. Також є тут невеликий готель для туристів і також невеликий ресторан, де можна купити різні харчі. Є тут також пошта, телеграф, теле-

Загальний вид центру Афону — Карея

фони, митний уряд, портове й поліційне управління. Окрім монахів, які живуть в Кареї, є там також чимало світських осіб: торгівці, погоничі мулів, ремісники, різні урядовці.

Приїхавши до Кареї, я насамперед пішов зарегіструватися в поліції, а звідти пішов в духовне управління — Протáт. В Протаті кожний паломник отримує спеціяльну перепуску на право відвідати всі манастирі і скити. Також кожний паломник там отримує право безплатного нічлігу і харчів у кожному манастирі. Тому таку перепустку на право перебування по всьому Афоні отримав і я без найменших перешкод.

Хочу при цьому ще сказати, що в Кареї міститься т. зв. Мала Духовна Семінарія, яка займає для себе приміщення в Андріївському Скиті, який стоїть в дуже чудовій місцевості. Цей Скит має дуже багато будинків, але всі вони тепер стоять пусткою. Частина їх понищена пожежею, яка була тут кілька років тому. Поміж тими всіма будинками чудово пишається Андріївський Собор. В Андріївському Скиті монахів тепер майже немає, всього 3-4 особі, — таке саме положення майже по всіх скитах Афону!

Поки я полагодив в Кареї всі потрібні формальності, то не було вже часу добиратися до Іллинського Скиту. Але я потелефонував туди, що я вже прибув на Св. Гору і взавтра,

цебто в неділю, я прибуду до них. Телефон в Іллинському Скиті прийняв о. Іван, економ Скиту. Він був радий знати, що я вже тут, і обіцяв раненько прислати за мною посланця з мулами.

Поговоривши з о. Іваном, я був певний, що взавтра буду в їхньому Скиті, а тому тепер спокійно міг іти на відпочинок. І я пішов. В маленькому готелі, — зрештою то вдійсності жодний готель, а якийсь передпотоповий напівзруйнований будиночок, — я отримав кімнату ще з одним паломником. Був це старий французький професор, але майже зовсім глухий, і я з ним нічого не міг розмовитися. Але ліжко моє було чисте і вигідне і я мав чудовий відпочинок після далекої дороги.

Перед тим, як іти до готелю, я був ще в ресторані, де й повечеряв. Ресторан не кращий за готель, — старий будинок, все дуже бідне й примітивне. Під час вечері біля мене назбиралося багато грецьких поліціянтів, які на Афоні мають свою державну службу, і ми довго говорили всі гуртом. Правда, розмова наша була по-різному, а найбільше руками, бо вони, окрім своєї грецької мови, більше ніякої не знали. Так ми прогуторили до пізньої ночі, щиро познайомилися, а потім ті поліцисти заплатили мені за вечерю.

Перша ніч на Афоні принесла мені гарний відпочинок для тіла і для ду-

ші. Я відчував справді тілесну втому, відчував ще палестинську простуду, а тому хотілося чимскоріше піти до свого ліжка. Там відпочивало моє тіло, а при тому відпочивала моя душа від тієї щасливої свідомости, що оце ж я на Афоні. Далеку дорогу я пройшов сюди, від дитинства плекав мрії, щоб колись побачити оце Святе для всього православного народу місце, а тепер я тут!...

Вікно в моїй кімнаті відкрите, крізь нього долітає запах квітів, долітає також свіже морське повітря, а найголовніше — долітає з недалеких кущів спів соловейка!... Як давно я його чув!... В далекій Канаді соловейків немає, але вся Европа сповнена їхнім співом, а тому мені надзвичайно приємно і мило чути цей ніжний голос тепер, і пригадати своє дитинство, коли соловейко кожного весняного вечора співав нам перед сном...

Другого дня була неділя 24-го травня. Раненько я вже був на ногах, а за декілька хвилин прибув за мною посланець з Іллинського Скиту. Він прибув не сам, а привів з собою два мули. Посланець був грек, довгі роки працював між слов'янськими людьми на Афоні, а тому досить добре володіє російсько-слов'янською мовою. Ми сміливо могли про все порозумітися, розговоритися і швидко познайомитися. На ім'я йому було — Димитрій.

ДО ІЛЛИНСЬКОГО СКИТУ.

Ми швидкома поснідали в ресторані і вирушили в дорогу до Іллинського Скиту. На одного мула поклали мої речі, а на другого добрий Димитрій примусив мене сісти. Не дуже мені подобався такий транспорт, але Димитрій казав:

— Це неможливо, щоб бути на Афоні і не їхати на мулі...

Я побачив, що іншої ради немає і треба було слухатися того, що радив Димитрій. Я сів на мула, а Димитрій ішов позаду, і так ми й їхали... Такої подорожі я не мав ніколи в житті, і оце вперше звершав її тепер. Дорога наша проходила між горами, мул ішов поволі, нога за ногою, і я мав нагоду і час надивитися на чудову природу, яка тут розкинулася по всьому довкіллі. Тієї природи годі описати, але її можна тільки відчути серцем, коли бути там і бачити її своїми очима.

Мій мул байдуже йшов стежиною, махав довгими вухами і йому було байдуже, хто на ньому їде. Він знає свою дорогу, бо ж безліч разів сюдою переходив, і його їздець може бути безпечний, що мул завезе його якраз туди, куди треба. Тому й я повністю довіряв йому, своєму милому створінню, і знав, що й мене він завезе туди, куди я їхав.

На Святій Горі Афоні дороги не рахують милями чи кілометрами, а

рахують годинами. І від Кареї до Ілинського Скиту мені треба їхати на тому мулі повних півтори години. Дорога наша тягнеться через ввесь хребет Афонських гір, майже на друге побережжя моря. Часом дорога ширша, часом вона сходить на вузеньку стежку, яка покрита камінням. Йти піхотою тут було б дуже тяжко, але їхати на мулі немає труднощів, бо мул знає, куди йти і він виминає всі невигоди. Ми поволі спускаємося з гори вдолину, а потім знову виїздимо на якусь гору, і так без кінця і краю. Здається, що мул навмисне то спускається вдолину, то виходить на гору, щоб подорожній добре запам'ятав цю дорогу.

ПИШНА АФОНСЬКА ПРИРОДА.

Навколо нас видно далеко чудові гірські краєвиди. Поміж горами стоять різні будинки, малі й великі. Це все колишні келії, в яких свого часу подвизалися різні монахи. Але це було давно, коли люди шукали Бога й бажали присвятити Йому своє життя. Тепер світ не такий, — зматеріялізований, далекий від шукання Правди, а тому всі ті будинки тепер стоять пусткою, деякі в повній руїні... Їх оточує надзвичай чудова природа і мені здається, що на всьому світі немає такої тиші, такого спокою, як тут... Здається, що всюди тут людина найбільше відчуває присутність Бо-

Загальний вид Скиту Св. Пророка Іллі

га, тут вона найбільше може відпочити серцем і душею...

Навколо тут густі, але невеликі ліси. Різні породи дерев, а зелень така буйна, що аж очі вбирає. Квітів так багато, ніби хтось узяв та й порозстелював тут різнокольорові килими... Людей ніде не видно, лише самі дерева й квіти, сама тиша й спокій. Одні тільки птахи безконечно стрибають по деревах, а від їхнього чудового співу аж повітря здригається... Співають вони тут і вдень і вночі, повних 24 години, і здається, що ніколи не навкучилося б їх слухати... Особливо лящить тут і переважає всіх чудовий соловейко, за яким я справді затужив у своїй довгій мандрівці по чужих світах...

Коли ми переїхали на другий бік Святої Гори й наближалися до Іллинського Скиту, перше, що мені кинулося у вічі, — море. Яке ж воно чудове! Вода чиста і в ній відзеркалюються надбережні дерева, шпилі Церков, усе, що росте на горах. Вітру не було, і море стояло, оточене зеленими берегами, ніби один великий кубок в тій Божій природі... Далеко на ньому біліють вітрила якогось самотнього човна, знову здіймаються над ним якісь птахи, а поза тим все пустеля й пустеля... Як добре тут посидіти, помріяти, помолитися, порозду-мувати про все, відпочити по всіх життєвих турботах!...

Над берегом моря добре видно ма-

настиря Пантократор, до якого належить і Іллинський Скит. Таких манастирів на Святій Горі Афон є 20. Всі вони побудовані переважно над самим морем, кругом Св. Гори. Тому всі ті манастирі найкраще відвідувати човном від моря, бо сушею часом до них і доріг немає. Все позаростало кущами, травою і квітами. А коли й можна до них добратися й сушею, то така дорога дуже тяжка.

ІЛЛИНСЬКИЙ МАНАСТИР.

Ось ми наближаємося до Іллинського манастиря. Чомусь сильніше б'ється моє серце, а очі спрагло дивляться все вперед і вперед. Мені хочеться назавжди запам'ятати все, що я тут бачу, а особливо кожний зарис Іллинського Скиту. З гори Скит своїми будівлями виглядає, як невелике містечко. Стоять різні будинки, а посередині пишається головний великий, дуже гарний Собор в пам'ять Св. Пророка Іллі. Навколо Скиту розкинулися гарні сади, городи, виноградники. Ростуть тут великі каштани, волоські горіхи та інші дерева. Все це тепер зелене, розкішне.

Основником цього Скиту був славний наш полтавець Паїсій Величковський († 1796), якого шанує й глибоко поважає ввесь православний світ. Він знайшов колись оте чудове місце, і тут побудував манастиря. І думаю, що вибір його був найбільше вдалий, бо кращого місця для Ски-

ту немає не тільки в Греції, але і в усій Европі!

Він віддалений від моря яких 30 хвилин ходу. Стежка покрита камінням, з обох боків ростуть кущі, і часом їх треба відхиляти, щоб зробити собі дорогу. Оповідають тут монахи, що колись на Афоні були добрі дороги, було багато монахів, які пильнували тут про все, а особливо про те, щоб між манастирями було добре і вигідне сполучення. Але тепер монахів немає, немає також багато паломників, а тому дороги позаростали кущами. З колишнього буйного тут монашого життя залишилися тільки сліди...

ІЛЛИНСЬКИЙ СКИТ.

Але ось і брама Іллинського Скиту. Я вже давно залишив свого мула і вільною ходою йду зо своїм провідником Димитрієм. Йду і думаю про те, як багато в минулому проходило оцією брамою паломників. Від тих думок серце моє чомусь сильніше стукає і я відчуваю його биття. В брамі мене зустрів О. Іван, економ Скиту. Це вже старша віком людина, біля 70 років, родом з України. Ми щиро привіталися й познайомилися. А тут нараз з'явився і Настоятель Скиту, О. Архимандрит Миколай. Ростом він невеликий, і сивий-сивий, як той голуб. Він сам походить також з України, має 85 років, а на Афоні

прожив майже ввесь свій вік. Ми відразу познайомилися, і я з перших слів відчув, що це не людина, а Ангол. Мова його ніжна, спокійна, він не цікавиться тим, що́ діється поза чудовим його манастирем, в далекому розбурханому світі, але віддав своє життя для Бога і служить Йому ось тут довгі літа.

Отець Настоятель зарядив, щоб мене негайно відпровадили до келії, яка вже заздалегідь була для мене приготовлена. Сказав, щоб я найско-

Настоятель Скита Св. Пророка Іллі, Архимандрит Николай. Біля нього його приятель — Сергій Іванович Павлов з Афін

ріш повертався назад, бо вже братія Скиту чекає обіду.

Я зложив свої речі в приготовленій для мене келії і поспішив на обід. Перед обідом Отець Настоятель повів мене в головний Собор Св. Іллі, щоб я міг поклонитися Святиням. Коли я ввійшов до того Храму Божого, то мене просто охопив страх і незмірний подив: такої краси, яку я там побачив, я ще ніде не бачив на світі! Все тут вкрите золотом та коштовними брильянтами. Я сам не знав, де я: чи на Небі, чи на землі... Великі Ікони, а особливо Ікона Чудотворної Матері Божої, вся сяє золотом і брильянтами. Все тут стародавнє, перестояло довгі віки, але свою красу затримало повністю, і кожний паломник, який сюди приходить, не може вийти з дива, що на світі ще є така краса!...

Потім ми пішли до т. зв. трапе́зної на обід. Там вже чекала нас зібрана вся братія Іллинського Скиту. Обід скромний, але поживний і здоровий. На Афоні м'яса не їдять зовсім, тільки городину. Може й тому тут люди щасливо доживають до старого віку. Обід відбувся за повним монашим Уставом, а на Св. Горі окремий Устав від інших манастирів, як у нас в Україні.

Після обіду О. Настоятель познайомив мене з братією Скита. Всіх їх тепер є там... 4 чоловіка, а були часи,

коли було понад 400 осіб. Велика різниця...

ОГЛЯД ІЛЛИНСЬКОГО СКИТУ.

Після офіційних знайомств з багатьма особами і по розмовах, пішли ми оглядати Святі Храми Скиту. А тих Храмів є тут кілька. В них зберігається таке неоціниме багатство, що немає змоги описати його словами. Є тут старинні дві Ікони Чудотворні, а це "Млекопитальниці" і "Тихвинської". Є також частина з дерева Животворящого Хреста Господнього і частина Мощів лівої стопи Святого Апостола Андрея Первозванного. Всі ці Святі Реліквії тут зберігаються і дуже шануються вірними, що приїздять сюди. Окрім згаданих тут Реліквій, є чимало інших частин з Мощів різних Святих Божих Угодників, яких годі перерахувати в цій моїй скромній розповіді.

Оглянувши всі Храми та Реліквії, які в них зберігаються, пішли ми оглянути також різні інші забудови Скиту. Будинків різних тут дуже багато. Колись тут вирувало життя, видно, що жили тут сотні монахів, але тепер все це стоїть пусткою і поволі само від себе руйнується... Є там неоціненної вартости бібліотека, але тепер немає кому нею користатися і вона стоїть без найменшого вжитку... В бібліотеці є дуже дорогі книги всіма мовами світу, чимало є старих давніх рукописів і невідомо, що з ними

станеться в недалекому майбутьному, коли відійдуть до Вічности решта тих монахів, що тут ще живе...

У Скиті живе ще всього тільки чотири монахи, яких справді можна назвати духовними лицарями, які вірно стоять на Божій Службі. Самі вони вже немічні, старі, але повно дотримуються всіх уставів і правил, які від віків засновані на Св. Горі. На жаль, через теперішнє зіпсуте людство, немає кому їх заступити, щоб продовжувати їхнє святе діло.

СКАРБИ АФОНУ.

Побувши на Святій Горі Афоні й відвідавши деякі Храми та манастирі я аж тепер побачив, як мало ми, українці, знаємо про цю Святу Гору. Афон — це другий Єрусалим. Гора Афон має біля 80 кілометрів довжини і біля 20 кілометрів ширини. Вся вона забудована манастирями, скитами, келіями і келійками. А тому в світі немає ціни, за яку можна б купити оту Гору. Поза Єрусалимом немає ніде в світі таких великих скарбів, як тут. По всіх манастирях і скитах тут повно неоцінéнних Святинь, повно Чудотворних Ікон Божої Матері, Мощів Святих Угодників Божих, різних стародавніх рукописів та Святих Храмів, критих золотом. Кожний тутешній манастир має свою власну бібліотеку, де зберігається неоцінимий писаний скарб. Це не бібліотеки, а просто музеї дорогих скарбів.

Братія і гості Скита Св. Пророка Іллі. Наліво автор цієї книжки

Таких бібліотек чи музеїв у світі ніде більше немає. Я мав нагоду на все подивитися своїми очима, тримати в своїх руках старі книги, оправлені по-стародавньому в шкіру, писані хто знає ким і коли. Все це зробило на мене глибоке враження. Це ж культура нашої Віри, скарб всесвітнього Православія, яке колись отут буйно процвітало! Тоді, власне, сюди з усього світу пливли паломники, пливли різні книги, рукописи. Паломників цих уже давно немає, але книги ще збереглися по бібліотеках і ле-

жать там і досі, прикриті віками минувшини...

Про всі ці скарби, які зберігаються по манастирях Афону, можна було б написати цілу книгу, але це не моє завдання, бо я передаю тільки те, що́ бачив, що́ пережив у моїх мандрівках по тих Святих місцях.

Тепер майже всі манастирі і скити, не тільки слов'янські, але й грецькі, стоять порожні і пустіють. Завдяки згубному матеріялізму, що опановує наш світ, нові сили сюди не прибувають. А це велика втрата й шкода, що такі величні Святині стоять порожні...

Оглянувши з Настоятелем усе устаткування Іллинського Скиту, пішли ми до вітальні. Це величезна заля, дуже гарно умебльована. На стінах повно портретів колишніх Настоятелів Скиту. На передній стіні пишається величезний портрет на ввесь ріст основоположника цього Скиту, славного нашого земляка з Полтавщини Паїсія Величковського († 1796 р.), який заснував цього Скита в 1757-му році. Оглядаючи різні портрети, я мав таке враження, що знаходжуся в якомусь дивному світі, перебуваю в такому місці, де найбільша неземна тиша і спокій...

Там, у вітальні, ми випили каву, і Отець Настоятель сказав мені йти на відпочинок, бо пізніше буде Вечірня, а потім вечеря. І я пішов. Але про відпочинок в мене й мови не було. Серце моє було приємно схвильова-

не від усього, що я побачив, і над тим усім тепер я глибоко роздумував. За відкритим вікном співали пташки, шепотів вітер з буйними деревами, і від того всього робилося спокійно на серці. Я щиро дякував Богові за ту чудову нагоду, що за Його Ласкою міг бачити те, про що колись читав по книгах, про що безліч разів мріяв у своєму житті...

АФОНСЬКИЙ ЦЕРКОВНИЙ УСТАВ.

Хочу при тому сказати, що час на Афоні рахується зовсім інакше. Різниця є майже на 5 годин. Отже, якщо на Афоні 6 година ранку, то на наш час це буде перша вночі. Відправи, Полунощниця починається тут в шостій годині ранку, а потім відправляється Утреня, пізніше — Літургія. Всі Відправи виконуються з дуже великою точністю за Уставом, який тут прийнятий. І хоч як мало тут монахів, усього чотири їх, але всі вони дотримують повністю монашаго життя на Афоні і не відступають від свого Уставу ані трошки. І такий порядок, як в Іллинському Скиті, є по всьому Афоні.

Коли я прибув до Іллинського Скиту, то Правила й Устави того Скиту почали й мене зобов'язувати. Я змушений був виконувати все, що тут було віками встановлене. Але це мені тягарем не було, а навпаки — приємністю.

Отець Полікарп (уже покійний), уставщик, читає в Церкві під час нічної Відправи

Подзвонили на Вечірню. Прийшовши до Церкви, я застав там монаха Отця Полікарпа, свого земляка з Волині. Він старенький-старенький, сивий, як голуб. Має 85 років життя і на Афоні прожив увесь свій вік. Отець Полікарп — уставщик, цебто пильнує за Уставом церковним під час Богослужень. Ми познайомилися з ним, і він відразу дав мені "послушаніє": читати й співати всі Відправи. І це було не тільки на цьому одному Богослуженні, але під час всього мого перебування на Афоні я був зобов'язаний

виконувати всі ці Відправи в служінні, читання й співання... Отець Полікарп сильно пильнує, щоб бува не пропустити ні одного слова в читанні. А коли б таке сталося, то за кожне опущене слово в читанні Отець Полікарп робить суворий виговір...

Проживши кілька днів в Іллинському Скиті, я мав велике бажання відвідати на Афоні інші скити і манастирі. В тій справі я порозумівся з Отцем Настоятелем Миколаєм. Настоятель дав мені на це своє благословення, але коли дійшла справа до уставщика, то Отець Полікарп не хотів погодитися, щоб я позоставив Іллинський Скит на кілька днів. Потім я таки переконав Отця Полікарпа, що мені, мандрівникові-туристові, цікаво на все подивитися, і він погодився. І я вибрався в свою нову дорогу по Афоні.

МАНАСТИР ПАНТОКРАТОР.

Одного дня після Утрені, коли тільки-що сходило сонце, я вже був готовий у дорогу. Відмовився від мула і пішов сам піхотою, бо бажалося отак пройтися одинцем по заросших афонських стежках. Від Іллинського манастиря спустився згори вдолину по дуже вузенькій каменистій стежці. Звідти прийшов до пристані, але моторового човна, який мав мене забрати, довелося трохи почекати. Користаючи цим вільним часом, я зайшов до Пантократора чи Пантократо-

Зазальний вид манастиря Пантократора, до якого адміністративно належить Скит Св. Пророка Іллі

рового манастиря, куди адміністративно належить Іллинський Скит, але сам він грецький манастир. Ще відправлялася Літургія, а потім я оглянув манастиря, а особливо головний Собор Преображення Господнього, побудованого з білого мармуру. В цьому Соборі знаходиться Чудотворна Ікона Божої Матері, т. зв. "Геронтиса". Як у кожному манастирі чи скиті Афону, в Пантократорському манастирі є багато часток Святих Мощів. Окрім головного Собору є ще тут 8 менших Церков. В цьому манастирі також зберігається багато цінних книг старовини, а особливо є тут надзвичайно цінна Євангелія, приписувана Св. Івану Кущнику.

МАНАСТИР ХІЛАНДАР.

Оглянувши манастиря, приложившись до його Святинь, треба було їти, бо наближався час, коли мав **припливсти мій човен.** За кілька хвилин човен приплив і взяв мене до себе. Ми випливли на прозоре велике море і направлися в той бік, куди я вибрав собі плана. На пароплаві було кілька пасажирів, а між ними я пізнав одного сербського монаха, Отця Арсенія, якого я знав ще з року 1946-го, коли ми разом з ним були в полоні в Італії. Наша зустріч була несподівана й незабутня. Отець Арсеній вертався до свого манастиря якраз туди, куди я їхав, а тому я мав в самотній дорозі доброго товариша.

Ми багато розмовляли про наші минулі дороги, а через це навіть не зогляділися, коли час минув і треба було виходити на берег.

Ось і манастир Хіландар, до якого ми їхали. Заснований він Св. Савою, сербським Архиєпископом десь у кінці XII століття. Головний Собор цього манастиря присвячений Введенню у Храм Пресвятої Богородиці. Є в ньому 5 Чудотворних Ікон Божої Матері, між ними й Ікона Троєручиця. Там же й спочивають нетлінні Мощі Св. Сави Сербського. Зберігається там також чимало частинок з Мощів інших Святих. Окрім головного Собору манастир цей має 10 інших менших Церков. Манастир дуже старий, але в доброму ще стані. Келій є біля 500, але всіх тут монахів тільки 26. Отже, такий самий стан, як і по інших манастирях Афону.

Але в загальному манастир цей матеріяльно стоїть дуже добре, має багато садів і городів, які приносять йому деякий дохід. Головний Храм та всі інші тут Церкви дуже гарно розмальовані, все сяє золотом. Свята Літургія відправляється щодня і завжди в іншій Церкві.

До манастиря ми йшли з Отцем Арсенієм більше милі, а дорогою мали нагоду наговоритися і сказати собі те, що недоговорили на човні. Оглянули також по дорозі інші менші манастирі, а Отець Арсеній розповів мені їхню славну минулу історію. Кожен

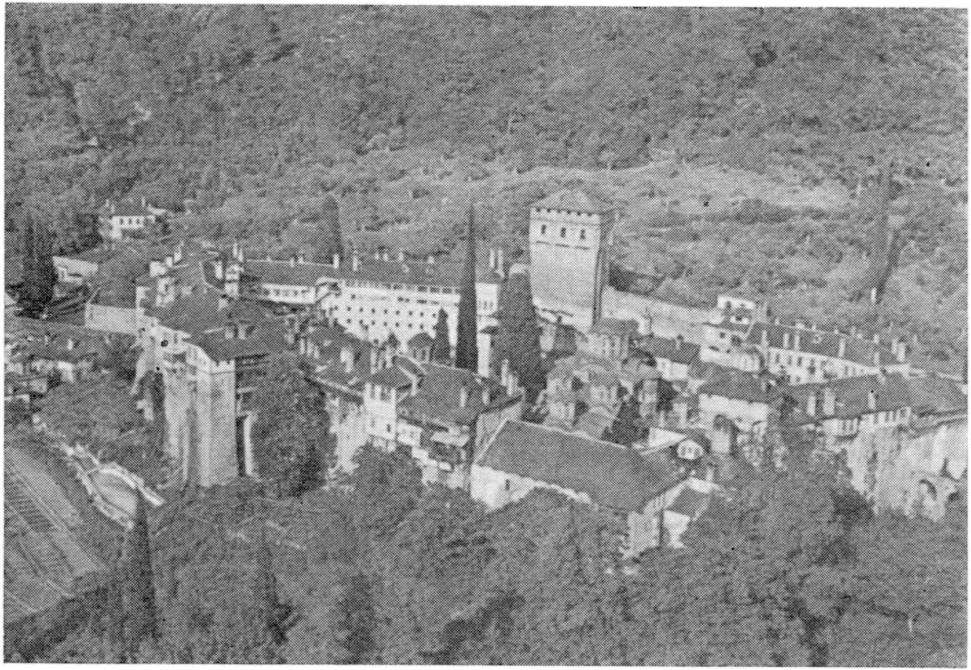

Загальний вид манастиря Хіландар. Це сербський манастир

цей манастир має своє минуле, свою історію і про кожного можна було б дуже багато чого сказати.

Того самого дня я обідав у Отця Арсенія, а по обіді мені треба було йти в дальшу дорогу. Отець Арсеній просив мене залишитися в нього ще хоча один день, але я не міг, бо план мого перебування на Афоні був наперед визначений і треба було його триматися. Тому я з болем серця попрощався зо своїм добрим супутником і другом.

МАНАСТИР ЄВСИГМЕН.

Наступним манастирем, якого я відвідав, був манастир Єфсигмен чи Єфсигменський. Там найголовнішою мою метою було побачити печеру Преподобного Антонія Печерського (983-1073), який подвизвся на Св. Горі Афоні, а пізніше з Афону вернувся на Київські Гори і заснував на них славну Києво-Печерську Лавру. Йти до цього манастиря треба було пів години, але це була одна з найкращих моїх подорожей. Я милувався чудовою природою, що простягнулася навколо, вдихав свіже гірське повітря, затримувався на вузеньких доріжках, прислухаючись до співу пташок. І був безмежно щасливий, що можу ходити по цих Святих Місцях!...

В Єфсигменському манастирі я зустрівся з О. Настоятелем його, познайомився з ним. Хоч він сам грек, але

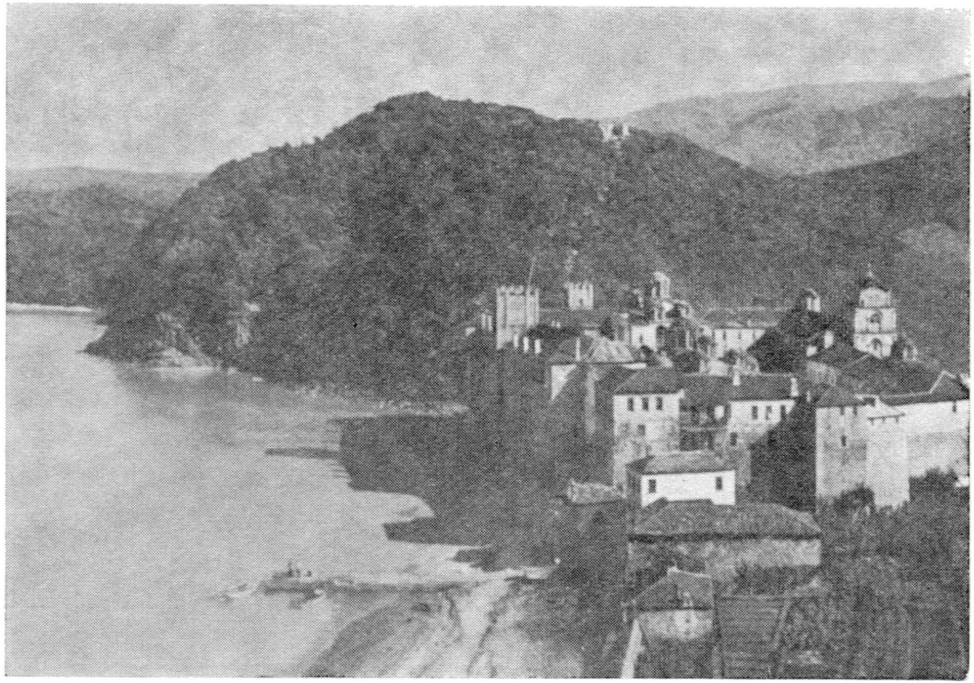

Загальний вид манастиря Євсигмен

володіє слов'янською мовою, і ми легко розговорилися. Він залюбки розповів мені історію свого манастиря, показав усі його Святині і запросив на обід. Але я не мав багато часу, а тому подякував йому за гостину і попросив завести мене до печери й Каплиці Преподобного Антонія Печерського.

Ми пішли обидва на гору, яка знаходиться недалеко від манастиря. Під горою розтягнулося море і нам треба було йти стежкою над самою водою. Стежка вузька, стрімка, і коли б людина тільки трошки похитнулася, могла б упасти в море. Але яка тут чудова природа! На скелях ростуть дерева, співають там птахи, а море блищить, ніби хтось налив на нього срібла! Завжди тут прохолода, завжди тиша, і дійсно Святі Подвижники не могли на землі знайти кращого місця за Афон!

Ми ще пройшли понад глибоким провалля́м і щасливо зайшли до місця, де колись подвизався Преподобний Антоній. Там повністю зберігається печера, де він молився, а пізніше там побудував маленьку Капличку. Все це сховалося тут від гамору цього світу, потонуло в тиші Божої природи і спочиває багато сот літ. Я постояв в тій Капличці і мою душу опанувало глибоке схвилювання. Перенісся думками в далеке минуле і щиро помолився Богові. Потім зробив кілька знімок, і ми разом з Отцем

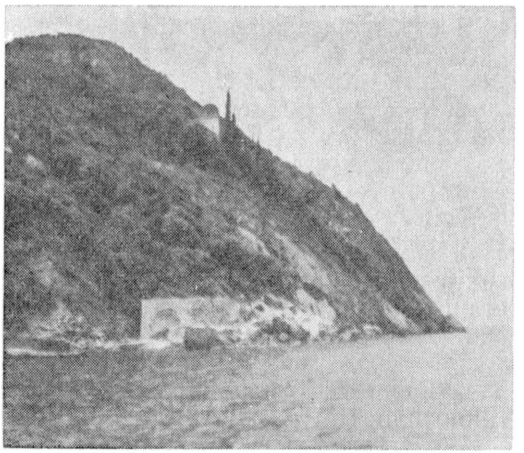

На горі Капличка і печера, де молився і подвизався Св. Преподобний Антоній Києво-Печерський

Настоятелем тією самою вузенькою стежинкою спустилися аж до пристані.

ЛАВРА СВ. АФАНАСІЯ.

Незабаром приплив моторовий човен, і я поплив у напрямку Лаври Св. Афанасія. Дорогою тут також відвідав кілька манастирів, але про них нічого не пишу, бо всі вони подібні до всіх інших манастирів на Афоні. Найбільш замітний між ними — це манастир Ватопед. Він дуже давній, має в себе багато цінних історичних пам'яток, але коли б його описати, треба було б писати окрему розвідку.

Зовсім під вечір я прибув до Лаври Св. Афанасія. Це найстаріший монастир на Горі Афоні. Заснований він десь X віку Св. Преподобним Афанасієм. В 1963 році тут відбувалися великі врочистості святкування 1000-ліття Афону, і всі ці врочистості найбільше відбувалися в тій Лаврі.

Лавра Св. Афанасія лежить на високій горі над самим морем. Від пристані дорога дуже добра. Вона снується поміж кущами, поміж камінням і треба нею підніматися дуже високо. Тією дорогою я йшов, а разом зо мною шли мої думки, мої неповторні враження. З моря віяло передвечірньою прохолодою, а вода сяяла від останніх променів сонця, що заходило за гору. Сивий туман спадав на зелені гори, котився поміж деревами і розстелявся на прозорій поверхності моря.

Прийшов я до Лаври біля 7-ої години вечора, і відразу зголосився до завідуючого гостинними покоями. Завідуючий, довідавшись, звідкіля я і хто, прийняв мене сердечно і щиро. Показав мені мою кімнату, приніс кави і запросив відвідати Святі Храми, яких тут є чимало.

Ми вибралися по Храмах, які показував мені провідник монах, але я тільки скористав з того, що́ бачив, бо монах-провідник говорив тільки по-прецькому і я не міг його зрозуміти. Він трохи говорив також по-французькому, але більше жодною моною

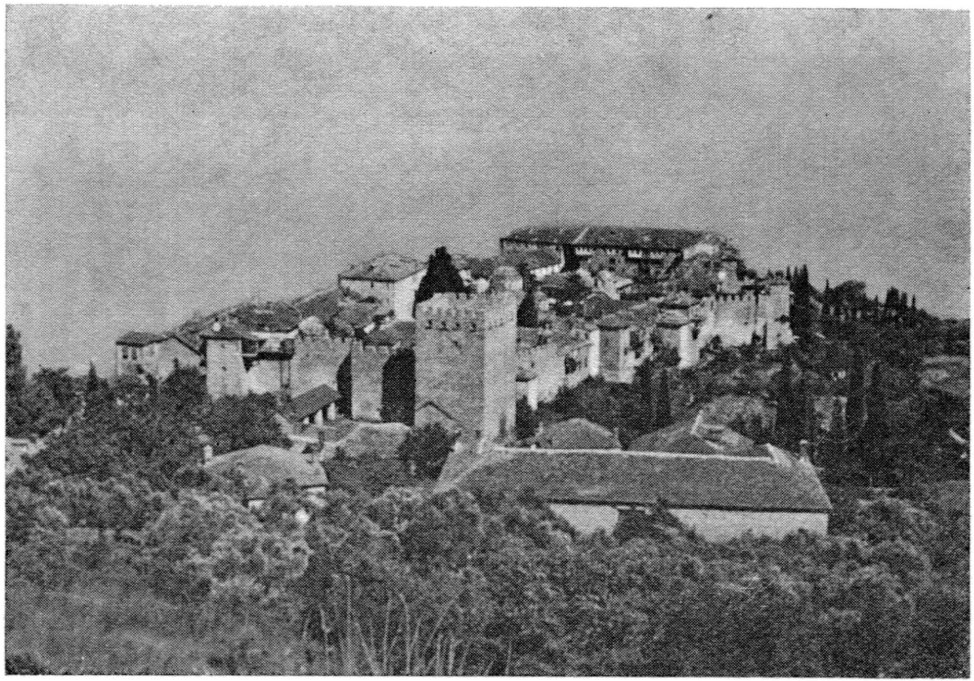

Загальний вид Великої Лаври Преп. Антонія

не володів, і ми не могли розмовитися.

Лавра Св. Афанасія — це справді щось надзвичайне і чудове. Хоч вона дуже стара, але втримується добре. Розмальована найкращими мистцями і сяє золотом та іншими дорогими прикрасами. Посередині подвір'я стоїть головний Собор на честь Благовіщення Божій Матері. В Лаврі є дві Чудотворних Іконі Божої Матері, багато Мощів Святих Угодників Божих та інших цінних Реліквій.

В лаврській бібліотеці є дуже багато дорогих рукописів, а в архівах є різні грамоти, подаровані Лаврі багатьма володарями країн і царями. Зберігаються тут різні акти, які мають велику історичну вартість. Окрім головного Собору є тут понад 18 менших Церков, а тому Лавра Святого Афанасія — це неоцінений скарб для всього православного світу. До Лаври належить багато землі, на якій побудовано безліч келій і біля 180 Церков. Можна сказати, що це ціле окреме місто в терені всього Афону, але в усій Лаврі тепер тільки біля 100 монахів...

Поки я оглянув дуже поверховно все, що мені показували, стало зовсім темно, і ми пішли на вечерю. В окремій трапезній для гостей монахи приймали мене пісною, але також дуже смачною вечерою. Я був здивований, що тут є такі вправні кухарі.

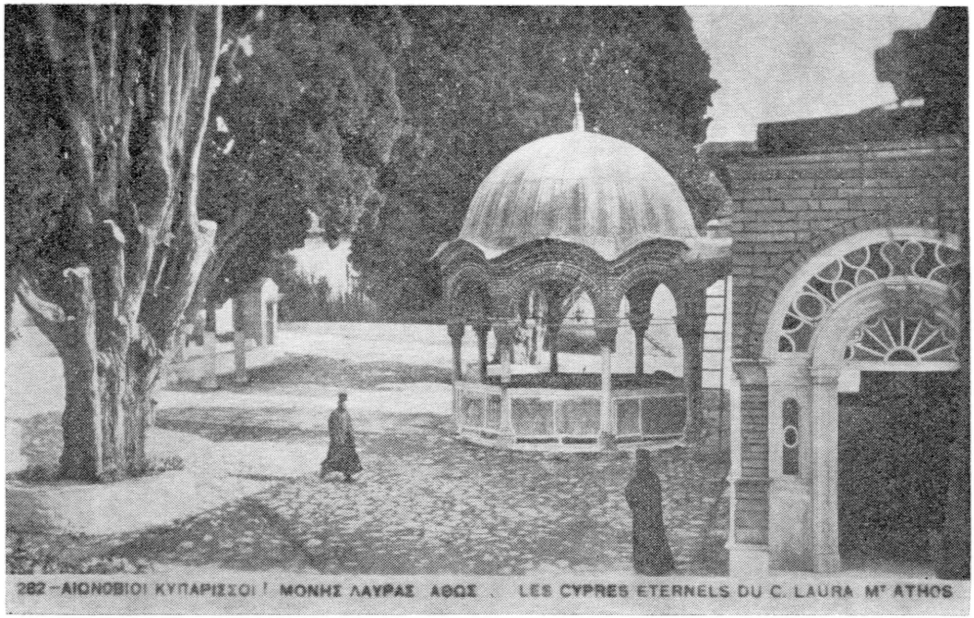

Подвір'я Лаври

ІВЕРСЬКИЙ МАНАСТИР

Пізно вночі я пішов на відпочинок, але чи ж можна отак спокійно заснути після тих багатьох чудових вражень, які подарував мені сьогоднішній день?...

Другого дня раненько я вже був на ногах і спішу до пристані, щоб відплисти до манастиря Івер. Моторовий човен відчалив від пристані в г. 5.30 вранці. Море того ранку було неспокійне. Дув північний вітер, і хвилі кидали нашим човном дуже сильно, але ми пливли все далі й далі. Довго ми боролися з тими хвилями, а коли припливли до самої пристані, то човен не міг приплисти до берега, бо хвилі його відносили назад. Тоді керманич човна сказав мені, щоб я був готовий і коли човен підпливе під пристань, щоб я скакав на берег, бо він невсилі човна спинити. Я так і зробив.

Як тільки човен приплив під пристань, я з усього розмаху скочив на берег. Але човен в ту хвилину шарпнувся і я замість на берег, скочив у море. На пристані стояли люди, миттю подали мені мотузка, я вчепився за нього, і таким чином вони витягнули мене на підвищення. Я не тільки до нитки промок, але також чимало напився води. І тут мені якраз пригадалися слова Отця Полікарпа з Іллинського Скиту, який сказав, що Св. Пророк Ілля не поблагословить цієї

Загальний вигляд Іверського манастиря

подорожі, бо мені не треба було залишати Іллинського манастиря.

На щастя, погода того дня була дуже гарна, грило сонце, і воно негайно мене висушило. Я привів себе до належного порядку і пішов до Іверського манастиря. Він обведений високими мурованими стінами і виглядає як чотирикутний замок. В ньому є дуже багато культурних надбань, як бібліотеки, архіви та всякі церковно-історичні речі. В цьому манастирі є також Чудотворна Ікона Божої Матері, яка чудом Божим сама прибула до цього манастиря. Тому й монахи Святого Афону кажуть: "Як довго перебуває в Іверському манастирі Чудотворна Ікона Божої Матері, так довго буде існувати славний Афон. А коли Ікона відійде в такий самий чудесний спосіб, як вона прийшла, тоді й буде кінець Афону"...

Манастиря цього оглядав я не сам, а було зо мною два професори з Лондонського Університету в Англії. Ми спільно оглянули Святі Храми, де я приложився до Чудотворної Ікони Божої Матері і до Святих Мощів, а потім пішли оглядати велику бібліотеку і архів. Яке ж це багатство! Немає на нього жодної ціни, а тому й не можна його описати. Бібліотека зберігається в дуже взірцевому порядку, і має дуже багато цінних книг, рукописів і різних інших скарбів. Монах-бібліотекар сам грек, пильнує бібліотеки і вміє про неї всім розпо-

вісти, що́ кого цікавить. Такі бібліотеки є по всіх скитах і манастирях, але одні менші, одні більші, одні в занедбаному стані, одні в стані кращому. Всі бібліотеки на Афоні завжди поповнюються новими виданнями, книжками, журналами та газетами. На жаль, я ніде тут не знайшов ні одної української книжки, не знайшов також ні однієї української газети. А це найкраще свідоцтво про те, що ми не дбаємо належно про свою спадщину, про свою культуру. Таке саме ставлення нашого "старшого брата" до Святої Афонської Гори. Це все сумне, але, на жаль, воно правдиве...

БЛУКАННЯ ВІД ІВЕРУ ДО СВ. ІЛЛІ.

Після оглядин таких цінностей нас запровадили на обід. По обіді я побачив, що до вечора залишилося дуже багато часу. Довідавшись від тутешніх монахів, що звідси до Іллинського Скиту треба йти біля двох годин, я рішився йти сам. Вийшов за головну браму манастиря, зустрів там якогось монаха і попросив показати мені дорогу до Іллинського Скиту. Він махнув мені рукою в повітрі, показав отак на сонце і я пішов стежкою.

Не знаю, як довго я йшов, але нарешті дійшов до такого місця, що вперед нема стежки і назад немає куди вертатися. Кругом великі гори, скелі, ліс такий густий, що не можна нічого бачити, а впереді — величез-

ний обрив і провалля. А тут уже і сонце заходить за далекі гори і над всією околицею стелиться передвечірній туман. Вийшло таке, що я заблудився в незнаній околиці, а тепер треба шукати стежок, як вийти з того лабіринту.

Але після деяких блукань навпростець, я таки вийшов на гору ширшу, на якусь поляну. Вона була втоптана, а це казало мені, що по ній ходять більше люди, а тому я пішов перед себе з надією, що таки знайду якусь живу людину і вона мені допоможе. Але це не люди втоптали поляну, а дикі свині...

Довго довелося мені блукати, але нарешті я побачив перед собою якісь будинки. Виявилося, що я замість до Іллинського Скиту, прийшов до Кареї. Я докраю був вичерпаний з сил, пошарпався по кущах, і тепер був радий, якщо десь зможу знайти маленький куточок переночувати. Дякуючи Богові, такий куточок відпочинку я знайшов, і другого дня був відпочилим і свіжим, щоб шукати нових стежок до Іллинського Скиту.

Коли я другого дня геть по полудні прибув до Іллинського Скиту і розповів про свої пригоди, Отець Полікарп спокійно сказав: "Ось так тобі й треба за твій непослух!". Після того він мене пожалів і сказав, що тут легко́ заблудити не тільки канадійцеві, але й правдивому мешканцеві Афону.

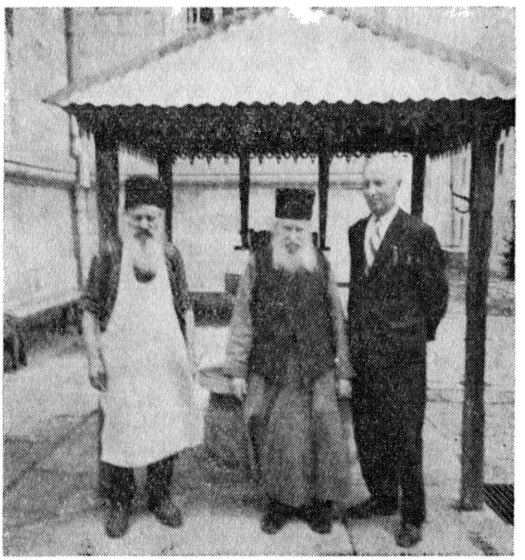

Архимандрит Николай, Отець Іван — економ, земляк автора цієї книжки і С. І. Павлов бажають автору щасливої дороги до Канади

Ще пробув кілька днів у Скиті, але вже нікуди не ходив по манастирях Афону, бо час мого перебування на Афоні наближався до кінця і треба було збиратисся до Канади.

ПРОЩАННЯ З АФОНОМ.

Перед своїм від'їздом, у вівторок 2-го червня, я говів і приготовлявся до Святої Сповіді й Причастя. До великого Святого Таїнства мене приготовляв дуже добрий і побожний старець, Іеросхимонах Серафим. Від-

бувши говіння, треба було цілком забиратися не тільки з Іллинського Скиту, але зовсім зо Святої Гори Афону, бо час мого там перебування дійшов до кінця, — три тижні.

Перед від'їздом Отці Іллинського Скиту щиро мене прощали, обдаровали дуже цінними пам'ятковими дарунками, і я глибоко відчув їхню до мене любов. Ще і ще я бажав на все надивитися, все тут бачене запам'ятати, бо ж це, можливо, вперше і востаннє я тут між тією дорогою братією!...

Другого дня Отець Настоятель визначив для мене провідника, того самого Димитрія, кілька мулів і ми зо слізьми попрощалися. Я ще з дороги кілька разів оглянувся на браму Скиту, ще раз намагався записати в своїй душі те, щó тут бачив і пережив, а потім і брама і Скит сховалися за кущами і горами...

У Карей я швидко полагодив усі потрібні формальності. Було ще трохи часу до дальшого від'їзду, і я пішов ще до Андріївського Скиту. Відвідав ще О. Настоятеля і сказав йому моє "до побачення!" А в годині 2-ій по полудні прибув автобус, і я від'їхав до Давфні. Ми їхали тими самими дорогами, що й сюди, ще і ще раз я милувався чудовою афонською природою, ще і ще раз пив чар надзвичайно гарних гір і прощався зо всім, що тут полюбив за цей короткий час.

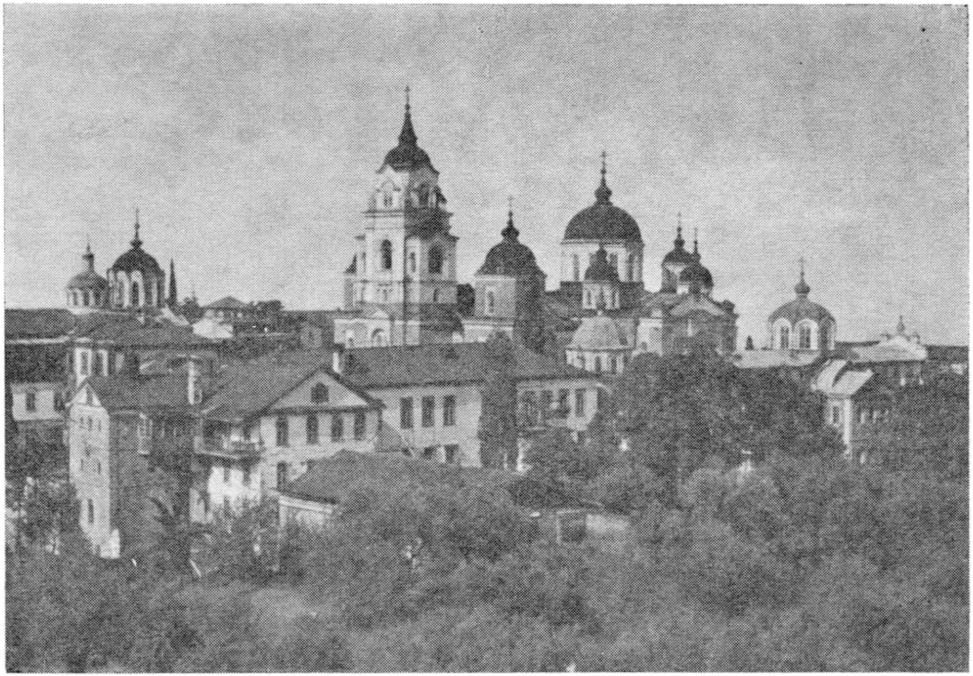

Загальний вид Скита Св. Апостола Андрея Первозванного

Варто ще згадати, що в Давфні мене зустріла неприємність з митними урядовцями, але все це пізніше направилося, і я мав на руках всі потрібні документи їхати далі.

ПАНТЕЛЕЙМОНІВСЬКИЙ МАНАСТИР.

У Давфні також треба було полагоджувати деякі формальності, а звідти я відплив човном до Пантелеймонівського манастиря. Йшов сам дорогою і зустрів якогось незнайомого старого монаха. Я попросив його допомогти мені знайти в цьому манастирі Настоятеля, бо там справді без провідника можна заблудити. Це великий манастир з багатьма будинками і знайти там Настоятеля чи його помічника не так легко. Але цей добрий монах завів мене до гостинних покоїв і доручив мене дуже милому й симпатичному Іеромонахові Серафимові, який походить з Закарпаття. І справді, Отець Серафим заопікувався мною, ніби своїм рідним братом. Найперше познайомив мене з Настоятелем манастиря О. Архимандритом Іліяном, а потім зо своїм другом і земляком з Закарпаття, Отцем Давидом.

Щоб належно оглянути Пантелеймонівського манастиря, треба мати кілька днів, а я мав тільки одну ніч. Але й цю одну ніч я не хотів проспати, але пішов по манастирю. Оглянув усі Храми, поклонився його Святиням, а також познайомився з

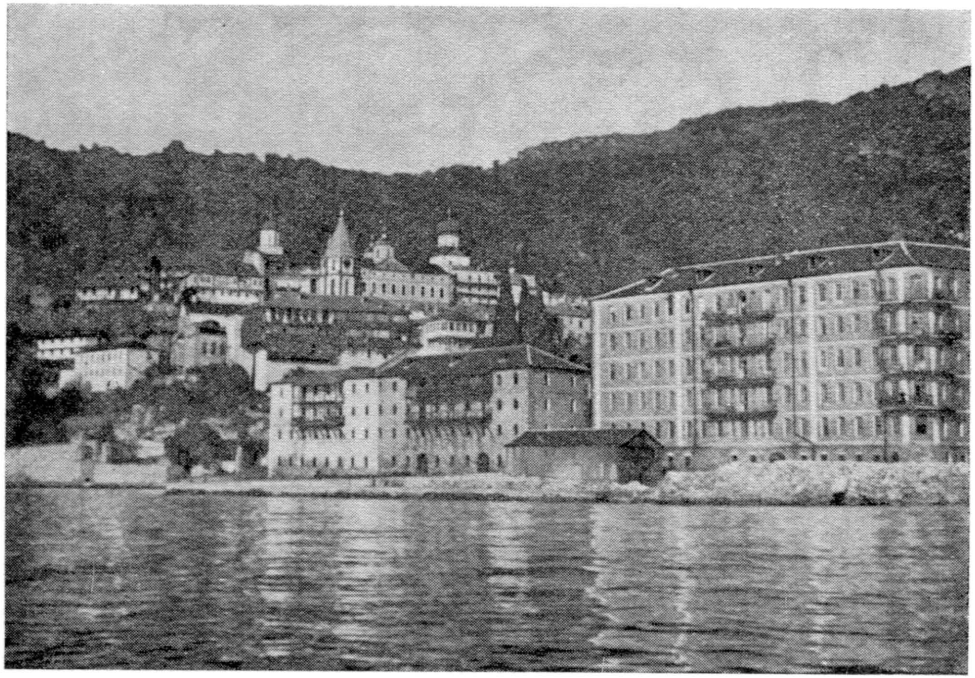

Загальний вид Пантелеймонівського манастиря

його братією. Нав'язав також ближче знайомство з провідними монахами цього славного манастиря.

Вночі був на Полунощниці, був також на Утрені і на Св. Літургії. Всюди тут бачив взірцевий порядок у Богослуженнях, усе тут відбувається згідно з Уставом, який зобов'язує по всіх манастирях, в яких я був.

Перед самим виїздом відвідав ще востаннє Настоятеля манастиря, і він дуже жалів, що я так скоро відходжу. Жалів того і я, але передо мною лежала дальша дорога, і я не міг довше бути. Настоятель обдарував мене дарунками, і просив конче ще раз приїхати до їхнього манастиря, але не на одну ніч, а на кілька тижнів, а краще — на все життя... І з тим я залишив славний Пантелеймонівський манастир.

Разом з Отцем Серафимом ми всіли до човна і відпливли до Давфні. А в Давфні я пересів на інший моторовий човен, і попрямував тією самою дорогою, що й сюди прибув, до Трипіті, а там всів до автобуса, яким направився до Салонік.

VII.

ПОВЕРНЕННЯ В КАНАДУ.

ЗНОВУ В АФІНАХ.

До міста Салонік приїхали ввечері. Мені конче треба було взяти таксівку, щоб заїхати на залізничу станцію, але таксівки ніде не було, бо тоді якраз всі таксівки вийшли на страйк. Довелося найняти якогось хлопця з візочком і він завіз мене на двірець.

Я не мав подорожнього квитка з Салонік до Афін, отже треба було його купити. Грецьких грошей також не мав, але мав т. зв. "трайвел чек". Виявилося, що таких "трайвел чеків" на станції вимінятн не можна, тільки в банку. Всі ж банки в місті вже були закриті і я залишився в чужому місті і без грошей, і без квитка на поворотну дорогу до Афін. Зголосився я на поліцію, щоб мені помогли, але Европа не Канада, і я помочі ніде не знайшов. Тут закон — законом, і поза годинами ніхто нічого не порадить. Виходило так, що я не міг заїхати до Афін, і не мав за́ що тут десь переночувати. Але, як каже наше прислів'я, що Господь не без милости, а козак не без долі. Так було і зо мною. Знайшовся якийсь добрий залізничний службовик, побачив моє безвихідне положення, купив ме-

ні за свої гроші квитка до Афін, дав свою адресу, і я ще того самого вечора сів на поїзд. В Афінах насамперед розміняв свого "трайвел чека" і відіслав доброму чоловікові гроші.

В Афінах довелося мені чекати кілька днів на місце в літакові. За той час я ще мав нагоду надивитися на грецьку столицю і з деким познайомитися. А потім, якраз на Вознесення, я отримав місце в літакові, і відлетів того самого дня до Парижу.

На передодні вилету попрощався зо всіма своїми знайомими в Афінах, а особливо з Владикою Анатолієм, про якого була мова раніше, і якого я тепер також відвідав. Увечері ще відправив Всенічну в Церкві, молився разом з православними слов'янами й греками, і думав про те, що скоро залишу їх. На саме Вознесення вдень відправив також Святу Літургію, а по Богослуженні подякував гостинним господарям за все добре, яке вони мені зробили, і від'їхав на летовище.

В КАНАДУ!

З Афін літак відлетів пунктуально своєї пори, і першу зупинку мав у Парижі. Звідти полетів далі, і прибув до Лондону, Англія, де я мав приємність зустрінутися з багатьма своїми старими і з новими друзями. Відчувалася вже близкість моєї Канади, і відчувався кінець далекої дороги. Все тіло моє було втомлене, по-

ложення ввесь час напружене, нерви насторожені, і хотілося нарешті висісти на летовищі в Вінніпезі, сісти в своїй тихій кімнаті, — і легко зітхнути після всього... Але поки це станеться, мене ще чекає попереді дуже далека дорога через океан.

І моє коротке перебування в Англії також закінчилося. Мене проводять друзі на летовище, і я спрагнено ще раз дивлюся на землю Европи. Махаю знайомим на прощання, і спокійно займаю своє місце в літаку. Він зноситься над хмари, пливе в неосяжному просторі, і з кожною хвилиною все ближче й ближче досягає своєї мети — Канади.

Коли кінчаю писати оці мої короткі спогади, то можу сказати, що Бог був зо мною, коли я залишав Канаду, Він же був при мені й тоді, коли я знову вертався до неї. І за це я дякую Йому!...

Уся моя подорож по Святих Місцях забрала мені два місяці і два тижні. Бачив я те, що міг коротко отут переповісти, пережив безліч приємних хвилин по різних місцях. І за все це щиро дякую Господеві, що допоміг мені звершити цю подорож!...

VIII.

ПІСЛЯСЛОВО.

Усе, описане в попередніх розділах, залишилося за мною, але воно не забудеться ніколи. Я ще і ще вдячний щиро Милосердному Господеві, що Він з Ласки Своєї поблагословив мою подорож до Святих Місць Сходу, де я власними очима побачив ту Землю, по якій ходив наш Спаситель, Ісус Христос, де Він перетерпів найтяжчі муки, був розп'ятий на Хресті, був похований, але на третій день воскрес, а потім вознісся на Небо.

Я не тільки бачив ту Святу Землю, але ходив по ній, торкався своїми руками найдорожчих Реліквій, які там досі зберігаються по Святих Храмах. Те, про що я змалку багато мріяв, сталося дійсністю в моєму житті, а тому все це рахую Божим Милосердям до мене, грішного!

У цій моїй подорожі я бачив багато приємного, багато радісного, але бачив і багато прикрого, гіркого поміж різними людьми. І це останнє болюче відчувається в тій Землі, де жив Христос і де Він проповідував любов. На жаль, тієї Христової любови людство й досі повністю не збагнуло, а тому й кривдить себе взаємно. Стоячи на Горі Голгофі, де був розп'ятий Христос, я думав: "Чому багатьом

людям на світі діється така кривда, коли Господь Милосердний є Добрим Батьком для всіх?"

Безмежно жалію, що, бувши над Чорним морем з боку Туреччини, я тільки спрагло дивився в бік моєї дорогої Батьківщини України, але поїхати туди не міг. Відвічний ворог нашого народу поневолив її, а через це дорога туди закрита. Я стояв самотній на березі Босфору, летів думками на Рідну Землю і хоча тілом там не був, але був душею й серцем...

Випускаючи в світ свої дорожні записки, я щиро дякую всім тим Читачам, які їх уже читали в "Вірі й Культурі" і які читають їх окремою книжкою. Дякую за те, що вони спокійно йшли зо мною далекою дорогою, і були терпеливі пройти аж до кінця.

Уважаю за свій найбільший обов'язок найсердечніше подякувати Його Блаженству, Блаженнішому Митрополитові Іларіонові за його цінну допомогу порадами і вказівками, а також матеріяльною допомогою у виданні цієї книжки.

Так само щиро дякую всім моїм приятелям, які чимбудь причинилися до того, що "Паломництво по Святих Місцях Сходу" виходить у світ. Нехай Милосердний Господь стократно всім їм винагородить!

Автор

IX.

МОЄ ДРУГЕ ПАЛОМНИЦТВО ДО СВЯТИХ МІСЦЬ СХОДУ.

В тому самому часі, коли оці мої подорожні спогади приготовлялися до друку, в мене постало велике бажання ще раз відвідати деякі місця на Православному Сході, а зокрема відвідати ще раз Святу Гору Афон. Перше моє перебування на Афоні було дуже обмежене браком часу, а тепер мені бажалося побувати там довше, ближче познайомитися з його чернечим життям, ближче зійтися зо своїми приятелями, які живуть на Святій Горі.

Моє бажання Господь увінчав успіхом, а тому бажаю на цьому місці дещо сказати і про цю свою другу подорож.

В суботу дня 21-го травня 1966-го року, в годині 1-ій по полудні, я відлетів літаком до Европи. Подорож була щаслива, погода чудова і на другий день наш великий повітряний корабель спокійно сів у Німеччині на великому летовищі міста Франкфурту. Мимоволі пригадалися знову і знову минулі воєнні недавні часи, коли вся Европа, а зокрема Німеччина лежала розбита і зруйнована. Тепер з тих руїн не залишилося й сліду і

гарний, обновлений Франкфурт зустрічає нас промінням теплого сонця і запашними квітами й садами. Ми залишаємо нашого літака, але немає часу на роздумування, бо ось стоїть готовий до відлету інший літак і я спішу до нього.

Усякі митні процедури тут дуже короткі й побіжні і незабаром наш літак легко здригується, підноситься в повітря і підноситься все вище і вище. Ми летимо до міста Костянтинополя в Турції. Дивлюся крізь вікно на зариси садів унизу, на поля, на білі хмари, що клубками котяться назад і пригадую, що оце якраз два роки, як я летів сюдою. Але від того лету тут немає жодних слідів, вони залишилися тільки в моєму серці і в моїй душі...

Але ось знову Костянтинополь. На летовищі повно різного народу. Я швидко полагоджую мої подорожні формальності і спішу до заздалегідь призначеного місця мого перебування.

В Костянтинополі я пробув цілий тиждень. Належно познайомився з самим містом, відвідав в ньому всі православні храми, а найголовніше, що полагодив усі формальності в Патріярхії, а 23-го травня був прийнятий на авдієнції в Святішого Вселенського Патріярха Атенагораса I.

А з Костянтинополя мій путь лежав до мети моєї подорожі — на

Святу Гору Афон. Літаком прилетів до Афін, чудової столиці Греції і там затримався кілька день. Приємно було по деякому часі зустрінутся зо старими знайомими, походити тими самими місцями, де був два роки тому. Був також з візитою в В. Преосвященного Архиєпископа Хризостома, Голови Єладської Церкви, а також в інших церковних достойників.

Полагодивши всі потрібні справи в Афінах, я виїхав на Святу Гору Афон. Знову той самий поїзд, ті самі грецькі поля, сади, городи, ті самі гори, покриті зеленими лісами, те саме море, прозора чиста вода, моторовий човен, а потім — мета моєї подорожі, Свята Гора Афон. Серце моє так само хвилюється, як і два роки тому, бо ж я оце знову стоятиму на місці, де невидимими золотими літерами писалася велична історія нашого Православія.

Прибувши на Афон, я отримав дуже вигідне й гарне приміщення. За моїм вікном росли густі зелені кущі, а в них цілі дні й ночі бриніли голоси пташок. Вони і провожали мене на сон пізнього вечора, а також зустрічали кожного ранку. Тому я думаю, що не має на світі такого куточка землі, де було б стільки чудового пташинного співу, стільки запаху квітів і стільки Божого спокою, як саме на Афоні. І тим усім я тепер насолоджувався, приїхавши за ним за багато сот миль.

На Афоні я пробув більше як чотири тижні. Увесь цей щасливий мій час я виконував обов'язки седмичного, цебто чергового Священика. Відправляв Вечірні, Повечір'я з Акафістами, Полуношниці, Утрені, Літургії, а коли припадало якесь врочисте Свято, то й Всеношні. Поза тим, якщо мав вільний час, то мандрував по Афоні, відвідував ті манастирі, яких раніше не міг відвідати, розмовляв з братією, оглядав і знайомився з багатими архівами й бібліотеками цього Святого Місця. Знову і знову переживав там високо піднесені хвилини, роздумуючи про минулу славу Афону.

За два роки тут майже нічого не змінилося, хіба те, що число монахів ще зменшилося. Деякі старші віком упокоїлися, а з нових ніхто не прийшов. Я стояв над могилами тих, що відійшли і думав тяжку думу, молячись за їхні душі. Вони тут жили все своє життя, служачи Богові, тут і спочивають їхні останки. І немає кому стати на їхнє місце... Сумна це картина!...

З тяжким якимось смутком, а також і з душевним вдоволенням я залишив Святу Гору Афон і відплив знову до Афін. Побувши там кілька день, я відлетів літаком на острів Кипр.

Була неділя 17-го липня. Наш літак приземлився й сів на летовищі в столиці Кипру Нікосії. В моєму плані

було відвідати там канадійських вояків, які в межах Об'єднаних Націй перебувають там, пильнуючи спокою між греками і турками. Також я мав бажання відвідати і обслужити інших православних вояків, які там пробувають під опікою Об'єднаних Націй.

Висівши на летовищі, в новому і чужому для мене місці, я зустрів там старшину канадійського військового відділу, який саме виконував там свої службові обов'язки. На щастя цей старшина був родом з Вінніпегу і він зустрів мене, як рідного свого брата. Він дав мені всі потрібні інформації щодо Кипру, дав також адресу готелю "Акрополь", де я можу затриматися.

Прибувши до згаданого готелю, я побачив там багато військових старшин з різних держав західнього світу. Різні військові уніформи, різні відзнаки.

Управитель готелю негайно дав мені кімнату, а пізніше вечерю. Після вечері і різних знайомств я пішов на відпочинок далеко по півночі. Цілоденна подорож, різні інші справи виснажили мене і я справді відпочинку дуже потребував.

В понеділок вранці я зголосився до головного Капеляна Канадійських Збройних Сил. Він дуже ввічливо мене прийняв і відразу взяв мене під повну свою опіку. Насамперед представив мене гол. команд. збройних

канадійських частин, які розташовані на всьому Кипрі, а потім познайомив з деякими військовими старшинами.

Після офіційної візити і знайомства в Головному Штабі Канадійської Армії на Кипрі, разом з головним Капеляном ми вирушили автом в подорож, щоб відвідати канадійських вояків, які розташовані в різних місцях острова, а також відвідати військові шпиталі.

Подорожуючи по Кипрі, я бачив ті місця, де ще недавно відбувалися бої і різні заворушення між греками і турками. Тепер тих заворушень і боїв в повному значенні цього слова нема, бо спокою на Кипрі пильнують вояки Об'єднаних Націй, в числі яких є також вояки нашої Канади. Але хоч офіційної війни нема, то мимо того тут ніби в самому повітрі відчувається якась напруженість, якесь воєнне положення, яке кожного дня може запалитися страшним огнем.

Краєвиди на Кипрі нагадують краєвиди Греції, але багато бідніші. Земля червона, а рослин дуже мало. Велика частина острова покрита високими горами й скелями. Але над побережжям моря на багато миль простягаються гарні городи, сади овочевих дерев, поля з буйним збіжжям і багато-багато зелені. Деякі околиці такі чудові і привабливі, що не можна від них відірвати очей.

Сама столиця Кипру, Нікосія — над-

звичайно чудове місто, яке все просто тоне в зелені. Гарні старовинні будинки, огорожені високими також старовинними огорожами, але є вже багато будинків нових, модерних.

Населення Кипру в великій більшості грецьке, православне, а через це є багато православних Храмів, манастирів, стародавніх Святинь. Живе на Кипрі також чимало турків. В деяких місцевостях турки живуть окремо, а греки також окремо, але в багатьох місцях живуть разом, а війська Об'єднаних Націй пильнують життя одних і других.

В понеділок вранці я телефонічно зголосився до Архиєпископської Канцелярії, щоб уможливити мені побачення з Архиєписк. Макаріосом, Головою Кипрійської Православної Церкви і Президентом самостійної Держави Кипру. Мені відповіли, що сьогодні таке побачення неможливе, бо Архиєпископ Макаріос сильно зайнятий і може мене прийняти узавтра. Про точний час обіцяли потелефонувати мені пізніше.

Отримавши таку відповідь з Архиєпископської Канцелярії, я спокійно вибрався в подорож з головним Капеляном на відвідини канадійських вояків, розташованих по різних місцях, маючи надію ввечері повернутися до свого готелю, а взавтра піти з візитою до Президента Кипру, Архиєпископа Макаріоса. Ми їхали в від-

Автор цієї книжки на авдієнції в Архиєпис·копа Макаріоса, президента Кипру.

критому військовому авті. Надворі страшна спекота, що немає чим дихати. Сонце пече, а вітер навіть не дмухне, здаєтьсся, що наше авто котиться не по землі, а по розпеченому вогнем залізі.

Канадійські вояки розташовані по горах, на скелях, а там ще більша спекота. А тут треба зо всіма поговорити, зо всіма познайомитися і час наш дуже швидко минав. Навіть не встигли об'їхати й одної частини, як сонце почало хилитися до заходу, а довгі тіні дерев лягали на нашу дорогу. Треба було вертатися назад до Нікосії.

Коли я тільки прийшов до свого готелю, управитель зустрів мене і сказав:

"Прошу негайно збиратися, бо Президент Макаріос чекає вас на сьому годину!..."

Почувши таке, я просто охолов із несподіванки... Якраз тепер була 7-ма година, а я ще не убраний і не приготовлений до візити.

Я негайно одягнувся, наскоро передумав мої плани, про що я маю говорити з Президентом і за кілька хвилин був готовий. Вислане за мною авто з президентської канцелярії вже чекало на мене перед готелем.

Прибувши до президентської палати, не довго довелося мені чекати. Зараз таки вийшов Архиєпископ Макаріос і прийняв мене в своєму кабі-

неті. Прийняв щиро, люб'язно, не тільки як голова своєї держави, але також як добрий Архипастир. Розмова наша була дружня, щира і простягнулася понад годину.

Насамперед я розповів Архиєпископові, хто я по національності і по Вірі, і чому тепер є в його державі. Архиєпископ Макаріос справді був здивований і сказав, що оце перший православний українець є його гостем...

Архиєпископ Макаріос дуже цікавився життям українців в Канаді й Америці. Він багато знає про наші осяги у вільному світі, про нашу велику еміграцію. Зокрема він глибоко зацікавлений українським православним життям поза межами України і я про все міг йому розповісти. Як президент держави, він багато розповідав і мені про успіхи й невдачі своєї держави, про її плани на майбутнє, про її смутки і радощі...

На закінчення нашої розмови, прийшов фотограф президентської палати і в пам'ять моєї візити зробив кілька спільних знімок.

Архиєпископ Макаріос, Голова Кипрської Православної Церкви і президент держави Кипру — дуже милий і щирий Ієрарх. Має біля 60 років, але на його обличчі, а також в його праці їх не видно. Він має повно енергії, життєрадости, щирости, запалу і посвяти для своєї молодої держави.

Свою працю він виконує з великою самопосвятою, служачи і своєму народові, і своїй Православній Церкві. Мешканці Кипру глибоко шанують Архиєпископа Макаріоса, бачачи в ньому не тільки свого національного провідника, не тільки президента своєї держави, але також свого найвищого Духовного Провідника.

Молода держава Кипру має перед собою багато планів щодо своєї незалежности, щодо добробуту своїх горожан, а тому нахай Милосердний Господь допоможе їй осягнути свою мету і щасливо всі добрі плани довести до їхнього щасливого здійснення!

При моєму відході, Архиєпископ Макаріос розпорядився, щоб другого дня його особистий секретар показав мені старовинну православну катедру столиці, музеї, замки, церкви та інші історичні місця Нікосії. І другого дня я справді мав велику приємність їздити по зеленій столиці Кипру, із особистим секретарем Архиєпископа Макаріоса й оглядати те, що мене дуже цікавило. А подивитися там є на що! Особливо глибоке й незатерте враження залишилося в мене від старої православної катедри, яка є свідком історичних подій, що саме тут відбувалися в минулих століттях. Тут же народжувалася Христова Церква в перших віках Християнства, тут вона розвивалася, і сліди того, власне, й

в катедрі, яка й досі стоїть в столиці Кипру.

Вибралися ми в цю цікаву подорож по Нікосії на кілька годин, а вона забрала нам майже ввесь день. Потім я повернувся до свого готелю, щиро подякувавши за все симпатичному Архиєпископовому секретареві.

Дальші дні мого перебування на Кипрі були повністю віддані для того, щоб побувати між вояками Об'єднаних Націй, а зокрема між канадійськими відділами. Завдяки головному Капелянові цих військ я міг відвідати всі військові розташування, а також всі військові шпиталі. І побачив я там те, чого ми в Канаді собі навіть не уявляємо. Особливо не уявляємо собі тих умовин, в яких перебувають там вояки Об'єднаних Націй, в тому і канадійські. Табори їхні розташовані невеликими групами в різних місцях країни. Їхні військові стійки знаходяться в горах, на стрімких скелях, в лісах, над морем. Стоїть тут страшенна спекота, а вони довгі години вдень і вночі стоять на своїй варті, інколи цілими тижнями не залишають свого постою, оберігаючи порядку і спокою кипрійського народу.

За короткий час мого перебування між канадійськими вояками, я подружив з ними, ніби сам ввійшов в їхнє військове здисципліноване життя. А тому, коли прийшов мій час виїздити

з Кипру, то мені було жаль залишати цих вояків, відірваних від далекої і волелюбної своєї батьківщини Канади. Але мені треба було їхати, бо ж попереді мені стелилася ще далека дорога, а за тією дорогою — мої обов'язки і праця в Вінніпегу.

Я прощався з головним Капеляном військ Об'єднаних Націй на Кипрі, прощався з усіма вояками, а в душі моїй щиро молився, щоб Господь Сам залишився тут з ними, щоб дав їм сили духа непохитно стояти на тому важливому місці, на якому вони поставлені. Бо поки вони там стоять, то й спокій панує на Кипрі, але коли б їх не було, то знову може политися кров спокійного кипрського народу.

Залишаючи Кипр, я виніс в душі багато незатертих чудових вражень, які супроводили мене в моїй поворотній дорозі аж до Канади. Тому я вважаю за свій обов'язок на цьому місці щиро подякувати Головному Капелянові канадійських військ на Кипрі O. Romeo Plourde за його щиру допомогу й опіку, яку він мені виявив під час мого перебування на острові Кипрі. Нехай Господь Милосердний стократно йому за все винагородить!

Надійшов час мого відлету. Мені бажали щасливої дороги не тільки вояки Об'єднаних Націй, але й багато інших друзів, мешканців Кипру, з

якими я за короткий час познайомився. Тепер я їхав на летовище, повний незабутніх вражень. Великий літак стояв, чекаючи своїх пасажирів. У ньому було і моє затишне і спокійне місце.

І знову дивлюся крізь вікно на необмежні простори полів, гір, моря і білих хмар... Літак наш летить до Німеччини, а мої думки летять в протилежний бік, — в Україну... До моїх дорогих батьків, які доживають віку в жахливих умовинах під жорстоким окупантом... Потім вигідно опираюся на м'яке крісло і закриваю втомлені свої очі. Літак легко гойдається, ніби колишучи до сну. Але сон далеко від мене відлетів, хоча й чую деяку втому. Після багатьох незабутніх вражень, які я везу з Кипру, задрімати не можна...

Дякую Богові від серця і душі, що допоміг мені відвідати і цю країну, яка має свою славну й величну минувшину, а зокрема має свою православну автокефалію майже від апостольських часів і досі!

ЗМІСТ ЦІЄЇ КНИЖКИ:

Сторінки

I. З Канади до Костянтинополя 3

1. Передмова 3
2. Виліт 6
3. До Парижу 7

II. У Костянтинополі і в Патріярхії 9

1. У Костянтинополі 9
2. У Вселенській Патріярхії 12
3. Зустріч з Вселенським Патріярхом 16
4. Привіт Вселенському Патріярхові від Митрополита Іларіона і вручення йому нової Біблії. 16
5. Обід в Патріярхії 17
6. Славний Босфор 20
7. Третій побут в Патріярхії 22
8. Огляд Костянтинополя 24
9. Огляд Влахернської Святині 26
10. Вселенська Катедра — Св. Софія 30
11. Прощання з Святішим Патріярхом 33
13. У Бейруті 34
14. Зустріч з канадійськими вояками. До Єрусалиму 37

III. В Єрусалимі 39

1. Єрусалим 39
2. Вербна Неділя в Єрусалимі 46
3. Гефсиманія 49
4. У Патріярха Єрусалимського 52
5. Авдієнція у Святішого Єрусалимського Патріярха 56
6. Св. Служба на Голготі 58

7. Огляд Єрусалиму 60
8. Маслосвяття в Страсну Середу 62
9. На Гробі Господньому 64
10. Страсний Четвер — Чин умивання ніг 66
11. У Преторії 68
12. Хресна Дорога 70
13. Винос Плащаниці 72
14. Єрусалимська Утреня 73
15. Велика Субота 74
16. Благодатний Вогонь 76
17. Великдень 76
18. Інші дні Святого Тижня 78
19. Вифлеєм 80
20. Єрихон, Йордан і Мертве море 88
21. Сорокденна Гора 95
22. Моя недуга 97
23. Мусульманський Новий Рік 99
24. В Патріярхії на Голготі 99
25. Прощання з Єрусалимом 102

IV. В Греції 105

1. У Бейруті 105
2. В Афінах 107
3. Візита в Голови Грецької Церкви 118
4. Перешкоди до виїзду на Афон 120
5. Огляд Афін 122

V. З Греції на Афон 124

1. Грецькі поля 124
2. Салоніки 126
3. Човном на Афон 128

VI. На Святій Горі Афон 131

1. Свята Гора Афон 131
2. Пристань Давфні 132
3. Адміністративний центр Афону — Карея 134

4. До Іллинського Скиту 139
5. Пишна афонська природа 140
6. Іллинський Манастир 143
7. Іллинський Скит 144
8. Огляд Іллинського Скиту 147
9. Скарби Афону 148
10. Афонський Церковний Устав 151
11. Манастир Пантократо 153
12. Манастир Хіландар 155
13. Манастир Євсигмен 158
14. Лавра Св. Афанасія 161
15. Іверський Манастир 166
16. Блукання від Іверу до Св. Іллі 169
17. Прощання з Афоном 171
18. Пантелеймонівський Манастир 174

VII. Повернення в Канаду 177

1. Знову в Афінах 177
2. В Канаду! 178

VIII. Післяслово 180

IX. Моя друга подорож до Святих Місць 182

СПИСОК ЖЕРТВОДАВЦІВ НА ВИДАННЯ ЦІЄЇ КНИЖКИ.

Отець С. Ярмусь $21.97.

По $20.00: Ф. Ґала, С. Ганчарик, А. Молитовник.

По $10.00: П. Данилюк, Д. Яремчук.

По $5.00: Я. Трембач, Н. Зварич, М. Сердулець, О. Барчук, о. Т. Глуханюк, Н. Григорчук, Н. Коленчук, П. Мисяк, М. Обробко, І. Басараб, Д. Мартинюк, д-р П. Судерман, П. Стогун, інж. В. Тополянницький, К. Равчук, С. Дармоїд, М. Майборода, о. Гр. Філь, М. Зенько, С. Миколайчук.

По $3.00: І. Дрозд, М. Подворняк, П. Крищук, Т. Омеляненко.

По $2.00: В. Мушка, А. Данилюк, Т. Атаманюк, А. Ратушняк, Й. Воляк, В. Шевчук, П. Войтюк, В. Демкович, д-р П. Палащук.

По $1.50: В. Степанюк.

По $1.00: І. Самардак, М. Чиж, З. Цимбаліста, Р. Стручинський, А. Романюк, Н. Буць, Н. Василюк, У. Кузь, Криворучко, З. Гузій, Л. Матусевич, П. Пальчук, Н. Бурак, З. Якимишин, В. Шкляр, о. М. Крищук, о. А. Тетеренко, А. Крипякевич, В. Касіян, д-р П. Кондра, М. Паубилин, М. Марко, А. Сарчук, М. Петрів, о.; Я. Пук, С. Петрик, П. Олексів, П. Семака, А. Нетепчук, О. Ковальчук.

По $0.50: В. Пекарчук, Ф. Бегурко.

Ukrainian Canadian Archives & Museum of Alberta Inc. 1972
Collectors & Founders H.S.
Edmonton

ВИДАВНИЦТВО "НАША КУЛЬТУРА":

Вінніпег, вул. Катідрал 101.

Твори Митрополита Іларіона:

1-2. Наш бій за Державність. Історична Епопея. Том I-II, 1962-1966 р., ст. 144-224, по 2 дол. том.

3. Українська Патрологія. Підручник для Духовенства і українських Родин. 1965 р. 167 ст. Ціна 1 дол.

4. Православна Віра. Послання Святих Патріярхів. 1957 р. 200 ст. Ціна 1.50.

5. Канонізація Святих в Українській Церкві. Богословська монографія. 224 ст. Ціна 2 дол.

6. Служити народові — то служити Богові. Богословська студія, 1965 р. Ціна 1 дол.

7. Біблійні студії. Том I. 287 ст. Ціна 2 дол.

8. О. Архимандрит Іов Скакальський: Паломництво по Святих місцях Сходу. 1966 р. 200 ст. Ціна 2 дол.

"NASHA KULTURA",
101 Cathedral Avenue
Winnipeg 4, Man., Canada